

—Людзьмі звацца!

Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

4

ВЕРАСНЯ
1992 г.
№ 36 (3654)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

«УЗРОШЧАНЫ ПАД ГАЙНАЙ...»

Фотарэпартаж з адкрыцця
філіяла Літаратурнага музея
Янкі Купалы на Лагойшчыне.

СТАРОНКА 3.

ЧАКАЕМ ДАПАМОГІ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ

Яўген ЛУГІН: «Зямельная рэформа не дасягне
сваёй мэты без адраджэння нацыянальнай свядо-
масці беларускага народа, яго гісторыі і культуры,
мовы і веры».

СТАРОНКА 5.

«НАМ ПАЛАЦЬ, А НЕ ЦЬМІЦЬ»

Лявон ЮРЭВІЧ пра творчасць Сяргея ХМАРЫ.

СТАРОНКІ 6—7.

ДРУГОЕ ДЫХАННЕ

Навела Алеся АСТАШОНКА.

СТАРОНКІ 8—9.

«КАПЭЛА — ГЭТА І ЗНАК ДЗЯРЖАЎНАСЦІ...»

Нататкі Віктара СКОРАБАГАТАВА.

СТАРОНКІ 10—11.

ЛЕБЯДЗІНАЯ ПЕСНЯ

Ў СТЫЛІ «НАМЕНКЛАТУРНЫ ПОП»

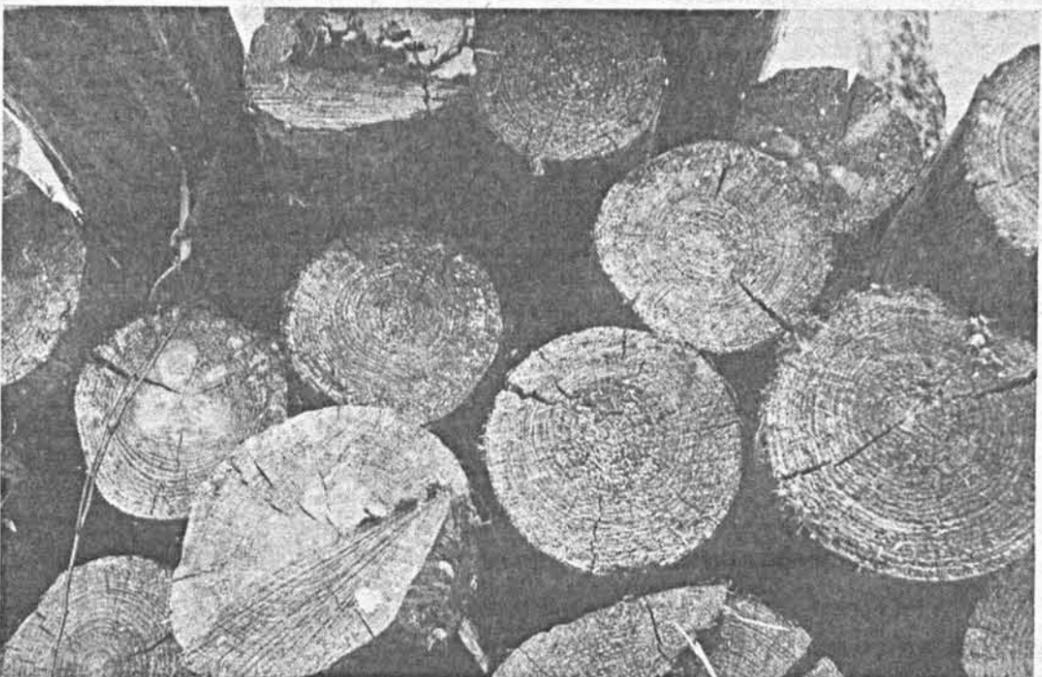
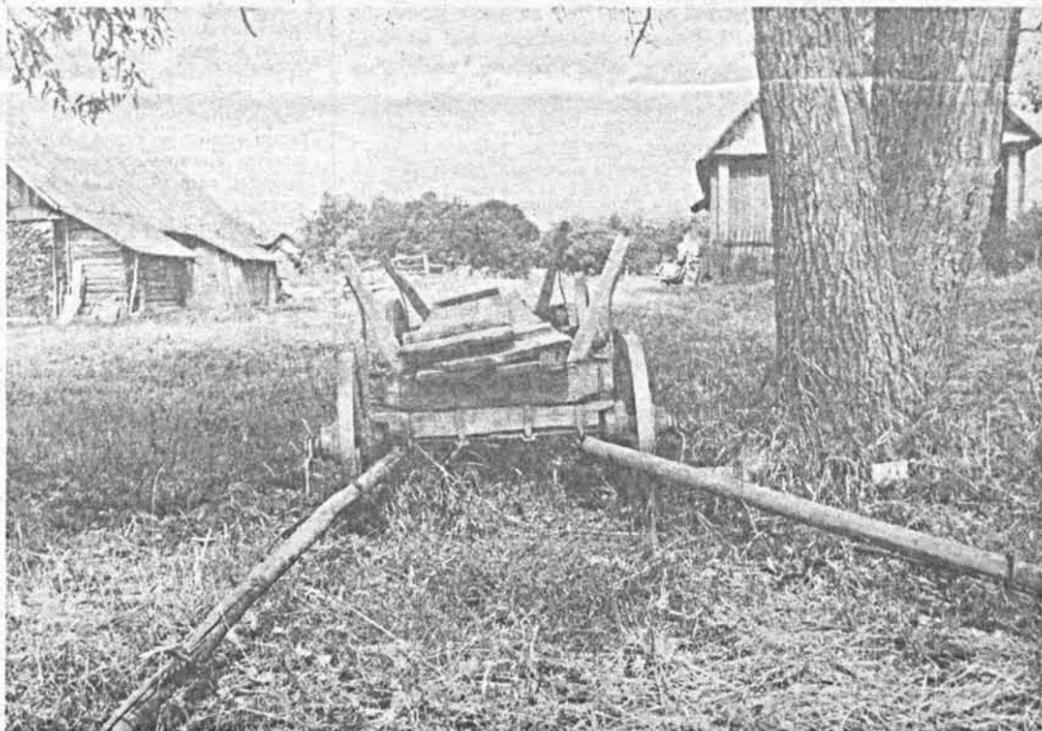
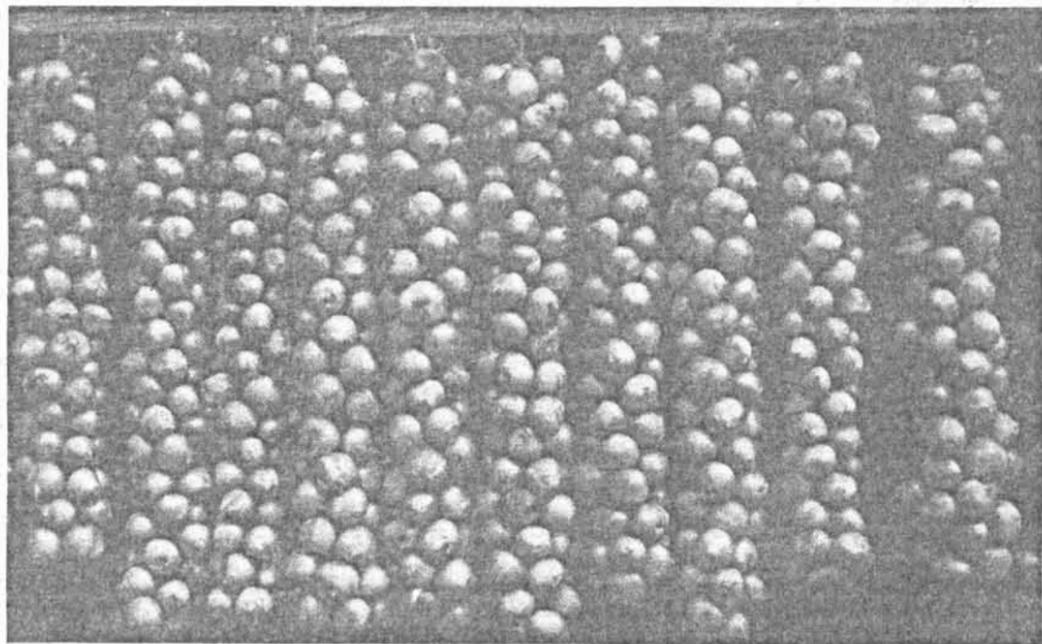
Успамін пра
«Славянскі бazar».

СТАРОНКІ 10—12.

«УСЯ МАЯ ПРАЦА— ЁСЦЬ ТОЛЬКІ ПАЧАТКАМ»

На пытанні Леаніда ПРАНЧАКА адказвае філо-
саф, перакладчык і літаратар Ян ПЯТРОУСКІ.

СТАРОНКІ 13—15.

Паміж жніўнем і вераснем.

Фота Аляксея МАЦЮША.

Кола Дзён

Восень затрымалася ўсяго на адзін дзень. Яшчэ першага верасня стала ліпеньская гарачыня.

Але надвор'е — не галоўная праблема з тых, што хвалююць зараз, на пачатку новага навучальнага года, настаўнікаў і бацькоў. Малодшыя класы ў школах сёлета перапоўнены. Не хапае самага неабходнага — нават партыі. Няма новых падручнікаў па літаратуры, гісторыі, геаграфіі Беларусі. Не хапае і настаўнікаў, асабліва ў беларускіх школах, якіх, дарэчы, не так і шмат.

Што ж, страчанага часу не вернеш. Прыйдзецца наганяць упущанае, як кажучь, у працэсе навучання...

27
ЖНІУНЯ

На прэс-канферэнцыі ў Вярхоўным Савеце Беларусі першы намеснік Старшыні ВС В. Кузняцоў, міністр абароны рэспублікі П. Казлоўскі, дэпутаты Л. Прывалюў, В. Паўлаў і Ю. Папоў адказалі на пытанні, звязаныя са статусам Узброеных Сіл Беларусі. Адзначалася неабходнасць больш хуткага прыняцця прававых актаў, якія б забяспечылі надзейную абарону цэласнасці і недатыкальнасці рэспублікі на падставе партнёрства з дзяржавай СНД з улікам канцэпцыі нейтральнага бяз'ядзернага статусу Беларусі.

28
ЖНІУНЯ

Старшыня СМ Беларусі В. Кебіч прыняў удзел разам з начальнікам штаба грамадзянскай абароны рэспублікі А. Панамаровым у верталётным «дэсанце» ў Глускі раён. Прэм'ер-міністр сустрэўся з пагарэльцамі з вёсак Сяльцы і Калюга, якія амаль дашчэнт спалілі адзін з лясных пажараў. В. Кебіч паабяцаў пацярпеўшым, што яшчэ да канца года яны атрымаюць новыя дамы за кошт урада.

Апублікаваны зварот групы народных дэпутатаў Беларусі ад апазіцыі да сваіх калег. Лідэр БНФ З. Пазняк, іншыя дэпутаты заклікалі спыніць нарэшце вакацыі і правесці сесію Вярхоўнага Савета яшчэ ў канцы верасня.

29
ЖНІУНЯ

Пасля нядоўгага пахаладання тропічная спека зноў вярнулася на Беларусь. Рэкордная для гэтай пары тэмпература — 35 градусаў і вышэй — прывяла да новых пажараў, у тым ліку і ў сталіцы. У выхадныя дні Мінск аказаўся ва ўладзе змогу.

30
ЖНІУНЯ

У Алма-Аце (дзе, дарэчы, было куды халадней) пачалася нарада кіраўнікоў сродкаў масавай інфармацыі краін СНД, у тым ліку з Беларусі. У нарадзе прыняў удзел прэзідэнт Казахстана Н. Назарбаеў.

31
ЖНІУНЯ

На Галоўным паштамце Мінска праводзілася гашэнне дзюх новых марак Рэспублікі Беларусі, на якіх выяўлены дзяржаўныя аtryбуты — герб Пагоня і бел-чырвона-белы сцяг. Жадаючыя атрымаць на канверце штамп спецазначэння выстраіліся ў вялікія чэргі.

1
ВЕРАСНЯ

На Беларусі прагучаў першы званок — у школах, вучылішчах, інстытутах і ва ўніверсітэтах (а іх колькасць цяпер значна павялічылася) пачаўся навучальны год. У школах прайшоў «урок патрыятызму», адбыліся экскурсіі, святочныя канцэрты. Праўда, не абышлося і без канфузаў. У адной з забруйскай школ, напрыклад, на ўрачыстай лінейцы прагучаў... гімн Савецкага Саюза. Яшчэ не паспелі ачнуцца, ці што?

2
ВЕРАСНЯ

Пасля доўгага перапынку сабраўся Прэзідыум Вярхоўнага Савета Беларусі. Галоўным пытаннем на парадку дня было скліканне чарговай сесіі парламента. Вырашана пачаць сесію 20 кастрычніка г. г.

ЗГОДЫ І ЛАДУ!

Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына» вітае ўдзельнікаў XX сустрэчы беларусаў Паўночнай Амерыкі

Дарагія браты і сёстры! Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына» горава вітае вас, удзельнікаў юбілейнай XX сустрэчы беларусаў Паўночнай Амерыкі, і шчыра жадае ўсім моцнага здароўя і чалавечага шчасця!

Сёння разам з вамі мы радуемся, што добрая традыцыя наладжвання такіх сустрэч дажыла да тае пары, калі Беларусь атрымала рэальныя шанцы стаць незалежнай дзяржавай і быць гаспадыняю ў род-

най хаце.

Большасць з вас, шануюныя спадарыні і спадары, былі прысутнымі і на папярэдняй, XIX сустрэчы, і таму мы рады нагодзе выказаць вам глыбокую ўдзячнасць за тое, што вы на самым пачатку зразумелі патрэбу ў нашым Згуртаванні, падтрымаўшы яго стварэнне і адпаведным пунктам Ухвалы, і тэлеграмай, дасланай на Устаноўчую канферэнцыю «Бацькаўшчыны», што адбылася ў Менску адначасова з вашай сустрэ-

НЯМА КУДЫ СПЯШАЦА?

На прэс-канферэнцыю Старшыні Вярхоўнага Савета Беларусі С. Шушкевіча, якая адбылася днямі, прыйшло, бадай, як ніколі шмат людзей. Ці кавасць журналістаў зразумела, Парламенцкія канікулы яўна задоўжыліся. Даволі доўга знаходзіліся ў адпачынку і першыя асобы дзяржавы. Між тым, ёсць шмат пытанняў у сувязі з праблемамі, што перажывае рэспубліка і адносна якіх хацелася атрымаць інфармацыю, як кажучь, з першых вуснаў.

Афіцыйнай тэмай прэс-канферэнцыі была прыватная паездка спікера беларускага парламента ў Рэспубліку Карэя. С. Шушкевіч разам з акадэмікам АН Беларусі А. Міхайлавым прымаў удзел у нарадзе кіраўнікоў дзяржаў свету па праблемах аб'яднання Паўднёвай і Паўночнай Карэі.

Здавалася б, вопыт і праблемы далёкаўсходняй краіны маюць мала дачыненняў да нашых праблем. (Хоць на прэс-канферэнцыі прагучаў такі жарт: Беларусь і Карэю аддзяляе ўсяго адна краіна — Расія.) Аднак, па словах удзельнікаў прэс-канферэнцыі, гэта не зусім так. Прыклад паспявае развіцця Рэспублікі Карэя паказвае, што

выдатных поспехаў у эканоміцы можна дасягнуць не за кошт адмаўлення ад культурных каштоўнасцей і нацыянальных традыцый, а, наадварот, на грунце захавання гэтых традыцый і лепшых нацыянальных якасцей — у прыватнасці, працавітасці, руплівасці. Карэйцы, падкрэсліў С. Шушкевіч, вельмі любяць і шануюць родную мову, якая доўгі час (да 1938 года) была забаронена захопнікамі.

С. Шушкевіч засяродзіў увагу на становачым вопыце эканамічнага планавання ў Паўднёвай Карэі. Ва ўмовах рынку, падкрэсліў ён, планаванне і кантрольныя лічы неабходны для рэгулявання вытворчасці, яе эфектыўнасці. Карэйскі вопыт падказвае неабходнасць паноўнаму зірнуць і на дзейнасць існуючых у нас структур, якія займаюцца планаваннем, але ад якіх мала аддачы.

Пытанні журналістаў найбольш тычыліся ўнутраных пытанняў сацыяльна-эканамічнай палітыкі і дзеянняў (ці бяздзянняў?) Вярхоўнага Савета Беларусі.

Старшыня парламента выказаўся ў прынцыпе за больш хуткае скліканне чарговай сесіі.

чаю ў кліўлендскім «Полацаку».

Два гады былі нялёгкамі і няпростымі ў нашай дзейнасці, але мы ўвесь час стараліся быць патрэбнымі беларусам, дзе б яны ні жылі — ці, скажам, у адоранай дабротамі цывілізаванага жыцця Амерыцы, ці ў пазбаўленай іх, навілёт прамерзлай Якуціі.

Мы рабілі і ўсё будзем рабіць дзеля таго, каб на грунце нацыянальнага адраджэння яднаць беларусаў свету, будаваць мост лучнасці, даверу і дружбы паміж сынамі Беларусі на ўсіх абшарах планеты, каб вы і вашыя дзеці, прыехаўшы на зямлю продкаў, адчулі спрадвечную беларускую шчырасць і дабрыню, якіх вы, на жаль, былі пазбаўлены на працягу цяжкіх дзесяцігоддзяў імперскага панавання. Але вы і ў тых

І падкрэсліў, што, на яго погляд, праца ў пастаянных камісіях Вярхоўнага Савета сёння ідзе так, быццам няма куды спяшацца.

Сацыяльна-эканамічную сітуацыю ў рэспубліцы Старшыня ВС ахарактарызаваў як кепскую — асабліва ў сельскай гаспадарцы. Адной з галоўных прычын была названа нечуваная засуха. Выказаў спікер парламента і сур'ёзныя прэтэнзіі да дзеянняў урада, не заўсёды кампетэнтных. Адказваючы, у прыватнасці, на пытанне пра цэны, С. Шушкевіч выказаў меркаванне, што яны будуць узростаць, прынамсі, да таго часу, пакуль не будзе сінхронізацыі дзеянняў у фінансава-банкаўскай палітыцы ўрадаў Беларусі і Расіі. У першую чаргу ў пытанні грашовай эмсіі. Калі расійскі ўрад падкрэсліў Старшыня Вярхоўнага Савета, будзе парушаць заключаныя паміж рэспублікамі пагадненні, наогул весці сябе нецывілізавана, Беларусь будзе вымушана пайсці ў адказ на радыкальныя меры.

Застаецца спадзявацца, што за гэтымі словамі стаіць рэальная праграма дзеянняў...

В. Т.

Прэм'ера на паштамце

Той, хто наведваў сталічны паштамт 31 жніўня, магчыма, быў здзіўлены відовішчам чаргі. Паштамт — не крама, тут дэфіцыту не прыдбаеш, але стаялі людзі ў чарзе (і чарга не памяншалася з дзевяці раніцы да васьмі вечара) менавіта за дэфіцытам. За сімваламі дзяржаўнай незалежнасці.

Гэта быў дзень прэм'еры паштовых марак Рэспублікі Беларусі з выявамі дзяржаўнага герба і сцяга. Разам з маркамі быў выпушчаны канверт «Першы дзень». Канверт з маркамі, пагашанымі ў гэты дзень спецыяльным штампелем, рабіўся гістарычнай рэліквіяй.

Марак з «Пагоняй» і бел-чырвона-белым сцягам філатэлісты чакалі ўжо з верасня мінулага года. Бо ў адпаведнасці з традыцыяй і згодна логіцы першыя паштовыя маркі суверэннай дзяржавы — з дзяржаўнай сімволікай. На-

шыя ж першыя маркі назваць беларускімі можна было толькі ўмоўна. І паштовая мініяцюра з крыжам Ефрасініні Полацкай, і з партрэтам Рыгора Шырмы рыхтаваліся яшчэ пры Савецкім Саюзе. А калі СССР не стала, маркі ўсе роўна выйшлі з друку, але надпіс «Почта СССР» быў заменены на «Беларусь» кірыліцай і лацінкай. Наступнай была марка з гербам Полацка, але ўсе чакалі, калі, нарэшце, можна будзе пастаць з Беларусі ліст, наклеіўшы на канверт паштовы знак з выявай выпакутаваанай «Пагоні».

Цікава, што коннік «Пагоні» крыху адрозніваецца ад зацверджанага эталона. З гэтага, мабыць, вынікае, што маркі былі запущаны ў вытворчасць яшчэ да таго, як распрацоўшчыкі эталона знайшлі канчатковае рашэнне. А потым ужо нічога нельга было змяніць. Бо друкуем у Машке...

Усё ж такі трэба мець не толькі свае маркі, але і ўласную паліграфічную базу. Тое ж, на маю думку, датычыць і беларускіх грошай.

В. БОГУШ.
Фота У. ПАНАДЫ.

«Узрошчаны пад Гайнай...»

На Лагойшчыне ўрачыста адкрыты філіял
Літаратурнага музея Янкі Купалы

Акопы... Парослыя травой фундаменты колішніх пабудов... Дрэвы, што з двух бакоў абступілі былі селішча... Сімвалічны зруб на месцы, дзе раней і на самай справе знаходзіўся калодзеж. Камень-валун ці не ў самым цэнтры, а на ім радкі, напісаныя тут, у Акопах, у 1911 годзе:

Неба, сонца, месяц, зоры,
Людзі, пушча, ўся зямля,
Усё да сэрца што гавора,
Усюды бачу моц жыцця.

Гэта тое, што нагадвае аб знаходжанні ў тутэйшых мясцінах Янкі Купалы. Першы раз да маці, якая жыла ў Акопах, пясняр наведваўся ў 1911 годзе: прыехаў з Пецярбурга ўжо знакамітым паэтам, аўтарам зборнікаў «Жалейка» і «Гусляр». Пасля гэтага на працягу ажно пятнаццаці гадоў пры любой магчымасці завітаў сюды. Да 1926 года прыязджаў, пакуль не забраў маці да сябе ў Мінск.

У Акопах Я. Купала не адпачываў, а працаваў. Плённа, мэтанакіравана. Гэтак, як А. Пушкін — у Болдзіне, М. Някрасаў — у Карабісе, Я. Колас — у Мікалаеўшчыне, М. Гарэцкі — у Малой Багацькаўцы. Акопскі перыяд у творчасці Я. Купалы — назівае плённы. Акопы — гэта «Паўлінка» і «Раскіданае гняздо», «Прымакі» і «Бандароўна», «Яна і я» і «Магіла льва». Нарэшце, гэта «Тутэйшыя», што нарадзіліся тут роўна семдзесят гадоў назад. Усяго ж у матчынай хаце пясняр напісаў 70 твораў, зрабіў пераклад неўміручага «Слова пра паход Ігаравы».

Чаму ж сталася так, што Акопы і існавалі ў пэставай біяграфіі, і адначасова іх як быццам і не было? Прынамсі, нічога не рабілася, каб хоць неяк увекавечыць паміць аб пясняры на лагойскай зямлі. А між тым тутэйшыя мясціны былі Я. Купалу вельмі дарагімі: і ў вершы «Я не сокала» ён пра гэта прама сказаў:

Я не сокала зорнавокі,
Не арол адважны,
Што так думна за аблони
Узносіцца з іх кажны.
Нават я не салавейна,
Што пле так слаўна,
А я толькі верабейна,
Узрошчаны пад Гайнай...
Былі забыты не толькі А-

пы, а і іншыя населеныя пункты Лагойшчыны, дзе доводзілася жыць паэту ў маленстве ці бываць там пасля. «Забылася», што з Лагойшчынай у жыцці яго звязана нямнога-нямала, а 35 гадоў!

І толькі некалькі гадоў назад пытанне аб увекавечанні знаходжанні Я. Купалы на Лагойшчыне па-сапраўднаму стала на парадак дня. Гэтым разам ініцыятыва мела добрую гле-

філіяла вядзе бетонная сцяжына. Сам жа будынак — на пагорку, на месцы колішняга хутара.

Дырэктар Купалавага музея Ж. Далюнас расказвае прысутным, наколькі стала пралісалася ў біяграфіі пясняра Лагойшчына. Пра гэта ж нагадвае і міністр культуры Рэспублікі Беларусь Я. Вайтовіч.

Н. Гілевіч пераразае сімвалічную чырвоную стужку і па-

Пачатак урачыстасцяў. Кветкі Янку Купалу нясуць Ніл ГІЛЕВІЧ і міністр культуры Рэспублікі Беларусь Яўген ВАЙТОВІЧ.

бу. Шмат парупіліся ўраджэнец Лагойшчыны Ніл Гілевіч, дырэктар Літаратурнага музея Я. Купалы Жана Далюнас. Іх намаганні падтрымалі ў Міністэрстве культуры рэспублікі.

Калі ўзнікла пытанне аб размяшчэнні філіяла музея, выбар спынілі на вёсцы Харужанцы. Колісь непадалёку знаходзіўся хутар Міхалішкі, які, між іншым, згадваецца ў «Паўлінцы». Пажолькі будынкаў, якія «памяталі» Я. Купала, не захавалася, пад музей узялі новы ў стылі тагачасных пабудов. Канцэпцыю ж экспазіцыі яшчэ ў 1989 годзе распрацаваў заслужаны дзеяч культуры Беларусі Э. Агуновіч, які, дарэчы, афармляў і Купалаў дом у Мінску. Над стварэннем самой экспазіцыі працавалі мастакі А. Грачоў і У. Прата-сеня.

З Харужанцаў да будынка

чынаецца першая экскурсія — з экспазіцыяй знаёміцца госці свята. А паглядзець ёсць што.

Карта Купалавых мясцін на Лагойшчыне — гэта вёскі і хутары Косіна, Прудзішча, Селішча, Гаяны, Акопы, Карпілаўка, Харужанцы, Малыя Бясыды, Ляўшова, Жукіўка, Міхалішкі... І пра кожны населены пункт ёсць тут экспанат, згадваюць многіх з іх радкі народнага пясняра... Тут жа кнігі Я. Купалы ці ўспаміны пра яго сучаснікаў, гісторыка-мемарыяльныя рэчы, творы жывапісу і графікі. Адным словам, парупіліся музейныя работнікі, каб лепей і даходлівей перадаць атмасферу, у якой жыў і тварыў Я. Купала, даць мажлівасць наведвальнікам пераканацца, што і сапраўды пясняр быў «узрошчаны пад Гайнай»...

Ля летняй жа эстрады ўжо

людна. Сабраліся жыхары Харужанцаў і навакольных вёсак, прыехалі аматары паэзіі з Мінска — дабрацца сюды не так і цяжка: рэгулярна ходзяць рэйсавыя аўтобусы. У цэнтры сцэны — знаёмы партрэт пясняра, абалал якога бел-чырвона-белыя палотнішчы, як сімвал незалежнай Беларусі, у імя якой жыў і тварыў Я. Купала, пра якую марыў. У тым ліку і ў акупацыйскім вершы «Прыдзе»:

Прыдзе новых пакаленняў
На наша месца грамада
Судзіці суд, ці мы сумленна
Жыццё прайшлі...

Пра Купала і час гавораць выступоўцы: старшыня Лагойскага райвыканкома М. Крэскі, Н. Гілевіч, старшыня Мінскага аблвыканкома А. Цішкевіч, С. Грахоўскі, М. Аўрамчык, міністр культуры Рэспублікі Ма-

ненармальных умовах душой і сэрцам гарнуліся да сваёй зняволенай Маці-Беларусі, мроілі пра яе няве і ў снах, рабілі ўсё дзеля яе добра і абуджэння. Дык слава вам за гэтую любоў і адданасць, што вытрымала самыя цяжкія выпрабаванні!

Спадзяёмся, што трывалым падмуркам у супольнай беларускай лучнасці, у справе нацыянальнага Адраджэння стане Сусветны Кангрэс беларусаў у чэрвені наступнага года.

Няхай у добрай згодзе і ладзе праходзіць ваша сустрэча! Блаславі Вас Божа!

В. БЫКАЎ,
прэзідэнт Згуртавання
«Бацькаўшчына»;
Я. ЛЕЦКА,
старшыня рады.
Менск, жнівень 1992 г.

Да юбілею Максіма Гарэцкага

На чарговым пасяджэнні Камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны разгледзена пытанне аб падрыхтоўцы да 100-годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага, якое спадчынецца ў лютым 1993 года.

На пасяджэнні выступілі старшыня камісіі Н. Гілевіч, намеснік міністра культуры Беларусі У. Гілеп, намеснік старшыні камісіі А. Трусаў. Вырашана прапанаваць Міністэрству культуры неадкладна стварыць рэспубліканскі юбілейны камітэт па падрыхтоўцы і правядзенні ў рэспубліцы 100-годдзя з дня нараджэння М. Гарэцкага. Старшыняй арганітэта рэкамендаваны У. Гілеп.

Падтрымана прапанова выканкома Гарацкага гарадскога Савета народных дэпутатаў аб пашырэнні ў Горнак гісторыка-этнаграфічнага музея са стварэннем на яго базе ў кватэры, дзе ў 1926—1928 гадах жыў вялікі дзеяч нацыянальнай культуры, музея-кватэры М. Гарэцкага.

Камісія просіць Міністэрства сувязі і інфарматыкі Беларусі выпусціць юбілейны паштовую марку і канверт, а Міністэрства інфарматыкі — выдаць навуковыя і метадычныя дапаможнікі для выкладчыкаў навуковых устаноў і студэнтаў па вывучэнні жыцця і творчай дзейнасці М. Гарэцкага.

Рэкамендавана кіраўнікам упраўленняў і адрэсаў культуры выканкомаў абласных, Мінскага гарадскога, раённых і гарадскіх Саветаў народных дэпутатаў правесці ў студзені-лютым 1993 года ў гарадах і раённых цэнтрах, ва ўсіх устаноў культуры рэспублікі юбілейныя чытанні.

ХАЦЕЛАСЯ Б ПАМЫЛІЦА...

У асяроддзі мінскай навуковай і культурнай інтэлігенцыі ходзяць чуткі, што недзе ў канцы верасня ўрад нашай краіны мае намер зрабіць Рускай Праваслаўнай Царкве ў асобе мітрапаліта Філарэта да «тысячагоддзя праваслаўя на Беларусі» (хоць правільней будзе казаць аб тысячагоддзі хрысціянства) наштоўны падарунак — палацкі храм св. Сафіі. Што будзе далей, прадбачыць няцяжка: з храма будзе выкінуты арган, на фасадзе з'явіцца «праваслаўная» мазайка, будзе збіта са сцен барочная аздаба. І ўвогуле не выключана, што з часам у выніку «рэканструкцый» з мэтай «вяртання» храму «праваслаўнага» выгляду Палацкая Сафія стане падобнай на любы сэрцу мітрапаліта Успенскі сабор Маскоўскага Крамля.

Хацелася б думаць, што усё гэта толькі чуткі, што ўрад не пойдзе на тое, каб абразіць нацыянальныя пачуцці беларускага народа, перадаўшы ва ўласнасць іншай дзяржаве (мітрапаліта Філарэт прадстаўляе на Беларусі інтарэсы замежнай краіны, бо падпарадкоўваецца патрыярху Маскоўскаму) галоўны храм Беларусі, спрадвечны (з часоў Палацкай дзяржавы) сімвал яе незалежнасці і духоўнай сілы.

Наша газета з задавальненнем надрукавала б афіцыйнае абвешчэнне чутак і прынесла б прабачэнні ўраду за тое, што так кепска пра яго падумала. П. В.

У філіяле музея — першая экскурсія.

Сцена са спектакля «Паўлінка» ў пастаноўцы Слуцкага народнага тэатра.

АКОПЫ

Бунтарыў ТУТ майго народа дух,
Калі народ, было, ў бязмоўі глух,
Калі душу сярмяга зла сцінала.
Узняўся тут між сцюжных завірух
Няскоранаю годнасцю Купала.

Адсюль глядзеў ён шырака на свет,
Зямлі шаптаў сьмяоўні запавет,
Паліла сэрца думка агнявая;
Вякам пашлышым полымны прывет,
Промовіў тут ён: Беларусь жывая!

Адсюль ступіў пуцінай хмурых дзён
Змагар за шчасце Беларусі, ён,
І веру-ўцеху ў сэрцы не зламліла
Ні зграя культу, шэлпучы праклён,
Ні чорная дачасная магіла...

Бязмоўна хмары стылыя ляглі
І адабралі сонца ў той зямлі,
Дзе дум святло Купалавых лунала.
Акопы былішнямі параслі,
І мова ў сэрцах матчына канала.

З былія, з акупаў сечаў векавых
Купала слова мой чаруе слых,
Вяртаецца пуцінаю збавення.
Яно — як гойнай памяці ўсналых,
Як вера ў новы поступ Адраджэння.

Я ведаю: паміж зямных нягод
Прачнецца гнейнай годнасцю народ,
Чыя душа ў пакоры доўга спала.
І, зрынуўшы бязмоўя чэзлы лёд,
Пачуе ўсё, што тут сказаў Купала.
Мікола МЯТЛІЦКІ.

Не з'ядзім бананаў, а падпішамся

«ЛіМ», бадай, больш чым якая іншая рэспубліканская газета друкуе матэрыялы аб увядзенні дзяржаўнай мовы Беларусі як у справядстве, так і ў быццё.

Але адна недарэчнасць вымусіла напісаць вам. Агітуючы чытачоў падпісацца на «ЛіМ», у нумары за 14 жніўня раптам прыводзіцца цэтлік для падпіскі на... рускай мове, у тым ліку і правілы падпіскі. Аналагічны цэтлік змешчаны і ў іншых беларускамоўных газетах.

Думаю, не так ужо і абавязкова для Рэспублікі Беларусь карыстацца цэтлікам былога Міністэрства сувязі СССР, больш таго, тыражаваць яго на рускай мове для новай падпіскі. Можна было б ужо калі не выпрацаваць сваю рэспубліканскую форму цэтліка, дык хоча перакласці яго на беларускую мову. Дробязі? Як скажыце!

А мы, удзячныя чытачы, не з'ядзім лішні фунт бананаў і дружна падпішамся на вашу папулярную газету, балазе, цэтлік пад рукамі — выражам з газеты.

Аляксей АНЦІПОВІЧ.

г. Мінск

Чатыры з 49

Надочы прачытаў у нашым аддзяленні «Укрдрук», што да іх паступілі каталогі перыядычных выданняў на 1993 год, і вась сёння, прыхапіўшы купоны-карбаванцы (савецкія рублі на Украіне ўжо не ходзяць у насельніцкаў!), іду ў аддзяленне «Укрдрук», каб панашыць падпіску на 1993 год наступных выданняў з Беларусі: «ЛіМ», «Спадчына», «Наша слова», «Настаўніцкая газета», «Роднае слова», «Полымя», «Маладосць», «Вожык», «Бярозка», «Чырвоная змена», «Звязда», «Фізікультурнік Беларусі». Усе гэтыя выданні я пастаянна выпісваю, пражываючы ўжо звыш 20 гадоў па-за межамі Бацькаўшчыны, і нават сёння, ведаючы, наколькі разоў пайшоў кошт падпіскі ўгару ў параўнанні з мінулым годам, я не ўдзялю сабе нармальнага жыцця без сваіх любімых выданняў з Беларусі... Але калі дзяўчына падала мне каталог «Газеты, журналы, 1993» (Масква, «Роспечать»), у якім змешчаны пералік газет і часопісаў Рэспублікі Беларусь, якія можна выпісаць за межамі Беларусі, у тым ліку і тут, на Украіне, мне ледзь не зрабілася блага, бо з 22 газет і 27 часопісаў у каталог патрапілі ўсяго толькі 1 (адна!!!) беларускамоўная газета («Звязда») і 3 (тры!!!) беларускамоўныя часопісы («Беларусь», «Вожык», «Работніца і сялянка»).

Што ж гэта за незалежная, суверэнная «Рэспубліка Беларусь», калі ў каталог ад яе імя супрацоўнікі Дзяржаўнага аб'яднанага прадпрыемства «Мінская пошта» ўключылі такія антыбеларускія выданні, як «Мы і время», «Славянские ведомости», «Семь дней»... Пазіраеш на спіс выданняў, і, часнае слова, робіцца балюча і крыўдна за сваю Бацькаўшчыну: замест «ЛіМа» і «Спадчыны» спадары з «Мінскай пошты» прапануюць нам «Ласкавы май», «Ближний Запад», «Ярмарку», усё яшчэ «савецкую» «Советскую Белоруссию», «Детектив», «Коммерческий вестник НЕССИ»... Не, не Рэспублікай Беларусі патыхае з гэтага пераліку газет і часопісаў, а Северо-Западным краем! І што б там ні казалі аб Адраджэнні беларусшчыны, яго НІМА! Наадварот, пакрысе спрабуюць влікадзяржаўныя шавіністы дабіць тое кволае беларускае, што яшчэ няк тэле ў былой БССР. А «начальніцкія» выступленні па радыё на расійскай мове на Беларусі: нават Г. Панфіловіч у адной з перадач «Радыефанта» карэспандэнту, які задаваў ёй пытанні па-беларуску, шпарыла свае адказы па-расейску! А яна ж мае дачыненне да распаўсюджвання друку на Беларусі. Як кажуць, вась дзе «сабана заняпаны!» Дык ці не пара ўжо асоб, якія займаюць высокія дзяржаўныя пасады і не выконваюць законаў аб дзяржаўнасці беларускай мовы ў Бела-

русі, пазбавіць іх магчымасці перашидкаваць гэтаму Закону, нарэшце, запрацаваць?! Дык куды ж падзеўся з каталога «ЛіМ» і шэраг іншых беларускамоўных выданняў, якія спрыяюць беларускаму адраджэнню: «Спадчына», «Наша слова», «Роднае слова», «Бярозка», «Пралеска» і шэраг іншых? Чаму я, беларус, які жыў не на сваёй Бацькаўшчыне, магу згубіць апошняе, што звязвае мяне з ёю — беларускамоўныя газеты і часопісы?! Хто аднама, дзе мне падпісацца на «ЛіМ», «Спадчыну», «Настаўніцкую газету», «Наша слова», «Роднае слова»?

Пятрусь КАПЧЫК, філолаг, г. Ізяслаў Хмяльніцкай вобл.

І ўсё не на роднай

У № 32 «ЛіМ» за 7 жніўня 1992 г. прачытаў артыкул «Крытычная сітуацыя — радыкальныя меры» Я. Шыраева.

Цалкам згодзен з разумнай прапановай аб беларусізацыі Рэспублікі Беларусі. Лічу, што для гэтага патрэбны рухавікі. Але вась як зрабіць, каб падтурхнуць Вярхоўны Савет націснуць на гэтыя рухавікі? Акрамя ўсяго астатняга, большасць дэпутатаў размаўляюць на іншай мове, а не на роднай.

А вась яшчэ такі прыклад: 10.08.92 у 10.53 на прыпынку «Маскоўшчына» сеў у электрацягнік на г. Маладзечна. Чую, аб'явы аб прыпынках на расейскай мове. Праз некалькі хвілін праз цягнік ідзе намеснік машыніста. Я спытаў у яго, чаму аб'явы робяцца на іншай мове, а не на нашай? Ён адказаў мне, што неаднаразова рабілі спробу аб'яўляць на роднай мове, але начальства катэгарычна забараняе. І вась праз хвіліндзю другую машыніст цягніка па радыё растлумачыў, што спраўды ім забараняюць рабіць аб'явы на роднай мове таму, што ўсе начальнікі ад малага да вялікага на чыгунцы — рускія.

Дык, людцы добрыя, мы ж

ных займаюць тут пасады кіраўнкі, свядома запіхваючы беларускія выданні ў куток пад горада наводзіць на сумны одум. Часам міжволі ахоплівае пачуццё нейкай, так бы мовіць, іррэальнасці таго, што бачыш. І не таму, што ў цэнтры, ля будынка райвыканкома, можа заўсёды прачытаць вялізнымі літарамі выбітае «Мы прыедем і пераможам» і «Победа коммунистического труда», а на цэнтральнай плошчы ўсё нібы прыціснута гіганцкай скульптурай аўтара гэтай цытаты. І, пэўна, не таму, што часам на той жа плошчы нехта ўпарта вывешвае малаткастасцярыпастыя сцягі былога Саюза, а на спартыўных спарорніцтвах узнікаюць былыя бэзэсэраўскі. І не таму, што ў горадзе, нягледзячы на галадоўну працэсту аднаго з дэпутатаў гарсавета, пазбавіліся ад беларускамоўнай газеты. Не, складваецца ўражанне, што тут СВЯДОМА не хочучь беларусізацыі.

Вась таму ў кіёсках горада цесна ад стосаў такіх выданняў, як «Мы і время», у беларускай гімназіі актыўна выучаюць... польскую мову, у царкве казанні па-расейску, а ў адноўленым насцэле, вядома, па-польску. Адных даведнікаў пра горад графаманіста выдалі аж некалькі. Усе таксама па-расейску. Рэклама кіно, аўтаадазачыні — тое ж самае. У такім кірунку можна было б працягваць бясконца.

У блатным жаргонне ёсць такі выраз: «здесь ништяк». Так гавораць злодзеі пра горад, дзе ім вольна пачуваецца. У Барысаве, які стабільна лічыцца нечым нахштат «Палерма» і стабільна займае адно з першых месцаў па злачынасці, вольна адчуваюць сябе не толькі крымінальнікі, а і ворагі беларусшчыны. Тут ім, як кажуць, поўны «ништяк».

Зусім, лічы, нядаўна гарадскія ўлады планавалі будаваць на беразе Бярэзіны нейкую панараму ў гонар быццам пераможца над Напалеонам. Ганцы іх ездзілі ў Маскву за «высочайшым» дазволам. Бязгледзячы планы разбурыла сітуацыя ў краіне. Цяпер Бярэзіну перасякла нядаўна пабудаваная стройная і прыгожая страла новага моста. Што ж, гэта вялікі плюс гораду. Адрозні ўспомніўся пісьменнік Іва Андрыч, які лічыў масты сімвалам самых вялікіх і высакародных дзеянняў, якія прыносяць карысць усім людзям.

Але ж падумалася і іншае. Калі ў тых жа людзей няма пачуцця нацыянальнай свядомасці ды аднасці, то і сам мост і дарога праз яго прывядуць у нішто, ці, што не лепш, у звычайны, пошлы «ништяк».

Юры СТАНКЕВІЧ, літаратар.

г. Мінск

Фота У. ПАНАДЫ.

знаходзімся ў сябе на радзіме, а нам забараняюць размаўляць на роднай мове? У якой краіне свету такое магчыма? Мусяць, толькі ў адной нашай замардаванай Беларусі!!

Л. АРМОНІК, ветэран вайны і працы, г. Маладзечна.

У Барысаве

«НИШТЯК»

Днямі абышоў большасць кіёскаў Барысаве ў дарэмнай спробе набыць штотыднёвік «ЛіМ». У адказ чуў:

— А што это такое? Ды зрэдку: — Не ведаем чаму, а каторы месяц не прывозіць. Пэўна, мясцовы «Саюздруку» заліўку не дае.

І не скажаш жа, што попыту няма. Як і раней, «ЛіМ» бы раскупляўся. І не толькі ж адны жонкі рускамоўных ваен-

Трэба ж дайсці да ладу

Чытаю сённяшнія газеты, а на памяць прыходзіць даўняе. Дзесяці на пачатку п'яцідзесятых гадоў журналістыцы сценкі прывялі мяне ў адзін з калгасаў Піншчыны. У канторы сядзеў толькі бухгалтар — пажылы аблыселы чалавек у акулярах, не вельмі ахвочы да размоў. Абназдеўшы мяне, што хутка з'явіцца старшыня, ён засяродзіўся на нейкіх паперах, час ад часу адмахваючыся ад мук, што роём віліся над сталом.

Баячы час, я падышоў да насценнай газеты. На першы погляд яна нічым не адрознівалася ад тых, што віселі на сценах многіх кантор: масіўная рамка з пафарбаваных дошак, аляпаваты загаловак «За ўраджай», спасылка на сваіх «заснавальнікаў» — «орган партарганізацыі і праўлення калгаса». А вась усё астатняе мне давлялося бачыць упершыню. Рэдакцыя, відаць, не абцяжарвала сябе лішнімі клопатамі. Уся «газетная» плошча была заклена лісткамі розных памераў, на якіх хто на беларускай мове, хто на рускай, а хто і на мясцовым дыялекце выкладаў свае заўвагі, схаваўшыся за загадкавымі прозвішчамі «Аса», «Шыла», «Вока».

Чаму ж гэта прыгадалася сёння? А таму, што многія газеты нашай суверэннай Беларусі нагадваюць тую насценную. Па загаловку — быццам бы беларуская газета, а пераважная большасць публікацый — на рускай мове. Няўжо ў гэтым такая неабходнасць? У нас жа дастаткова рускамоўных газет. Спасылкі на тое, што многія жыхары рэспублікі не разумеюць па-беларуску, не вытрымліваюць ніякай крытыкі. Паспрабуйце ў нашым раённым гарадку купіць у кіёсках, напрыклад, «Звязду» пасля дзесяці гаўдзінаў раіцы. Калі б не быў падпісчыкам, то «ЛіМа» я зусім не бачыў бы. Не залежваюцца больш двух дзён у кіёсках часопісы «Маладосць», «Беларусь», «Работніца і сялянка», «Вожык» і іншыя. Складваецца ўражанне, што тосцьці спецыяльна ставіць рагаткі на шляху адраджэння роднай мовы. Колькі ж гэта будзе працягвацца? Калі ў нас, нарэшце, будзе выконвацца адпаведны закон, прыняты Вярхоўным Саветам Беларусі?

І яшчэ аб адной, на мой погляд, вельмі важнай праблеме. Той, хто сёння імкнецца авалодаць беларускай мовай, перш за ўсё звяртаецца да перыядычных выданняў. І вась тут ён натыкаецца на непаразуменне. Нават у такіх папулярных выданнях, як «Літаратура і мастацтва», «Народная газета», адны і тыя ж словы пішуцца па-рознаму: «кампазіцыя» і «кампазіцыя», «здзівіла» і «здывіла», «глобус» і «глібус», «Маладзечна» і «Маладэчна» і г. д. Усё залежыць ад аўтараў публікацый. Зянон Пазняк, іншыя актывісты БНФ, які і прадстаўнікі беларускага замежжа, карыстаюцца правапісам Тарашкевіча і Лёсіка. Большасць жа прытрымліваецца новага правапісу. Вядома, што такі разнабой не на карысць нашаму руху да беларусізацыі грамадства.

Няма сумненняў у тым, што беларускай мове трэба вярнуць яе натуральнае гучанне. Але ўсё неабходна добра ўзважыць, памятаючы аб тым, што мова — гэта не застылы маналіт, а жывы арганізм, які пастаянна развіваецца.

Добра было б, каб штотыднёвік «ЛіМ» узяўся за вырашэнне гэтай праблемы з такой жа настойлівасцю, з якой дабіваюцца прыняцця Закона аб дзяржаўнасці беларускай мовы. Хацелася б убачыць на яго старонках выказванні па гэтай праблеме вядучых навукоўцаў, такіх пісьменнікаў, як Янка Брыль, Уладзімір Калеснік, Ніл Гілевіч, Рыгор Барадуніч.

Поспехаў жадаю Вам!

Анатоль ЖОУНЕР.

г. Мінск.

Аляксей КАУКО.

г. Іванава Врэсцкай вобл.

Для ўсіх хрысціян Беларусі

Chryscijanskaja Dumka 1/211/92

Хрысціянская Думка

Беларуская каталіцкая грамада (БКГ) нарэшце мае свой перыядычны друк. Пабачыў свет першы нумар часопіса «Хрысціянская думка». Праўда, на вокладцы пазначана «1 (211) 92». Гэтым падкрэсліваецца гістарычнае пераемнасць. Часопіс такога ж кірунку і з такой жа назвай выходзіў у 30-я гады на акупаваных пілсудчыкамі заходнебеларускіх землях.

Часопіс друкуе афіцыйныя матэрыялы БКГ — ухвалы і звароты, прынятыя на II Сойме Громады; аповяд пра абраз Вострабрамскай Божай Маці, малітваспевы на беларускай мове. «Хрысціянская думка» знаёміць чытачоў з выдатнымі дзеячамі беларускага хрысціянскага руху, у прыватнасці, з жыццём і дзейнасцю ксяндза Адама Станкевіча (да 100-годдзя з дня нараджэння). Ягоныя літаратурныя спадчыны прадстаўлены ў часопісе даследаваннем «Хрысціянства і Беларусі Народ». Гэтая ж тэма асвятляецца і ў артыкуле Часлава Сіповіча «Асновы беларускага патрыятызму» (перадрук з часопіса «Божы шляхам», № 3, 1947 г.).

Вітаўт Чаропка, ён, дарэчы, рэдактар часопіса, звяртаецца да малавядомых старонак беларускай гісторыі, да XIV стагоддзя. Ягоны артыкул «...Біў пэўны ў сваім рашэнні хрысціянства», прысвечаны асобе вялікага князя Літоўскага Гедыміна. Вялікі князь спрабаваў наладзіць добрыя стасункі з хрысціянскім Захадам і адначасова не пакрыўдзіць сваіх падданых-язычнікаў. Скончылася гэта для Гедыміна трагічна. «Так і не стаўшы хрысціянінам, прыняў за хрысціянскую веру пакутніцкую смерць».

Для прыхільнікаў духоўнай паэзіі ў часопісе вершы Казіміра Сваяка са зборніка «Мая ліра» (Вільня, 1924 г.).

Адзін з галоўных матэрыялаў нумара — нататкі Алеся Бяляцкага «Прахаўя ў Браславе» — пра сённяшні дзень беларускага каталіцызму.

Язэп Янушкевіч, магчыма, адшукаў невядомы твор Янкі Купалы... Пра гэта ў допісе «Хто аўтар?»

Нечаканыя паралелі з беларускай архітэктурай і выяўленчым мастацтвам рыма-каталіцкай арыентацыі знаходзіць Яўген Шунейка ў культуры Партугаліі. Ягоны артыкул мае назву «На ўзбярэжжах» і падзаглавак «Беларусь у каталіцкім свеце».

Не забыта ў часопісе і музычнае мастацтва. Пра гэта — артыкул Уладзіміра Неўдаха (з доўгай назвай на лацінскай мове).

Як звяртацца да Бога? — артыкул Алеся Жлуткі «Пан, Госпад, Спадар?»

Пад рубрыкаю «У каталіцкім свеце» змешчана «Апавяданне аб жыцці Айка Пію» Карала Вегінэра ў перакладзе кс. Уладзіслава Чарняўскага.

І на заканчэнне — хроніка, кароткія рэцэнзіі і пераказ зместу нумара на італьянскай, англійскай, польскай, летувіскай і ўкраінскай мовах. Наклад 3000 асобнікаў.

В. БОГУШ.

НЯМА СЕННЯ больш важнай задачы, чым адраджэнне нашай вёскі, дзе за гады калектывізацыі быў вынішчаны традыцыйны сялянскі побыт з яго адвечнай любоўю да зямлі, нацыянальнай культуры, верай у высокае прызначэнне селяніна.

За тое, каб зрабіць вёску вольнай і багатай змагаецца Беларуска сялянская партыя, якая робіць усё, каб хутчэй ажыццявіць зямельную рэформу. Сутнасць яе — праца вольнага чалавека на ўласнай зямлі. Такая форма гаспадарання даказвае сваю жыццяздольнасць ужо не адно стагоддзе. І хоць яна не з'яўляецца ідэальнай, можна сцвярджаць, што лепшага чалаве-

Гэта спроба законсерваваць навікі калгасны лад. Саўгасы ж цяпер паўсюдна ператвараюцца ў калгасы. І будзе гэтая зямля ўжо не «агульнанароднай», а калектывнай. І нягледзячы на тое, што ў калгасах семдзесят працэнтаў людзей пенсійнага і перапенсійнага ўзросту і многія землі зарастаюць бадзільлем, узяць іх будзе немагчыма. Гэта будзе іх уласнасць.

Калі гэты закон пачне дзейнічаць (а ён разгледжаны ў першым чытанні на мінулай сесіі Вярхоўнага Савета), то вы, шануюныя інтэлігенты, ні для сябе, ні для сваіх дзяцей зямлі ўжо не прыдбаеце. Не атрымае яе і фермер для пашырэння сваёй гаспадарні да аптымальных памераў. Не ат-

рымае яе гараджанін для будаўніцтва дома ў вёсцы. Не атрымае яе былы вайсковец, які пасля скарачэння арміі стане беспрацоўным. Не атрымае прадымальнік. Ніхто. Як казалі раней, вось табе, бабуля, і Юр'еў дзень. Пагулялі ў рэформу, і хопіць. Тое, што бюракратычны апарат хоча ўратаваць сваё карыта, з якога ён корміцца ўсе гады савецкай улады, зразумела. Не зразумела, чаму маўчаць усё астатнія, і ў першую чаргу інтэлігенцыя, якая павінна растлумачыць людзям небяспеку, выказаць свой пратэст супраць падрыхтоўкі такіх законаў. Трэба адзначыць, што нідзе ў свеце калектывнай формы ўласнасці на зямлю няма.

Заканпраект прадугледжвае вырашэнне некалькіх вельмі балючых праблем. Ён прымусіць калгасы і саўгасы пазбавіцца ад лішняй зямлі і арандаваць яе столькі, колькі магчыма эфектыўна апрацаваць. Колькасць зямлі ў калгасах і саўгасах паступова

будзе памяншацца, калі будзе памяншацца ў іх колькасць рабочых рук. Цяпер многа спрэчак вакол органаў мясцовай улады. Патрабуюць яе рэформы. Згодзен. Але ніякая рэформа не дапаможа, пакуль мясцовая ўлада не будзе мець свайго бюджэту. Наш законпраект прапануе ствараць гэты бюджэт з арэнднай платы за зямлю. Значная частка гэтых сродкаў магла б пайсці на карысць мясцовых жылароў: стварэнне інфраструктуры, сацыяльнаму, падтрымку пенсіянераў і маламаёмных грамадзян.

Старшыня калгаса імя Кірава Віцебскага раёна Наталля Лемшава ўжо тры гады займаецца рэформай гаспадаркі. Многае зроблена для таго, каб калгаснік адчуваў сябе гаспадаром на зямлі, каб ён атрымліваў дывідэнд ад прыбытку калгаса ў залежнасці ад долі маёмасці. Такія дывідэнды атрымліваюць і калгаснікі, што вярнулі на пенсію. Для абслугоўвання прыватных участкаў створаны кааператывы механізатараў.

Гэта першыя парасткі сапраўднай рэформы, і іх трэба падтрымаць. Дасканалы вывучыць гэтыя працэсы, сваім словам вярнуць людзям надзею на лепшае — аавязак сумленнага інтэлігента ў першую чаргу беларускіх пісьменнікаў. Ад таго, працуе на зямлі гаспадар ці найміт, залежыць не толькі наша эканоміка, але і прыроднае асяроддзе, і крэмнагеннае становішча. Такім чынам, адносіны да зямельнай рэформы — той водападзел, які размяжоўвае абаронцаў таталітарнай сістэмы і прыхільнікаў дэмакратызацыі.

Ёсць і яшчэ адна праблема, вырашыць якую без удзелу інтэлігенцыі немагчыма. Беларуска сялянская партыя зрабіла аналіз прадымальніцкай дзейнасці на Беларусі. Вынік сумны. У нас бізнесам займаюцца ўсе, акрамя беларусаў. Гэта блага. Калі эканоміка дзяржавы будзе ў чужых руках, то ні дэмакратычны ўрад, ні прагрэсіўныя законы становішча не паправяць. Суверэнітэт Беларусі так і застаецца папяровым. Сумленная інтэлігенцыя павінна не толькі маральна падтрымаць нацыянальны бізнес, але і актыўна ўключыцца ў яго развіццё. Першы крок зроблены. Беларускімі прадымальнікамі ўтворана акцыянернае таварыства «Кросны». Яно будзе мець банк інфармацыі ў сферы прадымальніцтва, дапамагаць у арганізацыі беларускіх прадыемстваў і рыначных структур, садзейнічаць развіццю беларускай культуры, мовы, школы бізнесу. Падтрымайце гэтае добрае пачынанне сёння, бо заўтра будзе позна.

ЧАС І МЫ

СВЯТАЯ ЗАДАЧА

цтва яшчэ не прыдумала. Але зямельная рэформа не дасягне сваёй мэты без адраджэння нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа, яго гісторыі і культуры, мовы і веры. Відавочна, што гэтая вялікая і святая задача кладзецца ў аснову на плечы інтэлігенцыі.

І цалкам згодзен з аўтарам апублікаванага ў «Ліме» за 31 ліпеня г. г. артыкула «Суверэнітэт. Культура. Самасвядомасць» Мікалаем Крукоўскім, што нам патрэбна беларуская нацыянальная філасофія. Як сказаў сп. Крукоўскі, носьбітам культуры і нацыянальнай самасвядомасці з'яўляецца інтэлігенцыя, і народ так ці гэтак ідзе за ёй. Настаў час інтэлігенцыі вызначыцца і зрабіць свой выбар. Бо мы фактычна жывем яшчэ ў краіне з таталітарнай сістэмай, зроблены толькі першыя крокі да дэмакратычнай прававой дзяржавы. Стварэнне такой дзяржавы менавіта цывілізаваным шляхам патрабуе намаганняў усіх слабаў грамадства і ў першую чаргу інтэлігенцыі.

Вось, нарэшце, мы і прыйшлі да пытання: што рабіць? Удзел у грамадска-палітычным жыцці, падтрымка дэмакратычных рэформ, выбар палітычнай партыі — гэта шлях кожнага сумленнага інтэлігента. Некаторыя з іх заяўляюць, што яны па-за палітыкай, што прынцыпова не ўступаюць ні ў якую партыю. Відавочна, што такая страусіная псіхалогія не да твару разумнаму чалавеку. Тым болей, што апалітычнасць — гэта таксама палітыка. Чалавек, які не падтрымлівае дэмакратычных плыняў, гэтым самым умацоўвае тых, хто хоча нас вярнуць у колішні сацыялістычны рай.

Былая сістэма трымалася на дзвюх галоўных апорах: беззаконні і падмане народа. Тое ж існуе ў нас і цяпер. Закона аб прыватызацыі няма, а па часовым падзаконным акце «прыхватаўца» ўсё, што даспадобы людзям пры ўладзе. Хіба гэта не датычыць інтэлігенцыі? Шаноўныя, рабуюць жа і вас!

Працягваецца абалванванне народа, асабліва на раённым узроўні. Людзям штодзённа ўбіваюць у галаву адну думку: усе беды ад дэмакратаў. Некаторыя газеты так і пішучь: «...дэмакраты ва ўладзе нядаўна, але ўжо відно, куды яны вядуць». Людзі добрыя, дзе вы бачылі дэмакратаў ва ўладзе? Уся ж былая партдзяржнаменклатура засталася на месцы, толькі перасела ў іншыя крэслы. Зразумела, чаму ўлады ўсіх узроўняў выступілі супраць рэфэрэндуму, чаму Вярхоўны Савет у цяжкі для краіны час зрабіў вакацыі на ўсё лета. На жаль, беларуская інтэлігенцыя сваёю маўкліваю згодаю падтрымлівае такія дзеянні. Асабліва бачна гэта на прыкладзе зямельнай рэформы.

Пасля жніўняўскіх падзей мінулага года Вярхоўны Савет прыняў некалькі законаў аб зямлі, якія дазваляюць прыдбаць зямлю і самастойна гаспадарыць на ёй. За гэты час атрымалі зямельныя надзелы каля 2 тысяч грамадзян. Законы аб зямлі вельмі не спадабаліся былой наменклатуре. Яна рабіла ўсё, каб прыпыніць іх ажыццяўленне. З высокіх крэслаў загучалі тэлефонныя каманды: «Не смейце разбазарываць зямлю!» Вось тады чыноўнікі і распрацавалі праект закона «Аб праве ўласнасці на зямлю», які ў выпадку прыняцця не толькі прыпыніць зямельную рэформу, але і наогул паставіць на ёй крыж.

Справа ў тым, што ён прадугледжвае калектывную ўласнасць на зямлю.

рымае яе гараджанін для будаўніцтва дома ў вёсцы. Не атрымае яе былы вайсковец, які пасля скарачэння арміі стане беспрацоўным. Не атрымае прадымальнік. Ніхто. Як казалі раней, вось табе, бабуля, і Юр'еў дзень. Пагулялі ў рэформу, і хопіць. Тое, што бюракратычны апарат хоча ўратаваць сваё карыта, з якога ён корміцца ўсе гады савецкай улады, зразумела. Не зразумела, чаму маўчаць усё астатнія, і ў першую чаргу інтэлігенцыя, якая павінна растлумачыць людзям небяспеку, выказаць свой пратэст супраць падрыхтоўкі такіх законаў. Трэба адзначыць, што нідзе ў свеце калектывнай формы ўласнасці на зямлю няма.

Хачу сказаць некалькі слоў пра тое, што зрабіла Сялянская партыя, каб прыцягнуць увагу грамадства да гэтага пытання. 20 чэрвеня г. г. мы правялі другі з'езд беззямельных, дзе абмеркавалі праблемы ажыццяўлення зямельнай рэформы. Дзвесце пяцьдзесят удзельнікаў з'езда пацвердзілі, што рэформа сабатуюцца мясцовымі ўладамі, законы аб зямлі не выконваюцца, а дзяржаўныя органы, якія праводзяць зямельную рэформу, не маюць належных паўнамоцтваў для яе ажыццяўлення. Адначасова з'езд пад-

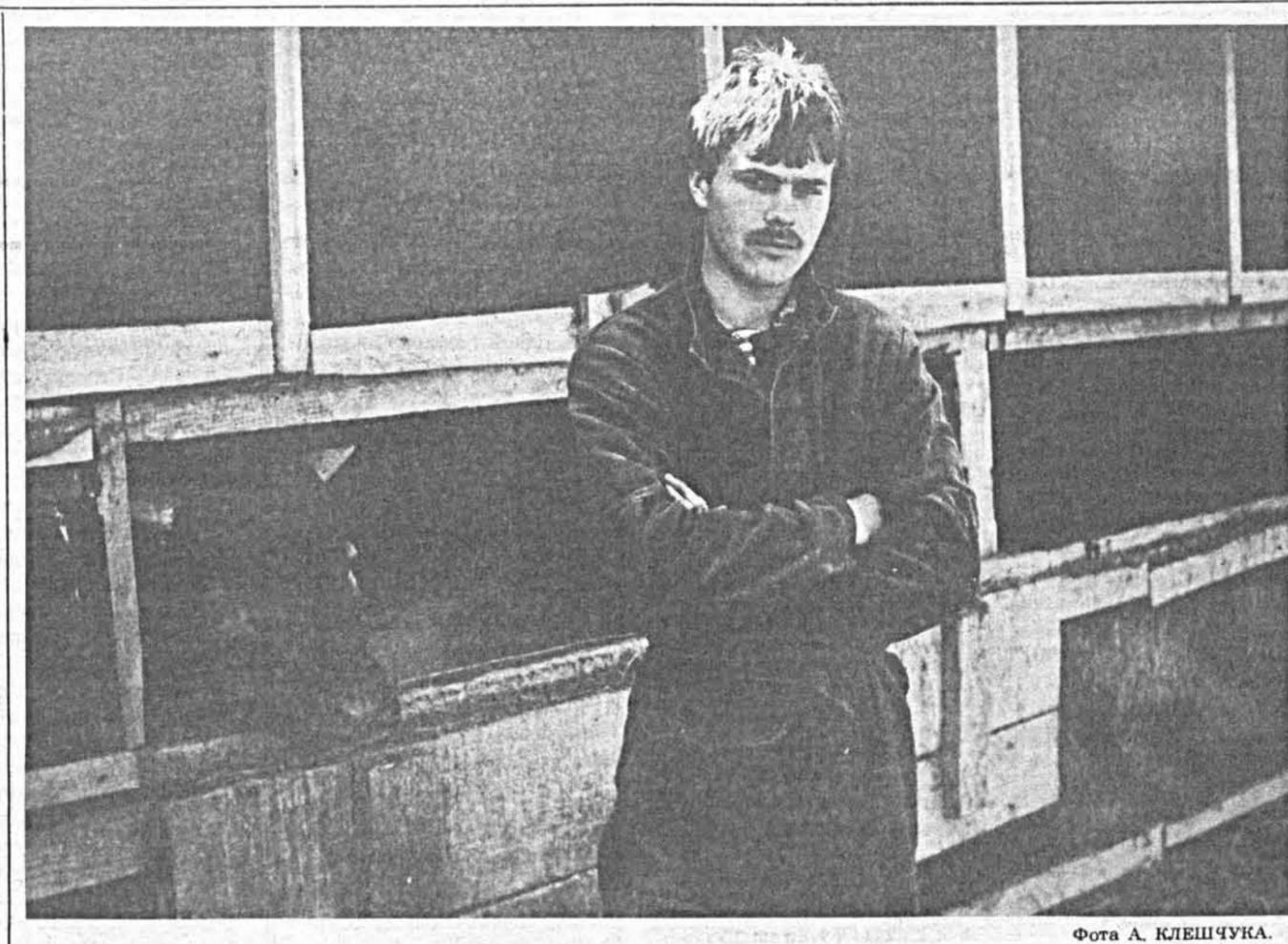
трымаў праект закона аб зямлі, распрацаваны Беларускай сялянскай партыяй.

Сутнасць законапраекта ў тым, што зямлі, як агульнанароднаму здабытку, надаецца статус тавара. Землі садовых кааператываў, прыватных участкаў, фермерскіх гаспадарак перадаюцца бясплатна ў прыватную ўласнасць з правам куплі і продажу цяперашнім уладальнікам. Усе астатнія землі аб-

трымаў праект закона аб зямлі, распрацаваны Беларускай сялянскай партыяй. Сутнасць законапраекта ў тым, што зямлі, як агульнанароднаму здабытку, надаецца статус тавара. Землі садовых кааператываў, прыватных участкаў, фермерскіх гаспадарак перадаюцца бясплатна ў прыватную ўласнасць з правам куплі і продажу цяперашнім уладальнікам. Усе астатнія землі аб-

трымаў праект закона аб зямлі, распрацаваны Беларускай сялянскай партыяй. Сутнасць законапраекта ў тым, што зямлі, як агульнанароднаму здабытку, надаецца статус тавара. Землі садовых кааператываў, прыватных участкаў, фермерскіх гаспадарак перадаюцца бясплатна ў прыватную ўласнасць з правам куплі і продажу цяперашнім уладальнікам. Усе астатнія землі аб-

трымаў праект закона аб зямлі, распрацаваны Беларускай сялянскай партыяй. Сутнасць законапраекта ў тым, што зямлі, як агульнанароднаму здабытку, надаецца статус тавара. Землі садовых кааператываў, прыватных участкаў, фермерскіх гаспадарак перадаюцца бясплатна ў прыватную ўласнасць з правам куплі і продажу цяперашнім уладальнікам. Усе астатнія землі аб-

Фота А. КЛЕШЧУКА.

трымаў праект закона аб зямлі, распрацаваны Беларускай сялянскай партыяй.

Сутнасць законапраекта ў тым, што зямлі, як агульнанароднаму здабытку, надаецца статус тавара. Землі садовых кааператываў, прыватных участкаў, фермерскіх гаспадарак перадаюцца бясплатна ў прыватную ўласнасць з правам куплі і продажу цяперашнім уладальнікам. Усе астатнія землі аб-

трымаў праект закона аб зямлі, распрацаваны Беларускай сялянскай партыяй. Сутнасць законапраекта ў тым, што зямлі, як агульнанароднаму здабытку, надаецца статус тавара. Землі садовых кааператываў, прыватных участкаў, фермерскіх гаспадарак перадаюцца бясплатна ў прыватную ўласнасць з правам куплі і продажу цяперашнім уладальнікам. Усе астатнія землі аб-

У заключэнне скажу, што вакол гэтых праблем гуртуюцца палітычныя партыі і аб'яднанні Беларусі. Гэта закладвае аснову для кансалідацыі беларускага грамадства на прынцыпах дэмакратыі і рыначнай эканомікі. Спадзяюся, што ў гэтым працэсе прыме ўдзел і беларуская інтэлігенцыя.

Яўген ЛУГІН,
старшыня Цэнтральнай рады
Беларускай сялянскай партыі.

«Прачніся, адкрывай шырока вочы»

Хачу сказаць слова пра паэму Законнікава «Чорная быль», што ўваходзіць у кнігу паэзіі «Заклінанне». Гэта адзін з першых у нас паэтычных твораў пра Чарнобыль і па часе напісання, і па высокай мастацкай вартасці.

«Выбух», «Зона маўчання» — гэта нібыта ўступ да прыпяцкай трагедыі. Людзі ўзрадаваны былі вясне, святу, дажджу. «Усе мы — дзеці вёскі, як насенне, вясны какаем, каб набрацца сілы...» Ніхто не ведаў:

Што ўчора там — за рэкамі,
за лесам,
дзе чэрава сваё раскрыў
Чарнобыль,
Пажарнікі — заложнікі
прагрэсу —
Ад цела аддзіралі з мясам
робы.

Людзі спадзяваліся, што «хутка ўсё растлумачыць Масква». Але Масква не растлумачыла, не растлумачыла і Мінск... Падманутыя людзі штодзень глыталі смерць.

Паэт пераканаўча кажа: «Мне і цяпер не хапае азону...» Не хапае азону людзям Гомельшчыны і Магілёўшчыны, якія засыпаныя попелам. Засыпана наша зямля цэзіем, плутоніем і іншымі носьбітамі радыяцыі.

І санаторый пад Мінскам «стаў прытулкам палескіх дзяцей». А дзеці не хацелі скідаць чаравічкі: «А навошта? Нам добра ў сваіх». Яны зразумеюць пра вялікую бяду пазней, калі на могіл-

ках будуць пахаваны дзесяці іх малых сяброў — ад смяротных хвароб, якія выкліканы Чарнобылем.

Запомніцца і выгнаны з-пад Прыпяці чарнобыльскі воўк.

Востры нюх вёў туды,
дзе жывое паветра,
дзе не падала семя
атрутнай жуды.
Ён шукаў дзікі неруш,
дрымотныя нетры,
каб забіцца ў гушчар
ад нязнамай бяды.

Паэт сам пабываў на месцы чарнобыльскай бяды — у Хойніках.

Я — проста чалавек.
Як разваду
Жах новы вавілонскага
зрушэння!
Сасмяглым горлам піў,
каўтаў бяду,
Аглухлы ад жалбы
і галашэння.

Вялікай паэтычнай сілы С. Законнікаў дасягае, малючы лёс людзей зоны, асабліва старых. Вось затрымаў у зоне раніцой бабулю. Ёй напамінаюць, што наўкол радыяцыя, дык «жыўцом навошта лезці ў дамавіну?» Але старая «выцірала слёзы чорнай ссохлай жменькай»:

Дзеці не пускалі,
уцякла, як злодзей.
Самі мае ножанькі прывялі
дадому...

Бабулька знайшла абразок Міколы і цяпер — «хатку паглядзела, можна і памерці...»

Гак, любоў да роднай зямлі вымагае ад родных: хачу ляжаць на могілках сваіх», і сын выконвае бацькоўскі наказ.

Тым страшнейшымі здаюцца хцівыя і жудасныя марадзёры, якія ў пакінутых вёсках «б'юць вокны і ламаюць крышаць дзверы», цягнуць абразы, тэлевізары, кнігі і інш.

Але паэт не толькі піша пра пачуцці людзей, іх гора, роспач, надзеі, ён задумваецца ўвогуле пра лёс беларускага народа, «народа, які жыве без мовы», і звяртаецца да яго такімі словамі:

Прачніся,
адкрывай шырока вочы,
не размініся з праўдаю
крутою.

А ў заключэнне паэт гаворыць:

«Ёсць праўда адна — праўдай
жыць,

Няхай
і суровай,
і горкай...

У небе
над намі
стаіць,

Як зніч,
палыновая зорка.

Лічу, што паэма «Чорная быль» — высокамастацкі твор, значнае дасягненне нашай паэзіі. Я шчыра падтрымліваю вылучэнне кнігі Сяргея Законнікава «Заклінанне» на атрыманне Дзяржаўнай прэміі Беларусі.

Пімен ПАНЧАНКА.

Г АВОРКА ПОЙДЗЕ пра таго, хто, па словах Юркі Віцьбіча, сёння «ачольвае адну з трох палітычных плыняў нашае эміграцыі». Пра Сяргея Хмару (сапраўднае прозвішча Сіняк). Яго рэвалюцыйная, грамадская, літаратурная дзейнасць для нас — міф, створаны намі ж. Не так даўно «ЛіМ» яшчэ раз даказаў гэта, надрукаваўшы ўспаміны А. Іверса.

Каб ацаніць постаць С. Хмары, прынамсі, сыходзячы толькі з дакладных фактаў, уважыць яго ўклад у беларускую літаратуру, а не кідацца гучнымі словамі, адлік трэба, мабыць, пачаць з 20-х гг. Тады малады хлопец (нарадзіўся Хмара ў 1905 г. у Слонімскай павеце) удзельнічаў у партызанскіх атрадах БНР.

«Нам палаць, а не цьміць!»

З жыцця і творчасці Сяргея Хмары

Пра яго дзейнасць у нас пісалася (цытую з кнігі У. Калеснікі «Час і песні», таксама поўнай міфаў самага рознага кшталту): «былі, праўда, партызанскія адзінкі, у якіх вераводзілі нацыянал-авантурысты, пераважна эсэры (атаманы Хмара, Скамарох)... У крытычны момант эсэраўскія вераводзі пераходзілі на пасаду дэфензівы, закупляючыся крывёю беларускай моладзі, завербаванай у атрады». Між тым Хмара, гэты «паслужыў дэфензівы», з'яўляўся адным з арганізатараў Таварыства Беларускай Школы, ініцыятарам закладзін 12 беларускіх школ, займаўся беларусізацыяй праваслаўнай царквы ў сябе на Казлоўшчыне. І гэта ўсё — у тыя ж, 20-я. С. Хмара, як і А. Салагуб, М. Засім, М. Васілёк, А. Гаўрылюк, прайшоў складаны шлях змагання і турмаў, удзельнічаў у адных з ім часопісах, аднак атрымаў іншую, незаслужаную славу. Таму, мяркую, варта хоць пункцірна пазначыць яго пакрычасты жыццёвы шлях.

У 1926 г. С. Хмара арганізаваў 32 гурткі Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады. Неўзабаве пачаўся вядомы Цэнтральны працэс Грамады ў Вільні, дзе Хмара пазнаёміўся з А. Луцкевічам. Потым былі Лукішні, Каранова — першыя турмы ў жыцці Хмары, дзе ён сядзеў разам з Х. Ільяхавічам, А. Салагубам, С. Рак-Міхайлоўскім. Адбывалі пакаранне яны ў адзіночках, але штодня вязняў вадзілі на прагулі. Рак-Міхайлоўскі прапанаваў збірацца каля яго камеры, каб пагутарыць пра літаратуру. Так нарадзіўся ў турме Беларускай Літаратурны Серады, на якіх абмяркоўвалі творы, напісаныя для нелегальнага турэмнага часопіса «Палітвязень». (Хмара змяшчаў там вершы пад псеўданімам С. Світка). Часта гаварылі пра фальклор, аматарам і руплівым збірльнікам якога быў Хмара. Нават вырашылі падрыхтаваць да друку зборнік беларускіх народных песень з нотамі. Максім Бурсэвіч рыхтаваў вялікі зборнік беларускага гумару, Шкодзіч

— свой першы зборнік вершаў. Аднак усе матэрыялы, некаторыя нават падрыхтаваныя да друку, загінулі.

У 1932 г. Хмара ўдзельнічае ў другім працэсе Б. Тарахкевіча. Зноў зняволенне — Пінск, Сельцы, Грудзёндз, Быдгашч, дзе ён рэдагуе тры востражныя часопісы. Уся яго літаратурная і рэдактарская дзейнасць заканамерна прывяла ў 1937 г. да ўтварэння літаратурнай Сустані «Маладая Ускалось». (Ускалось — гэта трэцяя стадыя развіцця жыта. Першая — усходы, другая — руны, трэцяя калі жыта ідзе ў каласы — ускалось). Апенуном і настаўнікам Сустані быў Гальяш Леўчык. «Маладая Ускалось» складалася з літаратурнай моладзі Заход-

няй Беларусі як нашчадак першай літаратурнай арганізацыі «Рунь» (Вільня, 1927—1928 гг.). Яна была створана Ігнатам Дварчанінам, тады ж выйшаў і альманах «Рунь Вяснаходу», куды ўваходзілі, акрамя Хмары, П. Пестрак, Н. Арсеннева, Бартуль, Шкодзіч. Аднак дзейнасць Сустані была перапынена новым зняволеннем Хмары і іншых у лагеры Каргуз-Бяроза. Пасля падзення Варшавы на нарадзе «Маладой Ускалось» было пастаўлена пытанне: выйсці з нелегальнага становішча ці не. Прапанова абмяркоўвалася разам з М. Лыньковым, які прыехаў у Слонім як прадстаўнік СП БССР. У сваім выступленні М. Лынькоў казаў пра творчую супольнасць, абнадзейваў, даваў гарантыі. Потым былі публікацыі вершаў у слонімскай газеце «Вольная праўда», нават стварылі там літаратурную старонку. Але літаральна праз тыдзень пачаліся арышты: у менскай турме апынуліся Хмара і Іверс, Пяюн і Міско.

Пачалася вайна. Вязняў Менскай турмы гналі на Магілёў. Яны цудам засталіся ў жывых, выратаваліся пры налёце фашысцкіх самалётаў. Хмара вярнуўся ў Слонім, дзе арганізаваў брыгаду Беларускай Самапомачы. Пасля адмаўлення брыгады ўдзельнічаць у грабяжы гэта, яна была зліквідавана фашыстамі, а сам Хмара зноў трапіў у турму. Меў рацыю Ю. Віцьбіч, калі пісаў, што «значную частку свайго жыцця С. Хмара правёў у турмах усіх без выключэння акупантаў нашае Бацькаўшчыны».

У 1944 г. С. Хмара ідзе ў Нямеччыну. Колькі б ні пісалася пра эмігрантаў, кожны раз адчуваеш патрэбу нібы апраўдаць іх, растлумачыць гэты крок або, наадварот, хуценька прайсці, нібы не заўважаючы яго. Можна, і гэта — вынікі нашай міфалогіі, яе канонаў? Таму, каб не ствараць новых казак, пакінем прывілею тлумачыць (ці не тлумачыць) асобныя крокі свайго жыцця самім героям нашых артыкулаў.

Адрэзайце эміграцыю С. Хмара бяроцца за адраджэнне Літаратурнай Сустані. Л. Лунь

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

«Хітрыя літары»

Кніжка гэтая, без сумнення, эксперыментальная ў нашай дзіцячай літаратуры. У ёй сабраны не проста вершы, а вершы-загадкі, вершы-галаваломкі. Чытаючы іх сапраўды не раз можна было б пачухаць патыліцу, шукаючы адгадку (калі б ты адгадкі стаялі не тут жа, пад кожным творам-мініяцюрай, а знаходзіліся хаця б у канцы кнігі). Такі чыста тэхнічны пралік можна было б дараваць, калі б выданне прызначалася самым маленькім — тым, каго называюць яшчэ не чытачом, а слухачом. Менавіта на такую аўдыторыю аказалася разлічана і вясёлае афармленне мастака Ю. Мадлінскага. Аднак змест кніжкі часам вымагае падрыхтоўкі не менш як выпускніца сярэдняе школы. Бо калі ты не знаёмы з творами, зборнікамі і героямі Купалы, Коласа, Цёткі, Багдановіча, Лынькова, Маўра, Броўкі, Крапівы, Брыля, Мележа, Макаёнка; калі ты не ведаеш карысных выкапняў, машынных дэталей, географічных назваў, тэрмінаў з геаметрыі, заходнееўрапейскай оперы, «вялікага рускага князя» і вялікага рускага кампазітара і яшчэ шмат чаго — тады лепш не барыся дэманстраваць сваю кемлівасць, а назапашвай веды!

Задума кніжкі «Хітрыя літары» («Юнацтва», 1991) магла нарадзіцца толькі ў чалавека, які і сам мае хітрынку ў характары, і сам любіць

па-добраму разыграць, падражніць, прывесці суб'яднікі ў гумор. Хто хаця раз гаманіў з Іванам Курбекам (а ён якраз і ёсць аўтар), ці чуў яго ашаламляльна дакладныя і дасціпныя выступленні-імітацыі вядомых асоб, той пацвердзіць, што толькі з ягонай няўрымслівай фантазіяй можна было прыдумаць і падаць: у верхах цэлыя абоймы шарад, метаграм, лагаграффаў, анаграм — дакое вось «жанравае вызначэнне» даецца зместу аўтарам.

Іван Курбека кожнай страфою прымушае чытача не пасіўна ўспрымаць тэкст, а разважаць, прымяраючы і перастаўляючы розныя гукі, разварушваць запасы сваіх ведаў, каб урэшце рэшт назваць адзіна магчымую пару зашыфраваных слоў.

Вось шарады. Здаецца, нічога мудрагелістага ў прапанаваным заданні няма, а тым не менш:

Прыназоўнік, дужа прыткі,
даў лічэбніку руку —
і стварыў увачавідкі
Беларускую раку.

Аказваецца, і так можна ўспрыняць назву Прыпяці! Успраўняючыся ў разнастайныя словы аўтар падбурхорвае нас на іх камбінаванні, злучэнні, абядаючы ў выніку нараджэнне новага нечаканага слова:

Прыправа і нота займелі
лады —
Стварылі ахвотна драбніцу
вады.
(Кроп-ля).

Часам усяго адна літарка, адзін гук мяняюць сэнс задуманых слоў:

З «е» дружу з будаўнікамі,
З «а» — купляў у хлебнай
краме.

(Бетон—батон).

Аўтар прапануе не толькі аб'ядноўваць склады ці падмяняць літары, каб высечы новае слова, але і дабаўляць ці адкідаць літары — у пачатку, на канцы, а то і ў сярэдзіне слова.

Слухай мяне, братка:
Літару ў палатку
Акуратна ўкінь —
І горнарабочы
З'явіцца на вочы,
Падзямелля сын.

(Шацёр—шахцёр).

Ёсць у кніжачцы і раздзел, дзе «твораць загадку літары ў розным парадку»:

Слова спераду чытаеш —
Ім паветра ты ўдыхаеш.
А чытаеш слова ззаду —
Адпачыць заўсёды рады.

(Нос—сон).

Пераказваць і цытаваць кніжку можна было б і далей. Аднак, калі вам захочацца правесці свае або вашы дзядзенькі, унукаў ці вучняў здольнасці, чуйнасць да слова — знайдзіце займальную кніжку «Хітрыя літары» Івана Курбека і пагартайце яе. Сумна вам не будзе.

У. ВАСІЛЕВІЧ.

зробіў праект знака — «Дву-пагоні» — змагання з усімі ворагамі Беларусі і на Захадзе, і на Усходзе. Асновай Сустані, разам з Хмарай, сталі Мікола Вольны, Алесь Змагар, Я. Юхнавец, М. Целеш. Гэта былі ўжо не маладыя людзі, а загартаваныя жыццём. Таму і да назвы «Ускалось» з'явіўся дадатак «Баявая». У 1948 г. выйшаў першы нумар часопіса. У маніфесте «Баявой Ускалосі» напісана: «Наша літаратура сёння — адна з аднаго зброі ў змаганні за Волю. Няма сёння мастацтва для мастацтва, калі ходзіць гаворка аб лёсе нашага Народу, аб Ягоным жыцці і смерці». Часопіс з'явіўся яшчэ і як неабходнасць гуртавання па-за межамі Бацькаўшчыны беларусаў, каб не даць ім асімілявацца. Пасля пераезду Хмары ў Канаду кірунак часопіса не змяніўся, яго дзейнасць не прыпынілася. Наадварот, аднавілася сатырычная газета «Маланка», дзе Хмара пісаў пад псеўданімам Янка Пярун, пачала выходзіць газета «Беларускі Голас» — адзіная рэгулярная газета, што фінансавалася за кошт дабрачыннасці чытачоў, а не нейкіх фондаў.

Творчасць Хмары і яго паплекнікаў трапіла акрэсліў ужо згаданы Ю. Віцьбіч: «Іх змест дамінуе над ягонай формай. Форма для іх — гэта другарадная ў параўнанні з ідэяй і ейным кірункам. Нават больш — пісьменнік на іхнюю думку мае права да пэўнае ступені заняцца формай, абы толькі змест падбіваў ворага нашае Бацькаўшчыны». Мне думаецца, вытокі такога стаўлення да літаратуры — у ранейшых творах Хмары, калі паэзія і рэвалюцыйная дзейнасць былі непадзельныя, калі ён пісаў:

Жадных правіл, асноваў! —
гэта чорт знае што!
лезе лапцем лазовым
брудзіць нам характо!
Мовіць пэўна трэ шчыра:
між нарцызаў — асот!
Тан! Між пэрлаў — настырай
крыві капліны... пот...
І... праз краты, праз дроты,
заскарулай рукой,
на Парнасе ілоты
узнялі непакой.
Што ж, да зьягі прывыклі!
Не саб'юць! Сталь не шкло!
Мы Сябрыны Вялікай
Маладая Ускалосі!

(«Жураўліным шляхам»,
1939 г.)

Яго вершы тых часоў гучалі як сапраўдны маніфест — жыцця, творчасці, змагання:

Трэба? — галовы зложым —
Трэба? — цела, насцямі,
шлях блэдны праложым...
Нам палача, а не цымці!
Хіба жылы разьела
злая ворага едзь?..
Сэрца вырваць збалелае,
запаліць і гарэць.

(Міхасю ВАСІЛЬКУ, 1939 г.)

Безумоўна, такія погляды на паэзію абмяжоўвалі аўтараў, не давалі магчымасці развіцця талентам. І ўсё ж менавіта ён, С. Хмара, напісаў адзін з найбольш моцных вершаў на эміграцыі — пра Беларусь, пра нас:

Усцяж Беларусь! Беларусь на
вуснох,
у сэрцы ж — чорная здрада!
Дзве Беларусі ёсць!
Мы сваю ў снох
ўночы не выснілі скрадам!
Мы ёй крывёю з жылаў сваіх
ўлілі жывучую сілу.
Слалі дарогу насцямі... у бай

шмат смерць галоўку скасіла.
Іншая вша — на гандаль яма!
Барлін, Масква ці Варшава —
Хто даражэй дасць — напоіць
каня
ў Нёмане...
Кажнаму крыкнеце — слава!
(«Мы», 1949 г.)

Але вось што ўражвае. Калі паэзія С. Хмары развілася ў агульным рэчышчы беларускай рэвалюцыйнай, грамадзянскай паэзіі, проза яго з'яўляецца ў пэўнай ступені з'явай унікальнай. На сённяшні дзень выдана пяць кніжак (калі не лічыць асобных публікацый у «Калосі» і «Баявой Ускалосі») — «Аб багох крывіцкіх сказы. Беларускае міталогія» (вытрымала два выданні) і «Сказы Бацькаўшчыны». У першай кнізе пісьменнік паспрабаваў рэканструаваць самы пачатак нашай гісторыі — міфалогію. (Здаецца, да яго толькі В. Ластоўскі ў «Лабірынтах» з'яўляўся гэтаму тэму). Хмара расказвае пра нараджэнне Дальбога і яго каханне да Майі, пра стварэнне зямлі і чалавека на ёй, пра злога бога Чарнабога і шкоды яго чалавеку. Пра слова запомненне і пра нараджэнне Ярылы Сонцалікага, які за зямлю змагаўся і падыраў усяму жывому Вялікідзень, а потым і сам быў выратаваны крывіцкім народам. А яшчэ ёсць раздзелы пра Яшчара і Воласа, пра Жыцень-Спарыш і Цётку страшную. Да таго ж да кнігі дадаецца аўтарскі «Слоўнічак міталогіі крывіцкіх багоў». Напрыклад, «Ярыла — бог веснавага сонца. Нарожаны ад супалкі Дальбога з Жываю. Пераможа Чарнабога. Уладар ключоў, адчыняючых зямлю да жыцця. Эмблема — двукрыж і коннік на белым кані з мячом (пагоня). Ярыла птушка — жаваранак».

Выдавочна, што ў «Міталогіі» нешта запазычана ад грэка-рымскай міфалогіі, нешта — ад іудзейскай і хрысціянскай рэлігіі. Аднак гэта не зніжае ні пазнавальную, ні мастацкую вартасць кнігі. (Прыгадваюцца словы Казіміра Сваяка — шчасліў той, хто збудаваў сабе горную і чароўную мінуўшчыну). Як пісаў В. Каваленка ў «Міфапаэтычных матэрыялах» у беларускай літаратуры», «у некаторых савецкіх нацыянальных літаратурах тэндэнцыя міфалагізацыі дасягнула таго, што ажыўленне зацікаўленасці да вельмі далёкай гісторыі народа. Міфалагізм — пачатак народнай свядомасці. Таму абагульненне ў форме сучаснай літаратурнай міфалогіі накіроўвае эстэтычную думку ў глыбіні аддаленай гісторыі... Творы, у якіх увасоблена гэта тэндэнцыя, не з'яўляюцца строга гістарычнымі». І «Міталогія», і проза Хмары менавіта такія творы.

Чаму С. Хмара выбірае міф — дакладна адказаць немагчыма. Можна, на гэта паўплывала тое, што пісаў апавяданні ён на Захадзе, дзе міф выкарыстоўваўся значна шырэй. Міф у адрозненне ад фантастыкі і гістарычнай прозы знаходзіць трэці, альтэрнатыўны выхад для данясення думкі. Гістарычныя творы апавядаюць пра мінулае, даюць прыклад мужнасці або папярэджваюць пра небяспеку (аналогіі гісторыі). Фантастыка расказвае пра тое, што некалі пры пэўных умовах можа адбыцца. У міфах жа ідзе гаворка пра вечнае, бо сутнасць яго — выказванне ідэі ў выглядзе гістарычнай падзеі або з'явы прыроды ў

форме апавядання. Міф заўсёды адносіцца да падзей мінулага. Але значэнне яго ў тым, што падзеі, што адбыліся ў пэўныя часы, існуюць часам. Двойная структура міфа — гістарычная і пазагістарычная, часавая, пазачасавая — і тлумачыць некаторае супрацьстаўленне яго гістарычнай прозе. Гістарычны твор, нават напісаны ў стылі Дзюма або Пікуля, так ці інакш суадносіцца з рэчаіснасцю, мае ў сваёй аснове асобныя рэальныя факты, вымагае праўды жыцця. Міф жа — не першапачатковая форма навукі, скажам, гісторыі, а асобны від светаўспрымання. Міфалагічны вобраз — не проста фантастычнае адлюстраванне ці ідэалізаванае мадэліраванне нейкай гістарычнай падзеі. Ён з'яўляецца створанай ва ўяўленні іншай рэчаіснасцю. Высветлішы гэта, будзе прасцей убачыць міф у прозе С. Хмары і зразумець яго функцыю.

Паглядзім, напрыклад, на апавяданне «Услонім-гарадок». Знешне гэта гістарычнае апавяданне пра дрыгавічоў, заснаванае горада Услонім. Дружына ўзяла горад на беразе ракі Шчыра, што мела выхад у чужыя краі — гоцікі і варажскія. Ехалі туды гоцікі-куцы, вёўся гандаль — квітнеў горад. Багацтва горада выклікала зайздасць вялікую ў суседзях. Але колькі б ні прыходзілі яны з мячом на дрыгавіцкія землі, заўсёды былі пераможаны. І вырасла тады племя мазурскае хітрасцю іх узяць: пераканаць прыняць веру мазурскую, адмовіцца ад законаў продкаў. І вось «бавіцца церамец, дзядзінец княжацкі, з хмелю ачмурэлы. З п'яна багоў родных прадае, мазурскага славіць. Не гарэлі Купальскія агні ў гэтым годзе на ўзгорках навокал гораду ў гэту ноч. Здрадзілі Купалу ўслонімцы... І адварнуў сонечны Купала свой твар ад няверных дзяцей сваіх». Адмаўленне ад веры продкаў неадменна цягне за сабой і смерць — за духоўнай фізічнаю. У бойцы з мазурамі гіне малады княжыч, гіне яго дружына, гіне Услонім-гарадок.

Аднак на гэтым апавяданне не сканчваецца. Канец яго такі: «Але ўстане адной Купальскай ночай на заклік княжыча верная дрыгавіцкая дружына... Запалаюць над роднай зямлёй Купальскія агні. І ўчыніцца помста дыгавіцкая! І ўваскросне слава нашай зямлі!» Сэнс апавядання падмацоўваецца яшчэ такой паралеллю: забіты княжыч на Купальскія ночы ўзнямаецца з магілы «на кані з мячом у руках», што вельмі нагадвае выяву пагоні.

Возьмем другое апавяданне С. Хмары — «Купала». Яно таксама мае два пласты, як і любы міфалагічны твор. Першы — вядомая легенда пра папараць-кветку, пра Ярылу, які пакінуў крывічам цудоўны крыж шасцікутны на шчасце. Другі, завуляваны, пра нас сённяшніх, пра патрэбу аднасіці ўсіх беларусаў і пра магчымасць адраджэння. Мо далёкую, але неадменную: «...будзе яшчэ свяціца нам святое сонейка! Хоць цяпер закутае, забранае моцамі праклятымі. Што здабудзе яшчэ Крывіцкі Род сваю кветку шчасця! Кветку мрояў тысячагадовых, патаемных».

Вось пра што марыў, пра што пісаў чалавек, якога внавацілі ў здрадзе Бацькаўшчыне, чыё імя і сёння не часта сустракаецца ў пераліку беларускіх пісьменнікаў-эмігрантаў.

Лявон ЮРЭВІЧ.

Віншваем!

Споўнілася 70 гадоў — пісьменніку Уладзіміру Шыціку. «ЛіМ» віншуе Уладзіміра Мікалаевіча з юбілеем, жадае яму здароўя, далейшага творчага плёну.

На арбітах зямных і касмічных

Аб творчых схільнасцях Уладзіміра Шыціка, бадай, лепей не скажам, чым зробіў гэта ён сам у аўтабіяграфіі, змешчанай у кнізе «Вытокі песні»: «Мне падабаецца фантастыка тым, што дае магчымасць нібы апырацца ў жыццё, зазірнуць у будучыню, ажыццявіць тое, што навуцы пакуль не пасіле. Таму я выбіраю для сваіх твораў падарожжы да далёкіх планет, сустрачы з невядомым і таямнічым... Фантастыка, такім чынам, быццам спалучае ў сабе маю даўнюю схільнасць да тэхнікі і больш новае захапленне літаратурай. Буду і далей працаваць у гэтым жанры. Хіба толькі, магчыма, часам буду здраджваць яму для больш вострасюжэтных прыгодніцкіх твораў».

Напісана гэта ў 1968 годзе, калі на мастакоўскім рахунку У. Шыціка было ўжо некалькі кніг — «Сосны адшумелі сваё», «Апошняя арбіта», «Майская раніца», «Зорны камень». Першая і трэцяя з іх закрэпанілі модную на той час вытворчую тэму і, сказаць па праўдзе, мастацкімі якасцямі не вельмі вызначаліся. Разумеў гэта і сам аўтар, таму самкрытычна прызнаваўся: «...вялікага задавальнення не прынеслі. Мне не ставала глыбокага ведання заводскага жыцця, на старых назіраннях далёка ехаць было немагчыма».

Назіранні назіраннямі (У. Шыцік у свой час працаваў на заводзе, тэхнікам-канструктарам на шклоўскай папяровай фабрыцы «Спартак»), але, відаць, далёка не апошняю ролю мае і звычайная прафесійная арыентацыя, схільнасць аўтара манавіта да гэтай, а не нейкай іншай тэмы. У фантастыку ж У. Шыцік прыйшоў, можна сказаць, выпадкова. Вядомы яго любоў да яе, захапленне творами вядомых пісьменнікаў, у тагачасным выдавецтве «Беларусь», якое выпускала і мастацкую літаратуру, прапанавала і самому нешта напісаць. Падумаў-разважыў Уладзімір Мікалаевіч, і ўзяўся за пера. Так і нарадзілася аповесць «Апошняя арбіта», што расказвала пра першы палёт чалавека да Марса і Плутона. Была неўзабаве перакладзена на рускую, румынскую мовы.

Безумоўна, калі падысці да «Апошняй арбіты» з цяперашнімі патрабаваннямі, няцяжка адчуць і пэўную зададзенасць сітуацыі, і некаторы аўтарскі дыдактызм. Сам жа пісьменнік ва ўжо згаданай аўтабіяграфіі сведчыць, што ў сваіх фантастычных творах бачыў людзей камуністычнага будучага — смелых, гуманных, магчымых. Аднавядных герояў, аразумела, і паказваў.

Аднак і тая ж «Апошняя арбіта», і кніга фантастычных апавяданняў «Зорны камень» і праз нейкія дваццаць пяць трыццаць гадоў пасля іх напісання чытаюцца з нязменнай

цікавасцю. Найперш моладзю, падлеткамі. Прычына іх папулярнасці ў тым, што У. Шыцік не проста нешта «выдумляў», а імкнуўся прадбачыць шмат з таго, што можа адбыцца, калі людзі апынуцца ў экстрэмальных сітуацыях, ладзячы далёкія касмічныя падарожжы. Кіраваўся той самай інтуіцыяй і адначасова абпіраўся на найноўшыя дасягненні навукі. Па сутнасці ішоў услед за Я. Маўрам, які ў апавесці «Фантамабіль прафесара Цылякоўскага» стаў першаадкрывальнікам фантастычнага жанру ў беларускай літаратуры.

Плёнасць шляху, выбранага У. Шыцікам, засведчылі і яго наступныя кнігі «Парсекі за кармой» і «У час не вярнуліся». Персанажы твораў, як і дагэтуль, аўтарам ставіліся ў надзвычайна ўмове, сутыкаліся з загадкавымі з'явамі, незнаёмымі цывілізацыямі. Ад правільнасці іх дзеянняў залежала не толькі ўласнае выжыванне, на карту ў нечым ставіўся і лёс самой планеты Зямля.

Кажучы словамі самаго У. Шыціка, «зраджваць» жанру фантастыкі ён пачаў недзе з пачатку сямідзесятых гадоў. Прынамсі, у 1977 годзе выдаў зборнік прыгодніцкіх апавесцяў і апавяданняў «Масткі над абрывам». І ў гэтай кнізе, і ў наступных («Ускасныя доксы», «Камандзіроўка ў сваім горадзе», «Падстаўка») прадстаўлены два полюсы нашага штодзённага жыцця. На адным — супрацоўнікі міліцыі, крмінальнага вышуку — тыя, хто і павінен стаць на ахове правапарадку ў грамадстве. Другі ж полюс — усё тыя, хто не ў ладах з законам, пасягае на бяспеку грамадзян, робіць розныя злачынствы.

Есць у творах У. Шыціка і элементы так званай «сыскай» літаратуры з абавязковымі арыбутамі пагоні, выстраляў, уваходжання супрацоўнікаў праваахоўных органаў у асяроддзе злачынцоў. Але прысутнічае, на шчасце, і тое, што дазваляе за інтрыгуючым сюжэтам убачыць і саміх людзей. Іншая справа, што ў адных з іх лёс зламаны. Тым не менш, пісьменнік не спяшаецца выносіць канчатковы прысуд, разумеючы, што апошняе слова за судом. Задача ж літаратуры — іншая, больш ўдзячная — яна мусіць заставацца чалавечна-жывучай. Псіхалагічны аналіз — тонкі, даведчаны — і выступае ў лепшых творах У. Шыціка на першы план.

Жанры, у якіх піша юбіляр, доўгі час у нас не лічылі ад «сур'ёзную» літаратуру, аводзілі ім другарадную ролю. Тым больша ўдзячнасць аўтарам, якія не развіталіся з імі, не паслухаліся крытыкаў, якія «ўсё» ведаюць. А да ўсяго і дасягнулі поспехаў. Да іх і належыць У. Шыцік.

А. АН-ЕВІЧ.

ЁН СТВАРЫЎ мяне. Як ні склалася маё недарэчнае жыццё, дараванае ім, я ўсё ж бясконца ўдзячная яму, бо спазнала шчасце дыхаць і адчуваць.

І не крыўдую я на яго, што зрабіў ён мяне менавіта такой, якая ёсць. Што наракаць, калі інакш і быць не магло: мне цудам дастаўся адзіны магчымы лёс.

І наогул, не думаю, што было б лепш, калі б я нарадзілася інакш. Наўрад ці мяне задаволіла б якасці іншае існаванне.

Ён быў такі дзіўны, такі датклівы і тонкі, такі непадобны да ўсіх астатніх!

Памятаю, як я ўпершыню з'явілася ў яго ў галаве, дакладней, у ягонай душы.

Нават я паспела заўважыць: большасць людзей жыве пераважна галавою, некаторыя — найбольш душою.

дык другі багемны шынок.

Так ён і жыве: спачатку парабкуе падзёншчынай грошы — на творчасць, потым, знясілены адзінотаю ды неразуменнем іншых і прыспустошаны нялюбай працаю, вышуквае душы прасвету — і вось ужо зноў залезае спакава ў кабалу, а чым больш сябе ў яе заганяе, тым больш маркоціцца без палёгкі.

І толькі зрэдку, калі ў ім адбываецца нейкі раптоўны выбух і душа ягоная прыўздымаецца над тугою, ён піша карціны. Рука ягоная яшчэ цвёрдая, зрок востры — і карціны ў яго выходзяць адметныя. Сябры толькі тады і бачаць у ім душу, калі глядзяць на ягоныя карціны, а так — кожны ў сваёй самоце.

Дык вось, таго вечара, калі я нарадзілася, ён рабіў эскізы манекенаў.

У горадзе збудавалі новы вялікі мага-

лем не поўнілася — я ўсё больш адчувала, што яму патрэбна я!

Жанчына пайшла ад яго ўначы. Ён яшчэ доўга не спаў, хадзіў па майстэрні, зноў курьў, падыходзіў да расчыненага вакна і глядзеў уніз — у мяне ажно галава кружылася, бо жыў ён на самым высокім паверсе. Яму за многае было сорамна з таго, што здарылася ў яго з гэтай жанчынаю, і ён амаль ва ўсім вінаваціў сябе, душа ягоная так і трымцела.

Адзінота падохала яго. Яму рабілася так распачна, што жыццё здавалася ўжо безнадзейна, незаротна саласаваным; шэрагам памылак, нанізанных адна на адну, адной суцэльнай бясконцай памылкаю здавалася яго яму.

Як я шкадавала яго! Можна, таму ён і не мармытаў нічога, калі нарэшце зне-

ват нешта дакорлівае казалі яму, а я плакала: няўжо яны не бачаць, які ён, чаму такі сляпыя яны, як дапамагчы ім стаць відучымі, каб яны разгледзелі яго — няўжо ж ён пакутаваць павінен праз адну сваю незвычайнасць!

А яшчэ мне было сорамна за яго: як ён так папускаецца, як дазваляе ім, нявартым яго, з сябе пасмейвацца, адно таму, што яны ўсяго толькі — больш «унармаваныя».

Праз гадзіну, калі ён застаўся толькі са мною, я з'явілася на паперы.

Гэта быў накід будучай карціны.

Зрабіў ён яго вельмі хутка, дзёрзка, быццам нехта вышэйшы вадзіў ягонай рукою, бо з душы ў яго лілося святло. Я адчувала ўжо, якая прыгожая буду на карціне, як перадаецца яна ўсе рухі гэтага святла, пералітага ў мяне, усе даткліваасці маіх яшчэ нячутных яму шэптаў.

Але я не ўбачыла гэтай карціны.

Увечары яго зноў агарнула туга, і ён сядзеў там, у кутку, ля вакна. Ён думаў і пра мяне таксама, аднак я адчувала яго ўжо дрэнна, здалёк, бо вялікая частка мяне засталася на аркушы паперы.

А назаўтра да яго зноў прыйшоў той самы злы, разбэрсаны чалавек, і яны зноў пілі гарэлку, прынесеную чалавекам, але ўжо не сварыліся, і ён, мастак, прасіў прабачэння, і мне было сорамна за яго, хоць ён зноў здзівіў мяне сваёй незвычайнай даткліваасцю: гаварыў так, быццам быў адзін ва ўсім вінаваты.

Чалавек казаў, што трэба здаваць работу, і ён даў яму паглядзець эскізы. Чалавек іх вельмі хваліў, сарамціў яго за ўчарашнюю сварку, бо й сварыцца, як ён казаў, не было з-за чаго, эскізы ж былі як на падбор, а ён быў вельмі сумны, што яго так хваліць за гэтую халтуру, аднак нарэшце з палёгкаю ўздыхнуў і аддаў эскізы чалавеку. Той пералічыў іх і выявіў, што аднаго не хапае.

Тады ён падышоў да мяне і з сумам угледзеўся ў мяне. Мы доўга пазіралі адно на адно. Нарэшце ён узаяў мяне і перадаў чалавеку: «На» — і тут нешта ў ягонай душы затрымцела, а я здрыганулася.

Ён адчуў мяне!

І рука яго не адарвалася ад гэтага аркушы, у якім цяпер білася маё жыццё, яшчэ кволае, — толькі часцінка майго магчымага, спраўднага жыцця.

Фука яго задрыжэла. Чалавек здзіўлена ўскінуў на яго вочы, потым угледзеўся ў мяне. Ён мала што не адчуў — толькі маю вонкавую, папярковую прыгажосць, але й гэтага было дастаткова, каб нават ён зразумець, што не трэба мяне пакуль нікому перадаваць.

Чалавек доўга пераконваў яго зрабіць, дзеля здачы, яшчэ адзін эскіз.

Але ён, мастак, не любіў адмяняць свае словы, а яшчэ больш не любіў перабольшваць, асабліва перад іншымі людзьмі, вартасці сваіх накідаў — ён не тое што накідаў, якіх зрабіў тысячы, ён карцін сваіх колькі за так парздаваў!

І я ўпершыню пакрыўдзілася на яго. Я раззлавалася нават.

І сказала сабе, што пакахаю іншага.

Дзень я прабавіла ў чалавека. Калі ён перадаваў мяне тым людзям, якія размяркоўвалі заказы на эскізы манекенаў, яны таксама адразу ж вылучылі мяне і ажно здзівіліся з маёй прыгажосці, доўга разгледзелі мяне, охалі, ахалі, цмокалі языкамі.

Адзін з іх хацеў забраць мяне дамоў. У мяне сэрца сціснулася ад болю. Я не хацела да гэтага чалавека. Яму падабалася вытанчанасць толькі майго твару, маіх ног, грудзей маіх і вуснаў, і ён зусім не бачыў, што святло ў маіх вачах — жывое, і зусім ужо не чуў маёй душы. У яго дома я ніколі не чула б другога дыхання.

Але мяне пашанцавала. Нехта сказаў, што часу ўжо зусім няма, ніводнага год-

Алесь АСТАШОНАК

ДРУГОЕ ДЫХАННЕ

Навела

Я зусім не ўпэўнена, што першыя — горшыя, не мне тут быць суддзёю, але назіраць за іншымі заўсёды было нашмат цікавей.

Гэтыя іншыя хоць зрэзчас здатныя на цуды, колькі памылак яны ні рабілі б і як цяжка ні было б з імі, адрознымі, людзям звычайным.

Таго вечара, калі я нарадзілася, ён сядзеў у сябе ў майстэрні і рабіў эскізы заказаных яму манекенаў. Ён мастак і піша карціны, аднак праз бязладнае жыццё яму заўсёды не хапае грошай, і, замест таго, каб займацца тым, дзеля чаго ён прыйшоў у гэты свет, ён змушаны зноў і зноў зарабляць сабе на хлеб.

Ён жыве адзін. Жыццё адзінокага мужчыны амаль заўсёды бязладнае. А ён яшчэ як ніхто іншы, каго я ўведала, не прыстасаваны да адзіноты — такія людзі проста не могуць жыць адны, — і таму ягонае бязладдзе, здаецца мне, непазбежнае. Інакш бы ён задыхнуўся ў мурах свайго ўтоішча сам-насам з бясконцай самотаю. Ён ніколі не змог бы стаць вечным вязнем мальберта, ніколі не заслугаваў бы аддана музею, не маючы побач, блізка, другога чалавека, адданага яму і якому ён сам быў бы адданы, — такія, як ён, не могуць жыць без другога дыхання.

Мне так шкада было яго вечарамі — ён тады, найчасцей, месца сабе не знаходзіў, — што я ніколі не асуджала яго, калі ягоная знямогла душа прасіла палёгкі і яго проста несла бліжэй да людзей, бліжэй да хоць трохі падобных на сябе, да хоць трохі самотных і непрыкаяных. Яму быццо крыху лягчэй там, дзе лунала роспач або панавала нібыта радаснае забыццё: жвавае жыццё, жыццёстойкасць людзей, як ён казаў, унармаваных адно адцянялі ягоную непрытульнасць, яшчэ больш прыгнілі яго долю ва ўласных вачах — чаму ж я не такі, як яны, чаму не магу жыць прасцей, чаму нідзе не знаходжу сабе супакою?..

Вы ведаеце, дзе збіраюцца непрыкаяныя мужчыны, асабліва, калі яны мастакі і ў іх заўсёды адчынены не адзін,

зін адзення, і для яго спатрэбіліся манекены.

Іх павінен быў быць дзесятак, і мастак, хоць і займаўся падзёншчынай, не мог, са сваёй душою, зрабіць іх аднастайнымі. У кожны эскіз ён уносіў нешта асаблівае.

Мая чарга была апошня, і тут, відаць, фантазія пакінула яго.

Праз нейкую гадзіну ён апнуўся там, куды заўсёды прыносіла яго туга.

Ён мала слухаў размову прыцяляў, а больш пазіраў у цемрадзь вакна.

Я цямяна памятаю ўсё гэта, бо ўжо тады пачынала нараджацца.

Ён узіраўся ў цемрадзь і мроіў. У лятунках многае бачылася яму. Мроілася, між усяго, і жанчына, з якою ён мог бы адчуць у доме сваім другое дыханне.

Тады я яшчэ толькі здагадвалася, чаму ён жыў адзін. Ён падабаўся жанчынам, і былі сярод іх і цікавыя. Я гэта бачыла па іхніх позіраках на яго.

Але я ўжо адчувала, што яму патрэбная такая, як я.

Ні таго вечара, ні наступнага, які ён цалкам ужо прабавіў насупраць вакна, на цемрадзі, такая жанчына ў жыцці не не знайшлася.

Першая жанчына, якую я ўбачыла з ім у майстэрні, казалі яму тарачыя словы, і я чула, што яна не хлусіць, аднак у душы ў яго было пуста і холадна.

Яна падсела да яго там — у кутку, ля вакна, дзе ён піў кілішак за кілішкам, — устрывожаная ягоным выглядом. У вачах у яго была нейкая воўчая туга, і чым больш углядаўся ён у вакно, тым больш ваўчэла яна.

Пад ранак ён развітаўся з ёю так абыякава, што мне стала яе шкада.

Але якая ж удзячная была я яму за гэта!

Другая жанчына прыйшла да яго сама, апоўначы, слабая, дзёрзкая і неўтаймальная. Яны пілі каву, хоць была ўжо ноч, шмат курылі, яшчэ больш сварыліся, і было відаць, што яна вярэдзіць яшчэ не загоеную рану, але душа яго бо-

прытомнеў, не ўскрыкваў, не кідаўся ў ложку, як мінулае ночы. Тая жанчына таксама шкадавала яго, але, мусіць, не так, як я, бо ён быў глухі да яе шкадабы.

І я адчула раптам боль праз тое, што ўчора ён быў не толькі са мною.

Я адчула боль, а ён якраз тады першы раз на маёй памяці ўсміхнуўся, у сне, як дзіця.

Ён пачуў у вязніцы сваёй другое дыханне.

Назаўтра ўдзень да яго прыйшоў нейкі злы, усё роўна як разбэрсаны чалавек.

Яны пілі гарэлку, якую прынёс чалавек, і сварыліся.

Чалавек дакараў яго за тое, што ён не выконвае ў час заказ, які яму зрабілі, каб дапамагчы. Мастак усхадзіўся і вельмі гучна казаў, што гэта ён, чалавек, зрабіў яго такім, як ён ёсць цяпер, давёў яго сваімі заказамі ды частаваннямі да парабкоўства, што ён ненавідзіць усе чалавекавыя грошы, усё роўна ён пакінуў іх у кутку ля вакна, аднак лепш бы ён пакінуў там яшчэ столькі ж, каб толькі вочы ягоныя не бачылі чалавека з усімі яго заказамі, а ён мог пісаць, як раней, карціны, не думаючы пра грошы, пісаць, як тады, калі хапала яму значна меншых гэтых самых праклятых грошай. Гэта ты спустошыў душу маю, ты, разам з ёю на пару, узаяў ён на ўсю сваю сілу голас, схапіў чалавека за каўнер і вышпурнуў з майстэрні. Чалавек крычаў за дзвярыма, што мастак сам ва ўсім вінаваты, што яму даюць тое, аб чым іншыя толькі марыць, што ён свіння няўдзячная, вось хто.

І я ненавідзела гэтага чалавека і маліла яго ў душы, каб ён хутчэй сшышоў адсюль і не нагадваў болей яму пра яе, з-за якой яму так балюча бывае, а чалавек усё крычаў ды крычаў, і нарэшце ён не вытрываў, выскачыў з майстэрні і спусціў чалавека ўніз па лесвіцы.

На калідор ужо выйшлі людзі, як я зразумела, таксама мастакі, крўцілі галоўкамі і з папрокам паглядалі на яго, на-

ды смяяліся мала з Івана, Ён за працай сваёй пастаяннай

Нават зрэдку ўключаў тэлевізар, Што ўвесь свет нам паказвае зблізу.

Не сачыў ён за з'ездам ці рухам, Дзе адзін аднаго пхаюць зухі,

Не пачуў нат за працай ад ранку, Што назвацца б дараіла Янкам.

Толькі нека Іван схамянуўся: «Нешта ў горад даўно не з'яўся.

Не, на дзень развітаюся з гноём, Мо й табе дзе надыбаю строі».

Вось шыбуе па крамах вясковец, Пакупнік пры грашах, так бы мовіць.

Ды чым болей глядзіць на тавары, Тым бялейшы ён робіцца з твару.

Кажа ўрэшце: «А мой ты харошы, Мо не тыя ўжо ўвогуле грошы!

Чалавеча, сусед, гараджанін! — Што за цмок такі «падаражанне»!

За сарочку — паўтысячы цэлых, Хто выдумвае гэтка цэны!

А паўтысячы тыя агораць Спрабаваў на зямельцы каторы!

У вітрыне звычайная курткі — Хоць жагнайся рукою нягнуткай,

Бо каштуе ж пятнаццатку тысяч! Валасы ў мужыка падняліся.

Сеў на лаўку Іван: дзесяць сыну! Дзесяць зяцю — харошы мужчына!

І пляменніку! Ох, пасмяяцца: На дзве курткі хапае багацця.

...П'е Іван сёмы дзень самагонку, Жылы рве са скацінаю жонка.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Алесь КАСЦЕНЬ

Як згарэлі трыццаць тысяч

Зрэдку чарка гасціла ў Івана, Быў часцей ад работы ён п'яны.

У калгасе, ля ўласнай скаціны — Гадаваў ён сыценнікі спіны.

Ды калі ўжо прапусціць, бывала — Бы з касой ці плужком — не памалу,

На ўвесь вечар адна ў яго песня, І не зменіш яе ты, хоць трэсні.

У гасцях то ці ў роднае хаце Ён сваім ганарыцца багаццем.

Жонка плюне, ідзе па суседзях, Мужыкі пасмяюцца ў бяседзе.

А Іван пра сваё ўсё, пра гэта: Трыццаць тысяч работай прыгрэта.

Трыццаць тысяч! — такое багацце. «А ці маеш ты гэтулькі, браце!

Мазалём назапашаны грошы, Бо не зломак, за іншых не горшы.

І памром як, — тут хліпаў Іване, — То нажытае нашым стараннем

Будзе дзеткам, каб толькі вялося, Падымалася далей калоссе.

Дзесяць тысяч сынку на машыну, Дзесяць зяцю — харошы мужчына.

І пляменнічку, ён жа на свеце Без бацькоў. Не пакрыўдзяцца дзеці!..»

Небяспечная зона

Небяспечная зона,
Дзе малавата азону.

Яе адчувае араты,
Рассейваючы нітраты.

Яна ў глухім кабінце,
Дзе не гасцюе вецер.

Яна ў пустых прамовах,
Дзе кошту не маюць словы.

Небяспечная зона
Дзе сквапнасць вышэй закона.

Памяць

Памяць — невычэрпная крыніца
З нараджэння да апошніх дзён.
У яе лютарку да драбніц
Шлях, табою пройдзены, відзён.

Не выбіралі

мы прафесій...

Не выбіралі мы прафесій:
Дарог прад намі шмат было.
А кола жорсткае рэпрэсій
Праз нашу маладосць прайшло.

Балючы ўспамін

У горле ад слёз — камяк,
А галава — сівая.
Іншы ад гора згарэў даўно,
А яна — жывая.

Зведала і Калыму,
І люты мароз, і замець,
І ўсё да балючых драбніц,
Усё захавала памяць:

Як з рук вырывалі
Падлетка-дзіця,
І крык яго ў роспачы... «Мама».
Не загіла лекар-жыццё
На сэрцы бязвінным шрама.

Свіцязянскі дуб

Гісторыя за трыста налічыла.
Ён — вартавы мінуўшчыны сівай.
У Свіцязь углядаецца асілак,
Трымаючы нябёсы над сабой.

А сосны — залатыя абеліскі —
Шумяць, шумяць над акамітам траў.
Адпачываў тут украінец-Рыльскі,
І Колас бессмеротны гасцяваў.

Вясёлае цяпельца асвятляла
Іх твары ў вечаровай цішыні.
Прыгадвалі Міцкевіча, Купалу,
Свайго дзяцінства, маладосці дні...

Учэпістая памяць не забыла,
Што Колас сябру-брату гаварыў:
— А гэты дуб, нібы мой сын Даніла... —
І даланёю гладзіў па кары.

Дзецям

Неўгамаваныя звяночкі,
Яны пляюць, звяняць, звяняць,
Пытлівыя, жывыя вочкі
На свет упэўнена глядзяць.

Калі пачуюць пра гарматы
І цяжкіх боек даўніну,
Запытаюць трывожна ў таты:
— А ты не пойдзеш на вайну!

Ах, дзеці, дзеці — арлянтцы,
Прад вамі — вырва гады.
Вам высяваць жыцця зярняты,
Вырошчваць, даглядаць сады.

Вам раскрываць навук сакрэты,
Каб жыў шчасліва чалавек.
Вачыма вашымі планета
Няхай глядзіць у новы век.

нага эскіза пад рукою не знайшлося, —
і я трапіла неўзабаве на фабрыку, дзе
робяць манекенаў.

Рабочы, малады чалавек з прыемнымі
сумнымі вачыма, аж застыў, як толькі
дакрануўся да мяне. Ён так доўга здзіў-
лена ўзіраўся ў мяне, з такім захаплен-
нем паказваў мяне сваім таварышам, што
калі ўзяўся за працу, дык ствараў мяне
ўжо нанова, з мёртвай сінтэтыкі: увесь
час саграваў мяне цяплом сваіх добрых
сумных вачэй — і іхняе цяпло з'ядна-
лася з маім і пералілося ў ляльку, зрабіў-
шыся ў ёй яшчэ меншай часцінкаю майго
магчымага, сапраўднага жыцця, чым у
накідзе-эскізе, але ўсё-такі — жыцця!

Я жыць хацела, мець такую ж постаць,
як тыя жанчыны, што бывалі з ім, по-
стаць прыгажэйшую, і перадусім, чым у
той, з-за якой яму было так балюча, ха-
цела, каб ён убачыў мяне і пачуў...
Я шмат чаго хацела і шмат у што ве-
рыла.

У магазіне мяне паставілі на самае
віднае месца.

Спачатку я была шчаслівая.

На нейкі час я нават забылася на яго.
Удзень людзі, асабліва мужчыны, спы-
няліся ля мяне, захапляліся прыгажосцю
майго цела, а жанчыны дык нават зай-
здросцілі.

А ўначы я ўспамінала, якая я пагляд-
ная.

Але хутка я зразумела, што жудасна
памылялася.

Праз некалькі дзён у магазін забрыў
ён. О не, зусім не наўмысна, не пагляд-
дзець на мяне — выпадкова. Ён накідамі
раскідваўся, карцінамі, куды ўжо было
яму памятаць пра манекенаў!..

Праўда, ён ведаў, у якім магазіне ста-
яць ягоныя манекены, і, апынуўшыся тут,
затрымаўся ненадоўга каля нас. На мяне
ён глядзеў відавочна больш, чым на ас-
татніх.

О, як затрымцела душа мая!

Але ён адно ацаніў бездакорнасць ма-
ёй постаці і пекнасць твару і пайшоў да-
лей.

Дык вось што здарылася, зразумела я.
Я набыла прыгажосць рэльефных аб-
рысаў, але хіба можа праступаць святло
душы праз сінтэтычныя зрэчкі!

Ён ніколі не пачуе мяне! Я назаўсёды
застануся для яго мёртвай. Буду жыць
сама па сабе ў сваёй сінтэтычнай аб-
лапцонцы. Жывая — і мёртвай!

Я так доўга плакала, што слёзы пра-
ступілі на вачах маіх.

І калі ён прыйшоў наступным разам,
то адразу ж заўважыў мяне. Ён ажно
здранцеў, спыніўшыся ля мяне.

Мы ўзіраліся адно ў адно, і я ўсёй
сваёй душою крычала:

«Мілы, пачуй мяне!»

Мне здавалася, мяне чуў увесь мага-
зін, увесь горад, мне сорамна было, так
гучна я крычала.

Ён падаўся да мяне, і вочы ў яго шы-
рока раскрыліся — я ўбачыла ў іх жах.

Людзі вакол спыняліся і здзіўлена па-
глядзілі на яго, як на вар'ята. І мне ста-
ла гэтак крыўдна за яго, гэтак сорамна
за сябе, што праз мяне (але, праз мяне,
праз тую, якая кахала яго, разумела і
адчувала, як ніхто ў свеце) так смяліся
з яго людзі, што я адвяла вочы ўбок.

І калі ён няўпэўненай хадонь выйшаў з
магазана, дык першымі ягонымі слова-
мі, якія ён мармытаў, ледзь бачна вару-
шачы вуснамі, былі бласлаўленні Творцу,
што не пазбавіў яго розуму.

Я жорстка, сказала я сабе, калі ка-
хаюць, не робяць людзям так балюча.
Я ж падобная цяпер на тую жанчыну,
з-за якой ён падыходзіў уначы да адчы-
ненага вакна!

І калі я ўбачыла яго тут зноў, то ўся
сцішылася.

А ён адразу ж насцярожана накіраваў-
ся ў мой бок. І я зразумела, што не

патрэба якаясьці, а жаданне ўбачыць
мяне прывяло яго сюды і цяпер, і на-
ват папярэднім разам, бо ўжо толькі ўг-
ледзеўшыся ўпершыню ў маё ляльчына
аблічча, ён адчуў ува мне нешта невера-
годнае, ужо тады штосьці ў ім зварухну-
лася, але я не заўважыла гэтага. Інакш
чаму б ён прыйшоў паглядзець на мяне
другім разам!..

Хіба ж я, стварэнне ягонае, магу ба-
чыць лепш за Творцу свайго?..

І мне зноў захацелася крычаць, як я
кахаю яго, як не магу жыць без яго, а
галоўнае, як я яму патрэбная — я, і ні-
водная іншая!

Але я стрымалася, бо памятала, як
бласлаўляў ён Бога.

Мы стаялі адно насупраць аднаго, і ён
узіраўся мне ў вочы. Ён ірваўся душою
да мяне, а я нават з ягонага погляду вы-
слізвала.

О, як цяжка мне было, але я вытрыва-
ла.

Ды толькі слёзы ў вачах маіх прасту-
пілі скрозь сінтэтычныя зрэчкі навечна.

Ён пачаў прыходзіць да мяне штодня.
І кожны раз я, дурніца, выстойвала.

Ён падоўгу стаяў ля мяне, і людзі на
яго азіраліся і нават пасміхаліся. А ўжо
як смяліся прадаўшчыцы, якія даўно
ўжо заўважылі яго!

Але я, памятаючы ягоны жах, душу
сваю ад яго хавала.

А ўначы плакала.

Нарэшце я, здавалася мне, выплакала
ўсе свае слёзы. Вочы мае набрынялі
слязьмі.

Нават прадаўшчыцы пачалі звяртаць на
мяне ўвагу і, самі не разумеючы чаму,
падаючыся нейкаму бессядомаму
страху, адыходзілі ад мяне як найхутчэй.

Я ўжо з апошняе сілы трывала, калі ён
прыходзіў да мяне.

Праўда, усё роўна ўдзень было на-
шмат лягчэй. Я кахала яго. Было свята,
магазін поўніўся людзьмі, яны дзівіліся
з мяне, і, забываючыся, я нават зноў па-
чынала цешыцца сваёй прыгажосцю.

А ўначы рабілася цёмна і ціха, і невы-
носная была гэтая цішыня, калі побач ня-
ма другога дыхання.

І як разумела тады я, чаму вечарамі
ён, найчасцей, уцякаў са свайго ўтоі-
шча — туды, у куток, да вакна. Я шкада-
вала яго цяпер стакроць больш, бо са-
ма зведала, што гэта такое — адзінота.

Потым я пачала адчуваць сябе няшчас-
най увесь час. Мне стала крыўдна гля-
дзець на безліч жанчын, за якіх я была
нашмат і прыгажэйшая, і танчэйшая ў
пачуццях маіх, ды толькі не я, а гэтыя
жанчыны прыходзілі сюды, і ніводная з
іх не была такой адзінокай, як я!

І мне няцярпна стала пакутліва ка-
хаць яго, увесь час скадуючы ягонага
розуму, які можа замуціцца. Пакінь яго,
пачаў нехта ўва мне паказваць, знайдзі
мацнейшага, знайдзі танчэйшага, які так
напоўніць цяплом сваіх вачэй душу
тваю, што ты пералынешся ёю ў святло, у
паветра, у пахі — і ажывеш цела!

Я пачала ўзірацца ў мужчын.

Угледзеўшыся ў мяне, крычала я ўсім,
хто мне падабаўся, угледзеўшыся, якая я,
лепшая нашмат за тых жанчын, што ва-
кол вас, нават за тых, што з вамі, чаму
вы не бачыце мяне?!.

З ім адным я маўчала.

Ды толькі хто мог быць танчэйшым за
яго?..

Аднойчы ён прыйшоў да мяне п'яны.
Потым яшчэ і яшчэ раз. Дзень у ягоным
жыцці пераблытаўся з ноччу, і ці світа-
ла калі-небудзь у яго ў душы?.. Я ўжо не
сумнявалася, што ён ні над чым не пра-
цуе, ні над якой падзёшчынай, не мог
чалавек ні над чым працаваць, калі
ён заўсёды такі п'яны. Спачатку я шка-
дала яго, думала, што ён зусім спаку-
таваўся, потым пачала злаваць, бо
ўгледзела ў гэтым яго самаспальванні
разбэшчанасць, але нарэшце маланка
здагадкі асвятліла маю душу: ён піў,

Дае не лёгкі мне урок
Жыццё парюю.
Душа, пераступі свой страх,
Адкінь сумненне,
Сама ты выбрала свой шлях —
На ім каменне.
А ты ідзі, душа, ідзі —
З табой цярпенне.
Назад ты толькі не глядзі,
Бо там — сумненне.

Ты ездзіш у хуткіх аўто,
Ты хочаш забыцца у джазах,
У шуме валютных вятроў.
Ты хочаш... Ды толькі прырода
Спакою табе не дае,
Былая твая асапада
У горычы дзён растае.
Чырвоная кніга прыроды —
Сумнення запознены крык...
Плямёны, істоты, пароды —
Сціскае душу пералік.
Былі, засталіся, знікаюць...
Няўжо ў які-небудзь век
Дзе-небудзь яшчэ працятаюць,
Што жыў на Зямлі чалавек!

Сумненне

Сумненне — непагадзь душы.
Яно, як пуга.
Навошта пішаш! Не пішы,
Забудзь пакуты.
А думкі прасяцця ў радок —
Не да спакою...

А заўчора, відаць, зацугляўшы
Таго коніка, што не на пашы,

Ён у печы спаліў свае грошы
І паглядзім сачыў нехарошым,

Як агонь паядае са смакам
Дабрабыту ілжывыя знакі.

І траслося павека ў Івана
Над бялком набрыняла-кывавым.

г. Паставы.

Мікола СТАРЧАНКА

Чырвоная кніга

Чырвоная кніга прыроды —
Не радасць твая, чалавек,
А вынік прэмернай свабоды,
Дзе правілі сквапнасць і здэк.
Ты ходзіш у футрах, алмазах,

КАПЭЛА—ГЭТА І ЗНАК ДЗЯРЖАЎНАСЦІ

«Беларуская Капэла» — гэтыя два словы, што нядаўна ўвайшлі ва ўжытак музычнага асяроддзя рэспублікі, зрабіліся выходным пунктам знаёмства з цэлым пластом культуры, раней нам невядомым. 29 мая 1992 г. загадам міністра культуры арганізаваны творчы калектыв з гэткай жа назвай. Чым мы маем займацца? Пра тое і гаворка ў сённяшніх

нататках. Ды перш чым перайсці да канкрэтных спраў, трэба ўсвядоміць, дзеля чаго мы іх робім», — разважае мастацкі кіраўнік творчага калектыву «Беларуская Капэла» Віктар СКОРАБАГАТАЎ, чый артыкул працягвае серыю лімаўскіх публікацый на тэму нашага музычнага адраджэння.

ПАДРУЧНІКІ, па якіх вывучалі й вывучаюць беларускую музыку ў нашым краі, сцвярджаюць, што прафесійнае музычнае мастацтва на беларускіх землях з'явілася толькі з прыходам савецкай улады, г. зн. блізка 20-х гадоў. На папярэдніх стагоддзі развіцця прафесійнага мастацтва адведзена ў іх каля 20 старонак. Відавочнае глупства такой канцэпцыі не выклікае сумневу. І тым не менш, у выніку ўкраінага ў нашу практыку выкладання так званай гісторыі беларускай музыкі выгадалася некалькі пакаленняў музыкаў-спецыялістаў, якія нават не падразаюць, што музычная культура была і да 20-х гадоў, і не ўяўляюць, якую яна была. Тым самым амаль дасягнута мэта, пастаўленая яшчэ Кацярынай II: вытупіць са сьвядомасці беларусаў, што яны — беларусы. Сцэрэалізм амаль завяршыў распачатае расійскім імперыялізмам.

А між тым без гісторыі і культуры, як вядома, нацыі не бывае. Узровень развіцця нацыі ў прынцыпе вызначаецца узроўнем развіцця прафесійных відаў мастацтваў. Некалі І. В. Гётэ заўважыў: «Калі вы хочаце стварыць нацыю, стварыце спачатку тэатр». Савецкая ўлада стварала, хаця й небагата, савецкія тэатры — нацыянальныя па форме, ды сацыя-

лістычныя па змесце. Да падзелу ж Рэчы Паспалітай на тэрыторыі Беларусі функцыянавала 26 оперна-балетных тэатраў і каля 30 сімфанічных аркестраў. Вось гэта размах! Па ўсім відаць — нашы продкі больш за нас апекаваліся стварэннем нацыі. Такім чынам, узнаўляючы «Беларускую Капэлу», мы тым самым ствараем беларускую дзяржаўнасць. Бо мець атрыбуты дзяржаўнасці — герб, сцяг, парламент, — гэтага мала. Неабходна напоўніць беларускім зместам усе сферы жыцця дзяржавы.

Гісторыя культуры мёртва, калі яна не населена людзьмі. Гісторыя беларускай музычнай культуры пададзена безаблічнаю — пра тое кіраваўна сведчаць фундаментальныя артыкулы Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі «Барока», «Ракако», «Класіцызм», «Сентыменталізм». Паглядзіце гэтыя артыкулы. Няма там людзей! А вялікая колькасць беларускіх дзеячаў культуры і мастацтва «зрабіліся» альбо польскімі, альбо рускімі, альбо літоўскімі, альбо ўкраінскімі. Як зрабіліся? А вось так, напрыклад.

В. Разань, аўтар шматгома, бліскачуга, дарэчы сьвядзецца, даследавання «Драма ўкраінская», адзін з тамоў назваў «Драма ўкраінская на Масковіі» і даў падзаглавак — «Твор-

часць Сімяона Полацкага» (!). Такая вась «Драма ўкраінская». Або яшчэ прыклад. У Прапойску (цяпер Слаўгарад) нарадзіўся Восіп Казлоўскі. Музыкаўна адукацыю ён атрымаў у манастыры св. Яна ў Варшаве. Быў запрошаны троецкім ваяводам Андрэем Агінскім для музычнага выхавання дзяцей. І выхаваў... Міхала Клеафаса Агінскага, прадчечу Ф. Шапэна. Пасля таго В. Казлоўскі некалькі гадоў служыў у рускай арміі. На ўзяцце Ізмаіла напісеў «Гром победы, раздавайся» — паланез, які быў у свой час гімнам Расійскай імперыі. Займаў пост дырэктара імператарскіх тэатраў С.-Пецябург, але пасля інсульта вярнуўся ў Прапойск, дзе да канца сваіх дзён кіраваў мясцовай капэлай, прытым часцяком адведваў у Залесі свайго знакамітага вучня М. К. Агінскага. Прынята лічыць В. Казлоўскага, і на Беларусі з гэтым чамусьці пагаджаюцца, рускімі (!) кампазітарам польскага (!) паходжання. А вось для ўкраінцаў няма сумневу ў тым, што Бартыянскі ды Беразоўскі, пецябургскія калегі Казлоўскага, якія ў раннім узросце з'ехалі з Глухава і ніколі ўжо туды не вярталіся, — класікі ўкраінскай музыкі.

Міхал Казімір ды Міхал Клеафас Агінскія лічацца польскімі кампазітарамі на той пад-

ставе, што яны палякі. Дазвольце з гэтым не пагадзіцца. Калі вядома мне, што радавод Агінскіх пачынаецца ад князя Дзмітрыя Іванавіча Глушонка, дык самі Агінскія тым болей гэта ведалі. Апроч таго, на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага палякі, згодна са «Статутам ВКЛ», не мелі права валодаць нерухомай уласнасцю. Якія яшчэ патрэбныя доказы, таго, што Агінскія — беларусы? Кажуць, яны палякамі пачуваліся. (З якіх часоў?). Дарэчы. Аднак хацелася б, між іншым, удакладніць: а кім, напрыклад, пачуваўся вялікі рускі архітэктар Барталамея Растрэлі? Няўжо рускім? Авохчкі мне! Дык вось, хачу падкрэсліць, што калі яны і лічылі сябе палякамі, дык аб'ектыўна Агінскія ўсё роўна развівалі беларускі музычны працэс. Апроч таго, няўжо Вялікае княства Літоўскае, трон Вялікага князя якога ў выпадку ўзнаўлення дзяржавы заняў бы Міхал Клеафас Агінскі, ён мог паблытаць з Каралеўствам Польскім? Ды самы для мяне пераканальны доказ далучанаці яго да беларускай музыкальнай культуры ў тым, што амаль усё яго творчае жыццё прайшло ў Залесі і было звязана з беларускім краем.

Цяпер пабудуем па XIX стагоддзі. Рамантызм... Розніца паміж ім ды папярэднікам —

класіцызмам найперш у эстэтыцы. Аднаўляючы эстэтыку касмапалітызму рамантыкі шукалі й знайшлі апірышча ў народных вытоках. Не трэба быць вялікім знаўцам музыкі, каб адчуць у «Барысе Гадунове» рускія карані, а ў «Травіцце» — італьянскія. Так, паняцце нацыянальнага ў мастацтве з'явілася акурат у эпоху рамантызму.

У 30 кіламетрах ад Мінска ў маёнтку Убель (цяпер рыбгас «Волма») нарадзіўся Станіслаў Манюшка. Улетку сям'я жыла тут, зімой у Мінску — хлопчыку трэба было вучыцца. Музыкаўна адукацыю Станіслаў атрымаў пад кіраўніцтвам Д. Стафановіча ў Мінску, а потым удасканалваў свае музычныя веды ў Берліне. Жыў ён то ў Мінску, то ў Вільні. З В. Дуніным-Марцінкевічам ставіў оперы на ягоны лібрэто таксама ў Мінску. У Вільні ўпершыню прагучалі і двухактовы, і чатыроактовы варыянты «Галькі». У «Сялянцы» (першапачатковая назва «Ідылія») упершыню з опернай сцэны прагучала беларускае слова.

Патрэбны былі грошы, сям'я была вялікая, Убель даходзіў не прыносіў, і Манюшка тройчы спрабаваў уладкавацца ў прыватную пеўчую капэлу ў Пецябурзе. (Пецябуржскія сябры, сярод іх А. Даргамыжскі, садзейнічалі яму ў гэтым). Ды не ўладкаваўся. Атрымаў запрашэнне з Варшавы. Паехаў. І прабываў там апошнія, падкрэсліваю, апошнія 12 гадоў свайго жыцця. І... зрабіўся польскім класікам. А калі б уладкаваўся ў Пецябурзе?

Навошта гэтка доўгая біяграфічная дэведка? А вось навошта. Калі мы характарызуем Манюшку як рамантыка (а як жа яшчэ?), дык сказаўшы «А», мы мусім сказаць і «Б». Мы абавязаны характарызаваць яго як класіка беларускай му-

ФЕСТИВАЛІ

ЛЕБЯДЗІНАЯ ПЕСНЯ Ў СТЫЛІ «наменклатурны поп», або Бывай, «Славянский базар»!

«Культура не можа жыць без датацый. Культура павінна быць з'явай некамерцыйнай. Асабліва, калі гаворка ідзе пра адраджэнне культуры нацыянальнай. Ды і ўсёй славянскай культуры ў цэлым». Так было заўважана арганізатарамі фестывалю «Славянскі базар» на прэс-канферэнцыі напярэдадні музычнага свята.

Мне зусім незразумела, у чым прынцыповае адрозненне сучасных поп-песенек, якія выконваюць славянскія артысты, ад сучасных поп-песенек у выкананні, скажам, скандынава або англасакса. За 30 гадоў існавання жанр папулярнай песні паказаў, што ён у стане папяхова перамагло і знівеліраваць любыя нацыянальныя ўплывы — менавіта гэта і гарантавала яму поспех на ўсіх кантынентах. Праўда, ва ўсім свеце цяпер мода на этна-музыку — але гэтая з'ява да таго, што адбывалася ў Віцебску, адносіць не мае.

У многіх адносінах фестываль эстраднай песні «Славянскі базар» стаўся з'явай адметнай. Няшмат можна назаваць ачынных музычных формаў, дзе была такая велізарная колькасць ганаровых гасцей, новай наменклатуры, бажжэтаў, бесталкоўшчыны і дэрэмна патрачаныя грошы.

Не будзем падвргаць сум-

невам кампетэнтнасць членаў журы: у рашэнні не прысуджаць гран-пры нікому яны, безумоўна, мелі рацыю. У конкурсных праграмах, відавочна, не было артыста, дастойнага атрымаць прыз у сто тысяч рублёў. Выступленні канкурсантаў былі роўнымі і ў цэлым крыху вышэй за сярэдняе. Немагчыма сказаць, ці стане хто-небудзь са спаборнікаў заўтра сапраўднай «зоркай». На мой погляд, найбольшы патэнцыял дае масквічка Сабіна. Ужо сёння ў яе салідны спіс перамог на фестывалях, яна аўтар каля васьмісот песень. Вакальная манера Сабіны, якая злёгка нагадвае «мяккі варыянт» Жаны Агузаравы, мае адбітак індывідуальнасці. Моцнае ўражанне пакінула таксама выступленне Агнешкі Янас з Польшчы. Гэта прафесіяналка высокага класа з выдатнымі вакальнымі дадзенымі. У яе выступленні адчуваўся магучы, яшчэ не ў поўнай меры раскрыты патэнцыял. Безумоўна, адораны лаўрэат першай прэміі Алэкса Бэрэст з Кіева, хоць яго выступленне не кранула душу.

Можна б парадавацца за поспех беларускіх вакалістаў, якія атрымалі другія месцы. Але Іну Афанасьеву і Андрэя Хлястова мы досыць часта бачым па рэспубліканскім ТБ і добра ведаем, што гэта ўжо

спрацькаваныя артысты, якія, нягледзячы на моцную «эфірную» падтрымку, «зоркамі» пакуль яшчэ не сталі. На жаль, сярод песень, якімі забяспечваюць гэтых выканаўцаў беларускія кампазітары, фатальна няма хіта, няма тых самых «Ксюш» або «Лаванд», якія заспявала б уся краіна. Але галоўнае ўражанне: вялікая колькасць узнагарод увогуле знізіла іх каштоўнасць — з 27-мі канкурсантаў 18 так альбо іначай былі адзначаны. Апафеозам сталася ўзнагароджанне аргкамітэтам... самаго сябе, г. зн. свайго сустаршыні, кампазітара Ігара Лучанка. Гэта нагадала бяздарныя палітычныя шоу з «Глыбокапаважаным» генсекам у галоўнай ролі. У цэлым фестываль «Славянскі базар» атрымаўся чыста палітычнай акцыяй, у якой музыка іграла дапаможную ролю. Пра тое, наколькі важным для арганізатараў фестывалю быў конкурс маладых выканаўцаў, красамоўна сведчыць той факт, што тэлебачанне «Астанкіна» конкурсныя канцэрты не здымала наогул, пакінуўшы гэтую радасць, як было сказана ў афіцыйна распаўсюджаных праграмах, «рэгіянальнаму ТБ» (трэба разумець — Беларускаму нацыянальнаму тэлебачанню). Сапраўды галоўнымі зрабіліся 3 канцэрты ганаровых гасцей трох краін-за-

снавальніц. Абвясціўшы ў канцэпцыі фестывалю аб'яднанне славянскіх культур, арганізатары чамусьці падзялілі артыстаў паводле нацыянальнай прыкметы. У выніку ў гэтых канцэртах было незразумела чаго больш: запэўніванню ў вечнай дружбе або нацыянальных амбіцый. Даходзіла да бязглуздзіцы: беларуская дэлегацыя ўмацавала велізарную бел-чырвона-белую тканіну высока над эстраднай пляцоўкай — украінцы прывязалі свой сцяг да дыржжабля, які завіс над горадам. Я нічога не маю супраць жоўта-блакітнага сцяга. Але мне здаецца, больш лагічным у дні славянскага свята было б вывесіць над Віцебскам не толькі яго.

У мешаніне з фальклорных калектываў, цяжкаметалічных груп (выступалі пад фанэграму), нейкіх антырусскіх частушак, якімі яўна злоўжывала Украіна, псеўдамаладзёжнай папсы і унікальных наменклатурных выканаўцаў тыпу Уладзіміра Правалінскага (рэдкае спалучэнне поўнай адсутнасці голасу, музычнасці і артыстызму), моцна не халала балетнага нумара з «Лебядзінага возера». Тады падабенства з пераднымі канцэртамі да партыйных юбілей было б поўным.

Сучасны «зоркавы» ўзровень прадэманстраваў толькі Валеры Лявонцёў. Акрамя цудоўнага адточанага шоу толькі ягоныя фанэграмы адзначылі Станіслаў Фіялкоўскі, вядомы дыржжор і аранжыроўшчык з Польшчы, гдзінны прадстаўнік заходняга шоу-бізнеса сярод гасцей фестывалю, — як зроблена на належным узроўні. Даслоўна ў інтэр'ю польскі дыржжор сказаў так: «З такім музычным узроўнем увайсці ў Еўрапейскую асацыяцыю музычных фестывалю «Славянскаму базару» няма чаго і думаць». Джан Лука Берцінета, пасол Італіі ў Беларусі, таксама гасць фестывалю, хоць і непрафесіянал, але на пытан-

не пра свае ўражанні доўга адшукваў слова і адказаў досыць дыпламатычна: «Ну, гэта тыпова руская эстрада».

Дарэчы, Станіслаў Фіялкоўскі прывёз маладую спявачку Еланту Яшкоўску, якая вельмі пераканальна паказала, як і што трэба спяваць, каб гучаць сучасна. Яе выступленне было адным з нямногіх па-сапраўднаму моцных. Большасць астатніх гасцей дэманстравала, трэба думаць, «славянскі ўзровень». Заключоўся ён у выкананні песень у неўміручым, відаць, стылі «ВІА», які з часоў папулярнасці «Самоцветов» ніякіх істотных зменаў не перажыў. Месца электрааргана цяпер заняў сінтэзатар, а то і сэмплер, але ні ў гучанні, ні ў аранжыроўцы, ні ў тэматыцы песень нічога не змянілася. Затое, як і раней, тужлівая песня «пра родную хату» дае калектыву тыпу «Сяброў» гарантыю ўдзелу ў афіцыйным канцэрце. Сярод беларускіх артыстаў арганізатары фестывалю не здолелі знайсці нікога, хто змог прадставіць музыкаўнае мысленне на ўзроўні 90-х гадоў. Затое прысутнічала крайне аматарскай якасці мастацкая самадзейнасць з-за акіяна. Музыканты, усе вартасці якіх абмяжоўваліся толькі тым, што некалі іх славянскія продкі перабраліся праз Атлантыку, пераканана прадэманстравалі: пра славянскую культуру яны маюць вельмі слабое паняцце.

Паўтарамільённая Эстонія гэтую праблему вырашыла ўжо даўно. На грандыёзным пеўчым полі штогод збіраюцца выканаўцы фальклорнай музыкі, у тым ліку эстонскага дыяспара з усяго свету. І там жа праходзіць «Рок-самер» — фестываль, гасцямі якога сёлета былі Боб Гелдоф, Кінг Дэйманд, Ніна Хаген — рок-зоркі першай велічыні, якія адрэзу задалі фестывалю самы высокі ўзровень, а разам з тым і прываблілі глядачоў.

З беларускай артыстычнай

зыкi рамантычнага перыяду. Прытым неабходна прызнаць, што Казлоўскі, Агінскі, Мнюшка, якія ўнеслі агромністы ўклад у развіццё рускай ды польскай музычных культур, зусім справядліва шануюцца ў Расіі ды ў Польшчы, але забыты на радзіме як нацыянальныя таленты.

Такім чынам, другая задача «Беларускай Капэлы» — узаўважэнне праўдзівай, а не фальсіфікаванай гісторыі музычнай культуры Беларусі. Калі ўявіць культурную карту Еўропы як табліцу Мендзялева, дык можна сказаць, што адна з яе клетачак яшчэ не запоўненая. І ў запоўненні яе аб'ектыўна маюць патрэбу ўсе народы Еўропы, бо без гэтага запоўнення на квяцістым палатне музычнага мастацтва кантынента застаецца прагал.

СИТУАЦЫЮ, якая склалася, некалькі гадоў таму асэнсавалі музыканты-энтузіясты і пачалі рыхтаваць паасобныя праграмы. Можна згадаць тут «Поллацік шьтаг» у выкананні ансамбля «Кантэблэ», нізку кантэў у інтэрпрэтацыі Мінскага камернага хору пад кіраўніцтвам І. Маціхова, «Анталогію беларускай вакальнай музыкі», якую мы выконваем разам з піяністкай Г. Каржанеўскай, запісы на радыё фартэпіянных твораў М. К. Агінскага і К. Марцінкевіч у выкананні І. Алоўнікава і скрыпкічых — М. Ельскага ў выкананні Л. Гарэліка...

Урэшце, з'явілася патрэба скаардынаваць намаганні. Саюз музычных дзеячаў Беларусі ўзяў на сябе гэту функцыю, і дзякуючы гэтаму ўвосені 1991 г. адбыўся першы фестываль «Адраджэнне беларускай капэлы». Сёлетняй восенню адбудзецца другі фестываль, рыхтуецца трэці, абмяркоўваецца чацвёрты. Кожны з іх мае сваю адметную тэму. Калі на першым прагучала пераважаюча беларуская музыка мінула-

га, дык сёлетні будзе прысвечаны творам замежных класікаў, у асноўным XVIII ст., якія мелі непасрэднае дачыненне і ўплыў на музычную культуру Беларусі (І. Гайдн, Д. Паізіела, Э. Вэнжура і інш.). Наступны фестываль адлюструе прыцыпы працы капэлы — учора напісанае сёння выконваецца: праграму складуць творы сучасных беларускіх і замежных аўтараў. Тэмай чацвёртага фестывалю мы абралі музычны рамантызм Беларусі XIX ст.

Фестывальны цыкл «Адраджэнне беларускай капэлы» ёсць прыярытэтнымі клопат групы даследчыкаў ды выканаўцаў на бліжэйшы час. Але неабходна глядзець і ў будучыню. Дык якую ж нам бачыцца «Беларуская Капэла» ў будучым?

У Заходняй Еўропе капэлы ніколі не пераставалі існаваць. Яны мянялі сваю назву, і толькі. Сёння яны называюцца «Моцартэум», «Бахаўскае таварыства», «Гендэлеўскае», «Шуманаўскае» і да т. п. Існуюць два падыходы да дзейнасці капэлы. Першы: ёсць дырэкцыя і мастацкае кіраўніцтва, што ажыццяўляюць творчыя акцыі — фестывалі, конкурсы. Такая практыка Зальцбургскіх фестывалю, такая і цяперашняя практыка «Беларускай Капэлы». Па-іншаму жыве лейпцыгскае «Бахаўскае таварыства». Восе ягонае структура: дзве канцэртныя залы «Гевандхауз» са сваімі творчымі калектывамі, дом-музей І.-С. Баха, Томаскірхе, дзе ён працаваў, нотнае выдавецтва «НВА», студыя гуказапісу, Бахаўскі архіў — фактычна навукова-даследчы інстытут па вывучэнні жыцця й творчасці майстра і ягоных дзяцей. Восе гэткая структура для нас з'яўляецца ўзорам.

А ў такім разе нам неабходна мець будынак з дзвюма заламі. Першая месцаў на 500 для паказу опер, балетаў, сімфанічных, аратарыяльных пра-

грам. Другая зала месцаў на 100 (магчыма, салон) для камерных канцэртаў. Адміністрацыйны комплекс і архіў могуць месціцца тамсама. Капэла ў перспектыве — гэта творчыя калектывы і навукова-даследчая група, выдавецтва і студыя гуказапісу. На такой базе можна ладзіць і выканаўчыя конкурсы, і тэматычныя фестывалі, і майстаркласы па розных музыканцкіх спецыяльнасцях.

Вяртацца ў сусветны музычны працэс, інтэграваць у яго сваіх выканаўцаў немажліва без міжнароднай кааперацыі. Гэта даўно зразумелі нашы заходнія ды ўсходнія калегі. Галівуд, у творчых адносінах амерыканскі, — фінансавана на трэцюю частку японскі. Лонданскі «Ковент-Гардэн» скаапераваўся з Марыінскім тэатрам Пецярбурга і г. д. Таму мы ўжо сёння думаем наконт стварэння ўмоў для паўнацэннага супрацоўніцтва з замежнымі фірмамі, творчымі партнёрамі, выканаўцамі.

Дзе ж «Беларуская Капэла» мусіць размясціцца?

Мы цалкам падзяляем палажэнне праграмы «Спадчына» наконт таго, што ў межах Верхняга Горада ў Мінску трэба аднавіць будынак тэатра, у якім адбылася прэм'ера Мнюшкавай «Сялянкі». І менавіта ў гэтым будынку, на нашу думку, неабходна пасяліць «Беларускую Капэлу». Абгрунтаваць гэты прэтэнзіі. На Сяборнай плошчы (сённяшняя плошча Свабоды) і суседніх вуліцах часткова ёсць цяпер, астатнія ж будуць адноўлены, такія асяродкі культуры нашай сталіцы, як магазін «Ноты», Саюз кампазітараў, Музычны ліцей, кафедральныя каталіцкі і праваслаўны саборы, уніяцкі храм, гарадская ратуша з ратушным тэатрам, музей музычнай і тэатральнай культуры Беларусі, дом-музей Ваньковіча; буды-

нак, у якім у XIX ст. была мінская гарадская мужчынская гімназія, дзе вучыліся Мнюшка, Лучына, Ельскі, іншыя дзеячы беларускай культуры; дом, у якім жыла сям'я Мнюшкаў; кансерваторыя (або па новым статусе — Акадэмія музыкі). Сама гісторыя музычнай культуры мінулага і дзён цяперашніх абрала для сябе гэтую плошчу. Таму і неабходна аднавіць будынак тэатра і размясціць у ім «Беларускую Капэлу». Гэта будзе лагічна і справядліва ў адносінах да гістарычнай памяці. Аднаўляць жа будынак трэба такім чынам, як гэта зрабілі са старым МХАТам у Маскве: рэканструяваць толькі фасад, а далей будаваць тое, чаго вымагаюць сучасныя патрэбы.

Чаму навуковы калектыв, архіў «Беларускай Капэлы», мае быць яе часткай?

Сёння гісторыяй музычнай культуры Беларусі займаюцца адзіны даследчыкаў: Г. Барышаў, В. Дадзімава, А. Капілаў, А. Ахвердава, Л. Касцюкавец, І. Назіна, яшчэ некалькі чалавек. Выданні іхніх прац разыходзяцца з паліц кнігарняў у лічаныя дні. Без развіцця даследчыцкай працы наша дзейнасць вельмі хутка зойдзе ў тупік: немагчыма ўвесь час выконваць адно і тое ж. Як вядома, гістарычна склалася так, што цікавыя для нас матэрыялы знаходзяцца за межамі Беларусі. Думаю, няма патрэбы тлумачыць, як складана вяртаць на радзіму знойдзенае ў архівах Польшчы, Англіі, іншых краін. Зараз яшчэ ёсць магчымасць плённа працаваць у архівах Львова, Вільні, Масквы, Пецярбурга, але не трэба забывацца, што гэта ўжо замежжа і з кожным днём працаваць у тамтэйшых архівах будзе ўсё больш складана.

Восе чаму стварэнне архіва «Беларускай Капэлы» — праBLEMA неадкладная.

Неабходна асэнсавваць музычны працэс на Беларусі, супастаўляючы яго з іншымі мастацкімі працэсамі, якія адбыліся на нашых землях. Неабходна яго супастаўляць з працэсамі, што адбыліся ў Еўропе. Словам, патрэбны фундаментальны даследаванні, якія дагэтуль не ажыццяўляюцца, бо адсутнічае належная навуковая база.

Аднаўленне капэлы ў месцах іх гістарычнага існавання — таксама неабходнасць для працэсу адраджэння нацыянальнай музычнай культуры. Канечне, адрозніваць гэта немагчыма зрабіць. Бачацца тут, так бы мовіць, тры старды. Напачатку неабходна адрэстаўраваць гістарычныя памяшканні капэлы ў Слоніме, Нясвіжы, Ружанах, Гродне. Яны могуць функцыянаваць як стацыянарныя канцэртныя пляцоўкі, прымаючы выканаўчыя калектывы і асобных выканаўцаў. На другой старды было б мэтазгодна арганізаваць пры капэлах невялікія музычныя калектывы кшталту струннага квартэта, духавога квінтэта. І толькі на трэцяй старды ўзнаўляць капэлу ў поўным аб'ёме са сваім творчым калектывам, а то і з навуковым аддзелам, грунтоўчыкся на вопыце краязнаўчых музеяў, якія ёсць нават у мястэчках.

Аднак прыклад стварэння, ці ўзнаўлення, «Тызенгауз-капэлы» ў Гродне, пра што ўжо распавядалася ў «ЛіМ», сведчыць: многае можна спраўдзіць ужо і зараз. Галоўнае, справу рабіць. І ўсведомляць, што адраджэнне капэлы ў краі Беларусі — справа таксама дзяржаўная.

Віктар СКОРАБАГАТАУ.

дэлегацыі па-сапраўднаму «ў пльні» апынуліся «Песняры». У сваім жанры фолк-рока яны застаюцца унікальным калектывам з дзівоснымі вакалістамі. Апрацоўка «Лявоніхі», якую паказалі «Песняры», — чарговы маленькі шэдэўр. А калі меркаваць па прыёме публікі, самымі буйнымі «зоркамі» сённяшняй беларускай эстрады з'яўляюцца дуэт Ядвігі Паплаўскай і Аляксандра Ціхановіча. Яны ведаюць, чаго чакае ад іх публіка, робяць менавіта тое, і глядачы адказваюць гэтым сімпатычным артыстам гарачай любоўю. Ліка Ялінская выходзіла на эстраду шмат разоў, але толькі ў адной кампазіцыі ў яе прагучала штосьці, што магло б зрабіцца яе індывідуальным стылем, якога ў артысткі пакуль няма (лёгка варыянт неаджазу хораша прыдаўся да яе гнуткага, але слабога голасу).

Асобна варта сказаць пра работу на фестывалі Дзяржаўнага канцэртнага аркестра пад кіраўніцтвам Міхаіла Фінберга. Аркестр абсалютна заслужана павёз з фестывалю цэлы 5 узнагарод. Толькі суправаджаючы канкурсантаў, музыканты выканалі больш за паўсотню партытур. На канцэрце «Джаз апоўначы» калектыву пераканаўча паказаў, што мае ў сваім складзе ансамбль салістаў-інструменталістаў самага высокага класа і што ён здольны з блыскам выконваць партытуры любой складанасці. Сёння аркестр М. Фінберга з'яўляецца унікальным калектывам, якім Беларусь па праву можа ганарыцца. Акрамя таго, аркестр быў сузаснавальнікам фестывалю, прадставіўшы сваю гукаўзмацняльную апаратуру.

Аднак гэта не выключыла тых пытанняў, якія задаў фестываль і на якія адказу атрымалі не ўдалося. Ёсць пытанне і да паважанага Міхаіла Якіўлевіча: «Ці шмат шанцаў трапіць у каманду канкурсантаў маладо-

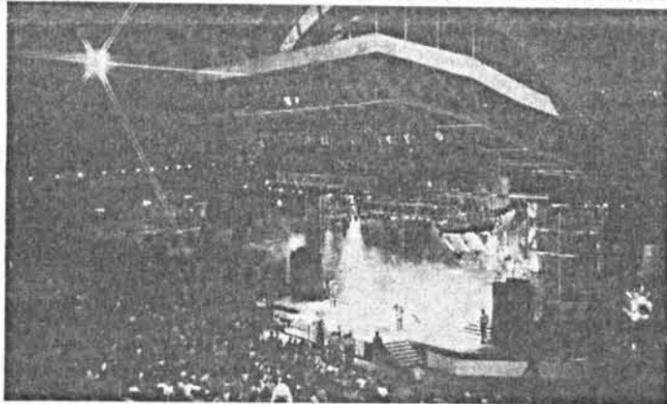
му выканаўцу, калі ён не з'яўляецца салістам аркестра пад кіраўніцтвам М. Фінберга?» З васьмі выканаўцаў, выстаўленых ад Беларусі, чацвёрта аказаліся штатнымі работнікамі аркестра. Выступілі яны някельска, але ж і магчымасці рэпэціраваць з аркестрам у іх былі інакшыя.

Але ёсць і зусім няпростыя пытанні.

Як атрымалася, што ў гэты ж час і ў гэтым жа рэгіёне разам са «Славянскім базаром» праходзілі яшчэ два эстрадныя фестывалі: «Юрмала» і «Басовішча»? Плюс да гэтага літаральна ўслед пачынаўся фестываль у Сопаче, які ўжо традыцыйна зрабіўся фестывалем прыбалтыйскага рэгіёна. Чым канцэпцыя «Славянскага базара» прыняцова розніцца, каб вылучыць гэты фестываль з шэрагу іншых?

Як магло здарыцца, што фестываль паралельна і незалежна адзін ад аднаго здымалі дзве тэлевізійныя брыгады? Нечувана рэч: у «жывы» эфір адначасова па двух каналах ішлі дзве розныя карцінкі. Якая колькасць дарагой тэхнікі была прывезена з Масквы і Мінска, колькі занята людзей, каб упустую дубліраваць адзін аднаго пад акампанемент патэтычных заяў пра тое, што грошай на культуру не хапае!

Думка старшага рэдактара музычнай рэдакцыі Беларускага ТБ Аляксандра Вавілава: «Да таго, як ехаць сюды, я спрабаваў даведацца, што збіраецца рабіць «Астанкіна», ці збіраецца яно выкарыстаць нашу тэхніку, нашы рэлейныя сувязі. І атрымаў адказ, што ўсё будзе аўтаномна. Больш за тое: што мы зможам працаваць разам, толькі падпарадкаваўшыся іхняму рэжыму. Аргкамітэт, спонсары, якія давалі грошы для правядзення фестывалю, выдаткавалі для «Астанкіна» 5 мільёнаў рублёў за паказ у эфіры пяці праграм з рэкламай спонсараў. Гэта мне паведаміў галоўны рэдактар

Фестывальны амфітэатр.

Госці з Украіны.

забаўляльных праграм «Астанкіна». Атрымліваецца, што эксклюзіўнае права на відэазапісы мае «Астанкіна». Дапусцім, «Астанкіна» сёння — агульны канал, і такія рэчы зусім магчымыя. Але валодаючы на канцэрце тэхнікай, якой рэдка валодае любы іншы еўрапейскі фестываль — адных тэлекамер амаль 20! — можна было скаардынаваць намаганні. А магчыма, аддаць гэтае права Беларускаму ТБ, каб потым Беларусь магла прадаваць гэтыя праграмы і тым самым атрымліваць нейкія сродкі, а таксама магчымасць прапагандаваць сваю культуру. А так матэрыял будзе манцэравацца ў Маскве, там жа будзе выра-

шацца, што менавіта пойдзе ў эфір. Так, «Астанкіна» тэхнічна лепш экіпіравана, больш сучасна — і не трэба тлумачыць, чаму гэта адбылося. Але пра творчыя сілы можна пяспрачацца. Мы хацелі б працаваць разам, але мы хацелі б таксама ствараць сваё ўласнае, нацыянальнае тэлебачанне».

Ва ўсім свеце галоўнай крыніцай фінансавання пры правядзенні відэавішчых мерапрыемстваў заўсёды з'яўляецца продаж эксклюзіўнага (выключнага) права на асвятленне мерапрыемства той альбо іншай тэлекампаніяй. Пытанне: як жа гэта атрымалася, што

Іна Афанасьева — лаўрэат 2-ой прэміі фестывалю.

Фота А. ХІТРОВА.

«Астанкіна» атрымала ад аргкамітэта і грошы, і эксклюзіўнае права?

Агульнае пакланенне перад Масквой пакінула непрыемны прысмак. Адзін з канцэртаў тэлерэжысёр не пасаромеўся спыніць пасярэдзіне і патрабаваць пачаць усё спачатку — у тэлевізійшчыкаў падвая тэхніка — ішоў жа запіс для Масквы! І фестывальны канцэрт паслухмяна пачалі з урачыста-цырмяванальнага пралогу! Што з таго, што Беларусь глядзела ўсё гэтае абуральнае бязладдзе ў «жывым» эфіры! Сапраўды, тэлерэжысёрскіх беларускіх глядачоў не мае межэй. Яны спакойна цярпелі ўсё: і (Працяг на стар. 12).

РОДНАСЦЬ ЛЮДСКУЮ ДУШОЮ ПАСЦІГ

Жыццё без радасці — які вялікі смутак.
Без радасці пакутуем усе.
Шукаю свой адзіны першапатак.
І на яго выходжу пакрысе.

А колькі год патрачана на пошук,
Бо па стаптаных сцэжках я хадзіў.
А сёння траў і дрэў звычайны пошум —
Як навава мяне ён нарадзіў.

Яршысты быў, таму мяне забылі.
Ды радасць уваходзіць у душу.
І не прашу, каб вы мяне любілі,
Я раўнадушша вашага прашу.

У бога паверыў, а лепшым не стаў.
Ляжу на пасцелі, пасланай мне з траў,
Бо іншай пасцелі ну проста няма,

ДУМКА ЧЫТАЧА

Сотвар, Вялес і іншыя

З вялікай цікавасцю прачытала ў часопісе «Спадчына» № 3 артыкул Ліі Салавей «Пантэон багоў у міфалогіі беларусаў». Аўтар спрабуе знайсці карані беларускай міфатворчасці ў далёкіх дагістарычных часах, у прыватнасці, у старадаўніх індыйскіх ведах. Сапраўды, індыйскі бог сонца Савітар прыадчыняе таямніцу імянаў славянскіх багоў Сотвара і Стварога; імя бога агню Агни зразумелае без перакладу; у Ваю (богу ветру) пазнаём продка нашага няўрымслівага і буйнага пана Падвае.

Але славянскі пантэон не з'яўляецца цалкам ідэнтычным індаарыйскаму (як, напрыклад, рымскі — элінскаму). Гэта своеасабліва з'ява, якая ўзнікла на глебе політнічнасці земляў, каланізаваных славянамі. Таму здаецца натуральным, што Л. Салавей, аналізуючы беларускі пантэон, шукае паралелі з багамі суседніх народаў (напрыклад, славянскі Вялес — і балцкі Велс).

На жаль, Л. Салавей цалкам ігнаруе міфатворчасць фіна-уграў, старэйшых насельнікаў нашай зямлі. (Варта паглядзець хоць бы на карту Тацыта, надрукаваную ў кнізе Я. Шыраева

«Беларусь: Русь Бялая, Русь Чорная і Літва ў картах». Там амаль палову тэрыторыі сённяшняй Беларусі займаюць фіны і эсты). Нават той, хто не згодны з гіпотэзай І. Ласкова аб фіна-угорскім паходжанні летапіснай літвы, не можа адмаўляць, што ў час славянскай каланізацыі на землях Беларусі жылі фіна-угорскія плямёны. І напэўна ж, яны ўносілі свой «творчы ўклад» у стварэнне беларускага пантэона.

Прывяду прыклад, які здаецца мне бяспрэчным. Пярун і Баба-Яга былі вельмі паважанымі багамі ў крывічоў. Як піша ў «Шляхціцу Завальні» Ян Баршчэўскі, менавіта іх вялізныя ідалы сталі ў дахрысціянскім Полацку. Баба-Яга лічылася ўладарніцай царства звяроў і душ нябожчыкаў-продкаў.

Па комі-пярмацку лес — гэта яг. Так сведчыць слоўнік. Але комі-пермякі, з якімі мне даводзілася гутарыць, сцвярджаюць, што словам яг у іх называецца не кожны лес, а толькі той, у якім хаваюць нябожчыкаў, г. зн. лясныя могілкі. А дзе ж, як не там, царства звяроў і нябожчыкаў? Зразумелым робіцца і выраз,

да якога мы прызываліся: «Баба-Яга, касцяная нага». Злавесная і магутная, паўжывая, паўмертва...

Зноў вяртаюся да Вялеса. Л. Салавей лічыць магчымым, што імя гэтага бога можа паходзіць ад слова вялікі. «Вяль — вялікі, рослы, як можна меркаваць па выразу, калі гавораць пра вялікага хлопца — гэтак Вяль выраст!»

Л. Салавей прыводзіць імя Вялес у сённяшнім беларускім вымаўленні. А ў летапісах, мы ведаем, ён пісаўся Велес, ці Волас. Чаму летапісцы чулі і так, і гэтак?

Рызыкну даць сваё тлумачэнне. Па комі-пярмацку конь — вёл. Літара ь перадае кароткі рэдуцыраваны гук, якога няма ў славянскіх мовах (нешта сярэдняе паміж 0 і э). І вось калі бог называўся Вёлёс (конскі), то славянскія летапісцы маглі на слых успрымаць яго імя па-рознаму, а пераклад давалі — скотны бог. Тады і народны выраз, што прыводзіць Салавей, тлумачыцца па-іншаму: «Гэтакі конь выраст!»

Ян Баршчэўскі расказвае пра незвычайную здольнасць старажытных багоў Полаччыны: у лесе яны былі высокія і магутныя, як

А восень лютуе, а зяўтра зіма.
Ды роднасць людскую душою спасціг,
Я сёння смуткую адразу за ўсіх.
Чужы чалавек, толькі ён мне радня.
І сонца уздыдзе над намі штодня.
Як сталася так, як магло гэтак быць,
Што мы развучыліся проста любіць
І крычма крычаць: чалавек у бядзе,
А хтось усміхнецца, як ён прападзе.

Дзень халодны, вецер нізкі,
Аблачыні з-пад павек.
Без жылля і без прапіскі
Недзе ходзіць чалавек.
Лёс так хочацца зыначыць,
Спрэс на сэрцы халадок.
Ды ніхто яго не бачыць,
Як раней, хадзі, хадок.
І ніхто яго не чуе,
Хай даходзіць у журбе.
Пад стагамі заначуе
І ўсміхнецца сам сабе.

Расстаўлены кропкі над «і»,
Забыву дарагія імяны.
Аціхлі наўкол салаўі,
І каркаюць глуха вароны.

Ужо не крычу, а маўчу.
І здраду і жорсткасць прымаю.
Вось толькі дазнацца хачу:
Каго я кахаў і кахаю.

Як лёгка, як весела жыць,
Калі пры грашах, дыпламаце.
Каханка табой даражыць,
Спакой уладарыць у хаце.

Калі паслізнешся падчас,
Убачыш грывасы другія.
Успомніў я проста пра вас,
Сябры вы мае дарагія.

Прымірыцца яны не маглі,
Два грудочки зямлі прымірылі.

Два грудкі парыхкалай зямлі —
Дзядзькі Мішкі і цёткі Марылі.
Уставайце, гарэлі прынес,
Возьмем кроплю за мір і за згоду.
Вершаліны цямяноткіх бяроз
Так гамоняць, шумяць на пагоду,
Колькі маем таго мы жыцця,
Эх вы, людзі, эх вы, чалавекі,
Тут бы нам прымірыцца хаця
І застацца сабою навекі.

Божа, якія набожныя
Сталі сягоння мы ўсе.
Зноўку навіны трывожныя
Дзень мой будзённы нясе.
Зябка ад гэтай трывожнасці,
Спальвае восень лісты.
Вось каб да нашай набожнасці
Крышку яшчэ дабраты.

Звыкся з тым, што ніхто не праводзіць,
Як у доўгі збіраюся шлях.
Толькі вецер рукамі разводзіць
І галёкае ў смутных палях.
Нада мною нахіляюцца цені
Аблачынак, узгоркаў і траў.
Вось такую свабоду мы цнім,
На хвіліну свабодным я стаў.
Між душой і прыродаю згода,
Пачынаю свой дзень у журбе.
Мне навошта такая свабода,
Калі мушу я жыць без цябе.

Выгнанніку, і што мне застаецца —
Блукаць маўкліва ў роспачы, слязах.
Як хвораму, усё часцей здаецца
Мне воблік твой на хатніх абразях.
А мы з табою хораша любілі.
І думаю, хоць сталася чужой,
Што абразы няйначай падмянілі,
Укленчыўшы прад святасцю тваёй.
Цябе не ўбачыць, не сустрэць баюся.
І пачынаю раніцу сваю
Малітвай, на цябе адну маюся,
Цябе у матцы боскай пазнаю.

Віншуем!

Святлана

ЯЎСЕВАЙ — 60

Сёння дзень нараджэння ў паэтэсы Святланы Яўсевой. Віншуем Святлану Георгіеўну з 60-годдзем, зычым ёй далейшых поспехаў на паэтычнай ніве і ў галіне перакладу.

НЕ ЗГІНЕ ПЕСНЯ...

ВЯЗАНКА

Янка Лучына

Так сказаў у сваім першым беларускім вершы Янка Лучына. Перад гэтым быў ужо ў яго творы на рускай мове, на польскай — Янка Лучына (сапраўднае імя паэта Іван Неслухоўскі) тут не выключэнне. Цяжкая, вельмі пакутліва прабывала сабе дарогу беларускае слова. Ды ўсё ж знаходзіла яе. І паэт-дэмакрат Я. Лучына, калі ў 1887 годзе пачаў на Беларусі выступленне ўкраінскіх артыстаў, павітаў іх па-свойму, па-тузятшаму:

Братцы, сястрыцы! — праўды нисыта
Маці-Зямліца! Ой, не забыта
Роднага слова святая сіла!

Пасля ў яго былі іншыя творы, напісаныя па-беларуску. Яны і сілалі невялічкі паэтычны зборнік Я. Лучыны «Вязанка», які ў 1903 годзе, праз шэсць гадоў пасля смерці аўтара, пабачыў свет у Пецярбурзе.

Цяпер «Вязанка» зноў прыйшла да чытача, у тым жа выглядзе, які і амаль дзевяноста гадоў назад. Выдавецтва «Мастацкая літаратура» ажыццявіла факсімільнае выданне кніжкі Я. Лучыны (падрухавана яно па энцямлярну, што знаходзіцца ў асабістай бібліятэцы Барыса Сачанкі). Наклад зборніка 2200 асобнікаў, ношт на сённяшні дзень мізэрны (усяго рубель!), так што паспяшайцеся прыдбаць першую кніжачку Я. Лучыны.

Песня яго і сапраўды не згинула. Не згіне і беларуская мова, калі будзем рупіцца пра яе адбаджэнне.

фестывалю Радзіёна Баса. Ад'езд, прыезд, размяшчэнне ў гасцініцах, харчаванне і іншыя праблемы, заўсёды вельмі важныя для артыстаў і журналістаў, вырашаліся хутка і з высокім узроўнем сервісу.

Нарэшце, даць прагноз будучага лёсу «Славянскага базара» я папрасіў кіраўніка штаба беларускай дэлегацыі Анатоля Матвіеўскага: «Конкурс-фестываль беларускай эстраднай песні мы праводзіць будзем. І тое, што было закладзена тут, будзем прадаўжаць».

Але ці маеце вы намер змяніць канцэпцыю фестывалю?

— Так, канцэпцыя зменіцца,

гэты фестываль можна лічыць проста пераходным.

Такі ўнікальны адказ дае спадзяванне, што і сярод адміністрацыі фестывалю ёсць падарэнні, што, нягледзячы на авацыі і шматлікасць лаўрэатаў, не ўсё прайшло добра. «Беларускі і Астанкінскі каналы паказвалі Віцебск, расійскі ў гэты ж час — фестываль у Юрмале. Бліц-апытанне знаёмых паказала: большасць аддала перавагу якасці, а не колькасці і непатрыятычна пераклучылі тэлевізары на рэпартаж з Прыбалтыкі...»

Юрый БУДЗЬКО,
спецыяльны карэспандэнт
«ЛіМа».

Віцебск—Мінск.

Ў СТЫЛІ «НАМЕНКЛАТУРНЫ ПОП»

(Пачатак на стар. 10—11).

калі фанаграма «падплывала», і калі яе не далі наогул і музыканты хвіліны дзве разгублена глядзелі ў залу, не ведаючы, што рабіць.

Чаму, нарэшце, на фестывалі немагчыма было купіць ніводнай пласцінкі, ніводнай касеты з запісамі хоць бы артыстаў — ганаровых гасцей фе-

стывалю? Значкі, вымпелы, стыжеры, плакаты з сімвалікай — усё, што заўсёды складае салідны пабочны даход, ажэзэецца, было падрыхтавана, але ў продаж чамусьці не паступіла. Праўда, выходзіла на добрым узроўні зробленая фестывальная газета «Славянскі базар». У горадзе спецыяльна да фестывалю было адкрыта мноства цікавых выставак. Але ўсе яны, за выключ-

чэннем выстаўкі «3 небыцця», былі падрыхтаваны намаганьнямі віцэбчан. Улады горада наладзілі гасцам і ўдзельнікам фестывалю дадатковыя забавы, правёўшы ў час фестывалю традыцыйнае свята горада, якое ў Віцебску заўсёды праходзіць на вельмі высокім узроўні. Горад сапраўды жыў у тыя дні ў атмасферы свята. Неабходна адзначыць таксама каманду тэхнічнага дырэктара

Працягваем публікацыю адказаў дзеячаў беларускай эміграцыі на пытанні Леаніда Пранчака. У мінулых нумарах вы ўжо пазнаёміліся бліжэй з Наталляй Арсенневай, Кастусём Акулам, Янкам Золакам, Масеем Сяднёвым. Сёння наступілае знаёмства — з філосафам, перакладчыкам, літаратарам Янам ПЯТРОЎСКИМ.

Нагадаем пытанні анкеты:

1. Раскажыце пра свой творчы лёс, назавіце. вашы асноўныя творы.

2. Як вы ацэньваеце феномен беларускамоўнага замежжа і яго месца ў беларускай культуры!

3. Творы якіх пісьмennisкаў беларускай эміграцыі, на вашу думку, сталі з'явай у беларускай і сусветнай літаратуры!

4. Ваша думка пра сучасную беларускую літаратуру? У чым яе адрозненне ад літаратуры эміграцыйнай? У чым падабенства!

5. Чым з'яўляецца для вас Беларусь? Як і чаму ў далечыні ад радзімы вы збераглі родную мову!

6. Над чым працуеце зараз!

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА: ЖЫВЫЯ ГАЛАСЫ

Ян ПЯТРОЎСКИ:

«УСЯ МАЯ ПРАЦА — ЁСЦЬ ТОЛЬКІ ПАЧАТКАМ»

Лёс? — магчыма будзе гэта найлепшы канцэпт, які спатыкаецца ў жыцці з чалавекам і ўмешваецца ўва ўсе ягоныя дзейнасці на працягу трывання самога жыцця.

Кажны чалавек, які прыходзіць на свет, нясе з сабою першалапчатка таго нечага, што пазней выльецца ў ягоныя асягненні або ў змесце творчага жыцця. Называюць гэта здольнасцю, схільнасцю, пакліканнем да нейкае будучае творчае дзейнасці...

Гэтая характэрная рыса здольнасці часта больш прыкметна праяўляецца ў дзяцей ужо ў ранніх гадах і вызначае іх сабою, як пэўнага майстра тону, беглых матэматыкаў і г. д. Гэтакіх дзяцей прынята называць геніяльнымі. Пра іх, як вынікае, я не буду тут казаць.

Тое, што я памятаю са свайго дзяцінства, я запісаў у першай кнізе «Мэмуары», у рэзультат «Слуцак». Пазней праяўляецца сведамасць назірання навакольнага свету і пазнання самога сябе. Усе гэта накіравалася ў адным напрамку: прабуджэнне самастойнага думання, чытання твораў сусветных думаннікаў, уважлівасці спатканне з Метадызмам, сустрэча з думкаю Льва Талстога і спробы пісання.

Калі ідзе гутарка пра назіранне, тады трэба сцвердзіць, што не было тут ніякага планавання з майго боку. Усе выплывала з падсведомасці або з прычыны інтэрвенцыі лёсу ці Лёсу.

Ці глядзімо мы на падобную з'яву з пункту гледжання чыста матэрыяльнага, ці, як платанізм хоча, з пункту гледжання чыста духова-ідэальнага, факт астаецца фактам: існуе нешта такое, што прынята між людзьмі называць лёсам, доляю.

Паважны другі перыяд у мяне выступае тады, калі я спатыкаюся з амерыканскім метадызмам. Амерыканцы любяць пытанне і адказ на яго. Натуральна, падобнае з'явілася спатыкаем сярод кажнае нацыі і, магчыма, у кожнага чалавека. Але ў амерыканца характэрным ёсць тое, што ён не баіцца спаткаць любіць адказ.

Выразным і відавочным было тое здарэнне лёсу, калі аднойчы Міс Броўн падала мне першы томик выбраных думак чалавека пад тытулам «Круг чытання» Льва Талстога. Тое, з чым я цяперка спатыкаюся, прабудзіла паўспячую ў мяне схільнасць у напрамку таго, што ў культурным свеце прынята называць філзафіяю.

Трэці перыяд пачынаецца пазней, пасля якіх пяцідзесяці гадоў я зноў спатыкаюся з Платонам і ўжо ў ролі ягонага вучня. У між часе паступ будзе палібляцца і да свайго зеніту дойдзе ўжо ў Злучаных Штатах недзе ў сярэдзіне шасцідзесяціх гадоў і будзе трыццаць да сцягоннашняга дня.

Чытаючы дыялогі Платона і вивучаючы іх разам з перакладам, я дазнаю вялікую радасць і захапота. Чытаю я камэнтары ангельскіх перадавых людзей, амерыканскіх, нямецкіх, і пачынаю ўсведомляць сабе, чаму іхныя народы з'яўляюцца тым, чым яны з'яўляюцца. Я прыходжу да высновы, што прычыны іхных паводзін ляжаць у пазнанні імі і прысваенні сабе спадчыны вялікіх грэкаў. Адсюль я чэрпаю перакананне, што гэтак, як яны і мы можам, і павінны пайсці да свету старажытных элітаў, калі мы маем стацца тым, чым стацца мы

хочам. Не толькі займець палітычную незалежнасць, але правяць сябе ў ёй значна лепей.

Мне цяжка адказаць Вам на другую частку пытання, адносна маіх твораў, бо ўсе яны, надрукаваны на васьмі бачынах друку ці на трыстацідзесяці бачынах — усе яны з'яўляюцца маімі дзяцімі, ці будзе якое з іх называцца «Політэя», ці «Клясычны грэцка-беларускі слоўнік», ці хай сабе «Унутраная хворма мовы» — усе яны з'яўляюцца складовымі часткамі аднаго дыяпазону рознаколернасці, якія разам сабою твораць адзін прыгожы вобраз Розуму і Прыгажосці.

Хацеў бы тут сказаць гэтак сабе, як і ўсім, з кім мне доводзіцца спатыкацца, што ўся гэтая мною праробленая праца — ёсць толькі вельмі маленькім і скромным пачаткам. Хто і калі захоча далей працягваць падобную працу і ўзбагаціць духова нашую не толькі літаратуру, але беларускія розумы і сэрцы?

У перыядзе амерыканскім выдадзем нам друкам:

Пачынаючы з 1962 года, выходзіць першы нумар «Светача Хрыстовае Навукі», апошні нумар якога выйшаў у 1966 годзе. Разам выдадзена 24 нумары.

У гэтым самым 1966 годзе наступае крызіс, у выніку якога ў 1967 годзе выходзіць першая своеасабліва ў нас кніга, на 212 бачынах, з адносна доўгаю прадмоваю, якая ўпершыню нашага стагоддзя прадстаўляе беларускаму чытачу Сакрата, Платона і іхную філзафію. У кнізе знаходзіцца тры дыялогі Платона, перакладзеныя на беларускую мову: «Абарона Сакратаса», «Крытон» і «Файдон».

Тры гады пасля гэтага ў 1970 годзе выходзіць з друку другая кніга Дыялогаў Платона з дыялогамі — «Сымпозыён», «Фён», гэтаксама з уводзінамі і ўпершыню падаецца тут першая спроба класічнага грэцка-беларускага слоўніка (77 бб.).

У між часе паклікаем мы (я з сынам Юркам) да жыцця беларускую друкарню, з поўным тэхнічным заспабленнем — лінаіт, аўтаматычны прэс, інтралігатрня. Пераважна друкаваліся беларускія і ўкраінскія кнігі і перыёдыкі. Першыя ўспомнутыя дзве кнігі Платонавых дыялогаў друкаваліся ў нас, асабліва пасля таго, як пераехалі мы з Цэнтральнага Сквэр у Сіракузы, Нью-Ёрк.

Доля хацела, што друкарня наша праснавала толькі да 1971 года. Дня першага травеня г. г. пераехалі мы сям'ёю з Сіракузаў у штат Фларыда і асяліліся ў месце Гейнсвіль, дзе сёння наш Юрка ў гэтым часе ўжо займаў становішча прафесара ў Дэпартаменце механікі ў тэўтэйшым універсітэце (Фларыдскі Універсітэт).

Тут пачынаецца новы этап нашага жыцця ў Злучаных Штатах.

Страту друкарні я яшчэ і сягоння не магу адшкадаваць. Але, кажучы, нічога няма дрэннага, каб не выйшла на добрае. Адсутнасць друкарні дала мне больш свабоднага часу, які прысвячаю пісьменніцкай дзейнасці і асабліва на пераклады Платонавых твораў, якія я ўважваю і сягоння ўважаю за найбольшае дабра для беларускае літаратуры і гэтым за праўдзіваю адукацыю для сябе і беларускага народа.

У 1973 годзе выходзіць ужо ў Гейнсвіле новая кніга, якая змяшчае ў сабе ды-

ялог Платона «Горгіяс», з дадаткам «Грэцка-беларускага слоўніка». (102 бачыны).

У 1975 годзе выйшла чарговая кніга, два дыялогі — «Протагорас» і «Гіппіяс Вялікі». У гэтым самым годзе выходзіць з-пад прэсу ў беларускай мове «Універсальная Дэкларацыя Правоў Чалавека».

У 1976 годзе выйшла з друку кніга з двума Платонавымі дыялогамі — «Пармэнідэс і Мэнон».

У 1977 годзе, пасля праўнага ўстаблізавання карпарацыі пад назовам Яна і Аліцы Пятроўскіх Беларускай Харыта-тыўна-Адукацыйнага Фонд, выходзіць першы нумар «Анаграфу» афіцыйнага воргану Карпарацыі.

«Разважанні» («Роздумы») Марка Аўрэліяса ў перакладзе на беларускую мову выйшлі з друку ў 1978 годзе. (66. 140).

У наступным годзе выходзіць з-пад прэсу Яна Пятроўскага «Старажытнае Грэцкае Клясыка», 66. 28.

У гэтым самым годзе (1978) выйшаў з друку № 2 «Анаграфу».

Кніжыца: Вернэр Егэр, «Тэалёгія грэцкіх думаннікаў» у перакладзе Яна Пятроўскага выйшла з друку ў 1980 годзе. У гэтым самым годзе выходзіць з-пад прэсу другі том «Лепшых думак чалавека».

У 1981 годзе пад даглядам Сакрата Яновіча ў Беластоку перавыдаецца «Універсальная Дэкларацыя Правоў Чалавека» ў апрацаванні Яна Пятроўскага.

У 1981 годзе першы раз у нас выдаецца першараднае важнасці адзін з двух Платонавых дыялогаў «Політэя» (другі дыялог — «Правы»), 66. 340.

У гадох 1983 і 1985 выдаюцца дзве кніжкі, якія твораць сабою цэласць: «Клясычны грэцка-беларускі слоўнік», у апрацаванні Яна Пятроўскага.

У гэтым самым годзе Ян Пятроўскі друкуе фрагменты са свая аўтабіяграфіі: «На васьмідзесятыя ўгодкі».

У 1986 годзе выйшла з друку малюпаценькая рэч, бо налічвае ўсяго 8 бачынаў друку ў вокладцы. Брашура рассялалася толькі на эміграцыі і не была выслана ў Беларускаю Рэспубліку ці Польшку. Яе доўгі тытул гаворыць сам за сябе: «Слова да ўсіх, каму справа беларускае культуры ляжыць на сэрцы». Змест друку не павінен ацэньвацца вагою паперы, на якой ён друкуецца, але паводле зместу, які знаходзіцца на ягоных бачынах. Наша маленькая кніжачка забрала нам шмат часу, каб зрабіць яе малою. У ёй гаворыцца, што культура народа з'яўляецца рашаючым момэнтам для нацыі — жыцця ці смерці. Асабліва ў нашым часе, калі ў Заходняй гмісферы культура, цывілізацыя б'юць жывою, сільнаю фантаною.

Год 1987 прыносіць новае выданне «Старажытнае грэцкае класікі», якая ўпершыню друкавалася ў 1979 годзе.

З прычыны хуткага разыходу выдання першае кнігі Платонавых дыялогаў («Абарона Сакратаса», «Крытон» і «Файдон»), сталася неабходным перавыдаць яе. Гэтак, асобна кніжыца ў 1987 годзе выйшлі два дыялогі — «Абарона Сакратаса» і «Файдон». Трэці дыялог, «Крытон» знаходзіцца ў другім томе «Лепшых думак чалавека».

У 1988 годзе з нагоды навагодняга сезону выйшла з друку ў англійскай мове ў апрацаванні Аліцы Пятроўскай брашура «To our Friends».

Першая кніга ўспамінаў Яна Пятроўскага «Мэмуары» выйшла з друку ў 1988 годзе.

«Унутраная хворма мовы» Вільгельма фон Гумбольдта ў перакладзе на беларускую мову замыкае нашу дзейнасць восемдзесяціх гадоў бягучага стагоддзя.

Феномен беларускамоўнага замежжа? Гэта феномен у нас. Сярод іншых народаў (немцы, палякі, расейцы, кітайцы, японцы... каб не вылічваць іх усіх) — гэта звычайная з'ява. У нас падобная з'ява можа быць уважанаю за феномен, бо, магчыма, у большым маштабе ўпершыню беларусы апынуліся за мяжою свая бацькаўшчыны.

Гісторыя гэтага палітычнага «феномену» ў нас датуецца з 1918 года, калі стварэння расейскаю рэвалюцыяю палітычны абставіны змусілі лепшых нашых людзей пакінуць Бацькаўшчыну і падацца на Запад. Прага чэская, Берлін, Парыж; некаторыя апынуліся ў Паўночнай Амерыцы, як і ў Паўднёнай. Аднаводна да агульнага ўзроўню нацыянальнае сведамасці, лікава першая эміграцыя не была вялікаю.

Падчас Другое сусветнае вайны выявілася, што тэрор акупантаў — Савецкае Расей і Польшчы — які трываў 20 гадоў, не здолеў знішчыць імкненні Беларускага Народу да Свабоды, да адбудовы свая дзяржавы. У часе нямецкае акупацыі беларусы з вялікай энергіяю зноў узяліся за адбудову асноў свая дзяржаўнае незалежнасці. У барацьбе супроць більшавіцкае, польскае і расейскае дыверсіаў, беларусы ахоплівалі сваім актывам адміністрацыю, паліцыю, школьніцтва, суд, сацыяльную апеку ды іншыя дзялянкі грамадскага жыцця. У Менску ў 1942 годзе адбыўся Праваслаўны ўсебеларускі Сабор, які пастанаваў арганізаваць Беларускаю Праваслаўную Царкву на аснове аўтакефаліі. Беларуска Народноя Самапомач арганізавала густую сетку свая аддзелаў на ўсім абшары Беларусі, працуючы не толькі ў галіне харытатывнай, але і ў напрамку агульна-нацыянальным.

Вялікае развіццё беларускае вызвольнае працы ды няўдачы нямецкае арміі на франтах, змусілі нямецкую акупацыйную ўладу пайсці на значныя ўступкі беларусам. У такіх абставінах арганізавалася Беларуска Цэнтральная Рада, як нацыянальна-беларускае кіраўніцтва краю. БЦР арганізавала свой арганізацыйны апарат у форме намесніцтваў, ахопліваючы абшары па-за прыфрантовае паласы, узначаліла школьніцтва, ахову здароўя, сацыяльную апеку, суд, ды правяла мабілізацыю ў рады свая нацыянальнае арміі — Беларускае Краёвае Абароны.

Распачынаць вайну за незалежнасць на два франты — супроць більшавікоў і немцаў — раўназначна было б самагубству. Такі крок зрабіць было немагчыма. Більшавікоў усе добра ведалі і з імі змагаліся, а што да немцаў — дык былі ўпэўненыя, што Запад звяжа ім рукі. У гэтакіх сітуацыі трэба было асягнуць найбольш і пры тым у легальны спосаб.

Падчас агульнага адступлення нямецкіх арміяў з усходу вытварыліся абставіны, якія давалі магчымасці склікання агульна-нацыянальнае беларускае прадстаўніцтва — Кангрэс — для выяўлення волі беларускага народа адносна свая будучыні. З гэтага мэтаю БЦР склікала Другі Усебеларускі Кангрэс, пасяджэнні якога адбыліся дня 27 чэрвеня 1944 года ў Менску ў зале сталічнага тэатра.

Абставіны ваеннага часу і спецыфічнае нямецкае акупацыі пакінулі свае сляды на падзеях Другога Кангрэсу. Прапарцыянальнае прадстаўніцтва ў Кангрэсе было праведзена на абшарах, ахопленых у той час кіраўніцтвам БЦР. З прыфрантовай паласы Беларусі на Кангрэсе прымалі ўдзел тыя прадстаўнікі, якія змаглі прыбыць на Кангрэс. Прадстаўнікі ад частак Беларусі, далучаных акупацыйнаю ўладаю да іншых краёў, як: з Віленшчыны, далучанае да Літвы; з Горадзеншчыны і Беласточчыны — далучаных да Нямецчыны; з Дзвіншчыны, далучанае да Латвіі — гэтаксама прымалі ўдзел у Кангрэсе, як і прадстаўнікі ад беларусаў за мяжою, якія, як ваеннапалонныя ці дэпартаваныя на працу ў Нямецчыну, маглі пры першай магчымасці вярнуцца ў вольную Беларусь.

Вуснамі дэлегатаў Другога Усебеларускага Кангрэсу беларускі народ заявіў свету, што ёсць дзяржава БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ РЭСПУБЛІКА.

Каб уявіць сабе, як аграмаднаю магла быць беларуская эміграцыя, трэба паклікаць на ўспамін усе тыя арганізацыі, урадавыя і паўурадавыя ўстановы,

(Працяг на стар. 14—15).

«УСЯ МАЯ ПРАЦА — ЁСЦЬ ТОЛЬКІ ПАЧАТКАМ»

(Пачатак на стар. 13).

гэтаксама як і царкоўнае жыццё. Усё гэта ў часе нямецкае акупацыі на працягу ўсіх гадоў было чынным.

Перад усім, варта і трэба ведаць, што нацыянальны ўзровень беларускага народа перад пачаткам вайны быў асабліва высокім, хоць і аставаўся прыціснутым і неспасцярожным для людскога вока. Аб гэтым даведліся мы ў бегу вайны як і пасля заканчэння яе. Сяляне Заходняе Беларусі, як і Усходняе вынікава сільна правілі сваю беларускую свядомасць. Жаўнеры з польскага войска, як і з савецкага звязваліся з існуючымі беларускімі інстытуцыямі, праяўлялі сваю беларускую свядомасць і ўключаліся ў актыўнае беларускае жыццё. Царкоўныя арганізацыі асабліва на Усходзе, дзякуючы скліканню Сіноду Праваслаўнае беларускае царквы, актыўна ўдзельнічалі ў ўсіх занятых абшарах. Гэтаксама і беларускія неапратэстанты, якія раней былі аслоненыя расейскай, дэманстравалі сваю беларускасць.

У прадмеце адукацыі, уся тэрыторыя пакрываецца густою сеткаю школаў, пачынаючы народнымі школамі і канчаючы вышэйшымі. Зактыўзаваны тэатр егортваў сабою значную колькасць тэатральных артыстаў, мастакоў і пісьменнікаў, як і гледачоў. Беларусы ахоплівалі сваім актывам адміністрацыю, пэпіцыю, школьніцтва, суд, сацыяльную апеку. Самае галоўнае з усяго, гэта факт, што аграмадныя беларускія кадры, як і паасобныя адзінікі, у сваёй цэласці ведалі сваю адказнасць у часе гэтакае шалёнае вайны, якая агарнула сабою ўвесь наш цывілізаваны свет. Тым не меней яны не адступалі ад свайго маральнага абавязку перад сваёй Бацькаўшчынаю і шматлікія з іх проста ахвяравалі саміх сябе для беларускае справы, беларускае Свабоды.

Характэрнае здарэнне займела месца ў тым часе на сектары сельскае гаспадаркі. Немцы першы раз пабачылі калхоз. Яны самыя нічога не мелі супраць таго, каб калхозы асталіся недаткнутымі. Але што сталася? Не паспелі немцы яшчэ прадпрыняць пастановы, што да калектывных гаспадарак, як калхознікі зараз жа разабралі сваю зямлю. Яны ведалі, дзе кожнага зямля і колькі яе было.

Чалавек ведае, што, як голым ён радзіўся, гэтак голым павінен пакінуць гэты свет. Але на працягу ўсёнакага свайго жыцця, гэтак, як і ўсе іншыя зверы навакол яго, ён абдораны натуральнаю схільнасцю мець сваю ўласнасць, у дэдазеным выпадку — сваю ўласную зямлю. Схільнасць мець сваю ўласную зямлю — гэта схільнасць, дадзеная яму Натураю. Натуры не можна зваваць, і ніхто ніколі і нідзе яе не зваваў. Усё, што астаецца, — гэта пазнаць яе і прыспасобіцца да яе. Сам улеснік — гаспадар з'яўляецца найлепшым даглядчыкам, працаўніком і адміністратарам на сваёй зямлі. Вынік гэтак зарганізаванае гаспадаркі — добры ўраджай, якім сабнік корміць свет.

Сягоння, здаецца, усе расейскія камуністы пачынаюць разумець, што, калі яны хочуць мець удзельніцтва хлеба, памазанага маслам і прываленага добрым кускам шынкі, зямля павіна быць вернута праўным яе гаспадаром — сялянам.

Беларуская эміграцыя, паводзіны беларускага сялянства, рэарганізацыя царкоўнага жыцця — гэта беларускі плембсціт. Беларускі народ сказаў на цэлы свет, што ён не хоча мець ані расейскага, ані якога-небудзь іншага камунізму.

Вернемся на заканчэнне зноў да пытання: як вялікаю беларуская эміграцыя лікава была? На гэта ніхто не можа дакладна сказаць. Яна адбывалася ў атмасферы вялікага тэрору, тэрору, які цяперакра хоць і змалеў, але ўсё яшчэ знаходзіцца між намі: людзі звычайна прызвішча, месца нараджэння, нацыянальнасць або проста зашываліся ў новае наваколле і канулі назаўсёды ў вечнасць.

На ўступе няхай будзе дазволена сказаць, што на заслугу беларускае эмігра-

цыі павінны быць запісаны чатыры наступныя гістарычныя факты ў хворме асягненняў.

1. Беларуская эміграцыя ў сваёй цэласці ўтрымала сваю нацыянальную свядомасць. Яна гэтаксама падтрымлівала і падтрымлівае веру і непахіснасць што да сваіх беларускіх ідэалаў, якія выражаюцца імкненнем да Свабоды і палітычнае Незалежнасці.

2. На заслугу беларускае эміграцыі павінен быць запісаны факт, што яна захавала беларускую літаратурную мову ў тым часе, калі дома, у Рэспубліцы, выкарчоўвалі яе сістэматычна.

3. У далаўненне да беларускае мовы, беларуская эміграцыя здабыла іншаземныя мовы — ангельскую, нямецкую, французскую і першыя ўводзіны да класічнае грэцкае мовы.

Мы не можам і не павінны ў нашым культурным поступе заўсёды раўняцца на Маскву. Надыходзіць час, калі беларусы, для прыкладу, павінны адкінуць хрушчоўскі беларускі правапіс, накінуты нам указам, а пачаць самастойна пісаць правільна па-беларуску, не чакаючы на нечы дазвол.

4. Беларуская эміграцыя захавала ў сабе пачуццё ініцыятывы, ініцыятывы гэтак своеае для заходняга свету. Мы з кожным днём набліжаемся бліжэй да тае пары, калі, магчыма, ініцыятыва будзе адзіным вырашаючым фактарам і найважнейшым ключом да ўзняцця энергічнае дзейнасці, што вядзе да здзяйснення беларускіх ідэалаў. Будзе гэта гістарычны момант. Калі ініцыятыва не спаткаецца з гэтым момантам, Беларуская справа дазначыць значнае паразы.

Штоколячы мы разумеем пад словам «літаратура», адно, агульна прынятае мець на ўвазе — гэта сказанае, напісанае ці надрукаванае слова вольнага чалавека, вольнага — пад кожным кутом гледжання.

Атмасфера, у якой ён піша, мусяць запэўніць яму свабоду думкі, бязбязнасць, што ён за сказанае сягоння ім слова, можа заўтра апынуцца за кратамі, у лепшым для яго выпадку.

Пісьменнік можа стацца вартасным у сваёй прадукцыі, калі ён з'яўляецца гэтаксама і эканамічна незалежным. Возьмем для прыкладу расейскую літаратуру мінуўшчыны: Пушкін, Лермантаў, Тургенеў, Талстой і г. д. — гэта ўсё былі людзі, якія маглі бестурботна сядзецца за пісьмовым сталом і пісаць, і не клапаціцца зусім пра заўтрашні дзень, пра кусок хлеба на стале.

Маючы на ўвазе вышэй сказанае, можна зноў вярнуцца да пытання дэфініцыі канцэпту літаратуры. І калі літаратура ёсць усё, што было так ці гэтак выражана свабодным і паняволеным чалавекам, тады мусяць прыйсці да высновы, што прадукцыю, вытвораную ў сваёй для іх абставін, можна падзяліць на добрую, меней добрую і без значэння.

Ужо пасля спынення ваенных дзеянняў Другое сусветнае вайны, пачала паяўляцца беларуская літаратура на эміграцыі. Спачатку, з прычыны матэрыяльнае галечы, вонкава выданні праяўляліся бедна — пераважна рататарныя. З часам, калі эканамічны статус папраўляўся, беларускія друкі на эміграцыі пачалі прыбіраць болей апараты выгляд, а думка зраўнаважана.

Пісалася многа і ўсюды. Рэлігійная літаратура, ці ляпей сказаць — царкоўная — мела не малое паводжанне. Часта нават пісаліся працы на розныя іншыя тэмы і не абавязкова на царкоўныя, але і тут аўтары паддаваліся і свядомы, і падсвядомы царкоўнай рэчаіснасці і гэтым іхныя працы ставіліся ў цень праблематычнасці.

Выняткам тут можна ўважаць дзейнасць Вітаўта Тумаша, які распрацаваў наспулярызаваную тады яшчэ ў нас тэму г. зв. Скарынады — у цэнтры якое знаходзіцца Францішак Скарына. Другім з чаргі можа быць упомнуты Ул. Глыбінны, працы каторага публікаваліся на беларускай як і ангельскай мове, разам уліку 12 кніг і 330 артыку-

лаў, пераважна расцярушаных па розных перыёдыках.

Юры Стукаліч (Віцьбіч), як літаратар, выбітна адзначаўся гэтак зместам як і хвормаю. Працы ягоныя, захварбованыя здаровым патрыятызмам, пераважна астаюцца ўсё яшчэ несабранымі ў цэласць, расцярушанымі па розных газетах, якія даўно спынілі сваё існаванне, часопісах і, вельмі магчыма, у рукапісах.

Аўгена Калубовіча пазнаў я ў Берліне. Магчыма, быў ён адзіным, каторы вонкава як і перадусім думкаю перавышаў шматлікіх. Адзначаўся вялікаю інтэлігентнасцю і ведамі. У 1978 годзе выйшла з друку ягоная праца «Мова ў гісторыі беларускага пісьменства», якая адзначаецца вялікаю дакладнасцю і гэтакаю ж ведаю прадмета. У 1986 годзе, кротка перад ягонай смерцю выйшла з друку ягоныя ўспаміны. «На крыжовай дарозе». Тут аўтар расказвае чытачу пра свае пакуты, якія перажываў на дарозе ў Сібір з падрабязным ахарактарызаваннем савецкіх уладаў у канцэнтрацыйных лагерах.

На гэтым не канчаюцца імёны тых не эміграцый, каторыя ў такой ці іншай ступені праявілі сябе, як пісьменнікі, у вапрычонасці, як рэдактары паэты, гісторыяграфы і г. д.

Што з пісьменніцкае творчасці сягонняшняе беларускае эміграцыі належыць сусветнасці, час толькі адкажа.

Мая думка наогул пра сучасную савецкую літаратуру самая сумная.

З духам савецкае думкі, якая агарнула сабою і беларускую (згэтуль ужо «савецкую») літаратуру, абазнаным з'яўляючы ад часу пачаткаў самое расейскае рэвалюцыі. Пазней па-за межамі Бацькаўшчыны стала трымаю руку на пульсе справы. Праўдзіва ці непраўдзіва, але ў мяне стварылася ўражанне, што літаратура гэтая нудная і аднабаковая, непраўдзівая ў падаванні агульна ведаемых фактаў. Савецкая літаратура стаецца нуднаю, бо пры кожнай нагодзе і пры кожнай тэме паўтараецца адно і тое самае: вялікі Сталін, вялікі Карл Маркс, вялікі Ленін — і гэтак бясконца, каб пасля ўсяго гэтага зноў пачаць, перастаўляючы словы, і казаць далей: Сталін вялікі, Карл Маркс вялікі, Ленін вялікі і гэтак далей і да г. п. — аднабаковасць.

Ёсць вялікія людзі, для прыкладу, Галілей Галілеа, Капернік. Яны «заатрылі Сонца і рушылі Зямлю». Мы ведаем, што яны ўнеслі свой вялікі ўклад у галіну асветы чалавецтва. Але якраз з гэтае прычыны, з прычыны іхняга асягнення і пашаны да іх — мы не надужываем іхнымі імёнамі. Дзеля чаго атамываем людзей (пры шчыльна запертых граніцах і заглушанні гаворанага слова) «лямпачкаю Ільіча», калі электрычная лямпачка барджэй мусіла б быць названаю лямпачкаю Эдысона, каторы абдарыў нас электрычным святлом.

Аднойчы, перад гадамі, адведаў мяне нейкі сявчэннік (быў ён з Савецкага Саюза). У гутарцы з ім я сярэд іншага сказаў: «Хто не працуе, той няхай і не есць». «Такі — уключыўся хутка свяшчэннік, гэта сказаў Ленін». Чуючы, што ён кажа, я сказаў: «Не, гэта не Ленін сказаў, але ап. Паўла ў сваім другім пасланні да царквы ў Тэссалоніках». Ён здзівіўся пачутым, я адкінуў Новы Завет і даў яму прачытаць: «Хто не хоча працаваць, няхай гэтаксама і не есць».

Апошнія мінулыя гады і асабліва мінулы год прыносяць новасць у савецкай літаратуры. Стаецца гэта, што праўда, з болей у сэрцы. Рвуцца ланцугі паняволення, і беларуская савецкая літаратура пачынае ставацца толькі беларускаю літаратураю. У ёй адразу вычуваецца імпульс свабоднага чалавека, каторы не саромаецца шкадаваць і каляцца, што «навуковая» тэорыя Карла Маркса і ягоных саратнікаў — гэта мана. І тут чалавек тужыць да слёз, няма нічога на свеце, што магло б вярнуць яму страчаны час і нагоду праўдзівае адукацыі.

З атрымліваных тут лістоў з Бацькаўшчыны выразна выступае думка, што аўтары бачаць вялікую літаратуру на эміграцыі. І гэта праўда. Яна ёсць вялікаю. Але мы, каторыя жывем на эміграцыі, гэтае вялікасці не спасцерагаем. Наадварот, нават папракаем з прычыны маласці яе. Чаму яна цяперакра раптам стала вялікаю? Вялікасць гэтая толькі тады стаецца сцярожнаю, калі да яе прыстаўляем маласць — маласць нацыянальнае літаратуры на Бацькаўшчыне.

Тут, натуральна, я не маю на ўвазе вагу паперы задрукаванае беларускімі словамі, але адно змест. Змест гэты гаворыць, што ёсць ён нацыянальны, свабодалюбны. І тут ляжыць велічнасць эміграцыйнае літаратуры.

Беларуская савецкая літаратура — гэта літаратура, якая загадзя планавалася некім. Яна радзілася, падрасцала і даспявала, каб стварыць атмасферу падсвядомага камплексу няпоўнаартаснасці чалавека.

Гэтую літаратуру няпоўнаартаснасці для беларуса стварыў ягоны старшы брат.

Перш старшы брат хоча ўдаўбіць у галаву маладзейшаму брату пашану, якую апошні павінен мець для старшага брата. З гэтаю мэтай выстаўляюцца імёны людзей небеларускага паходжання, якім трэба аддаваць пашану.

Анойчы мне трапіла ў рукі кніжка з цэласці беларускае савецкае літаратуры. Калі я добра памятаю сягоння была яна пад тытулам «Рабінзоны» ці «Беларускія Рабінзоны». Фабула простая і непрывычная: на Палесці пастушкі знаходзіцца ў лесе, чуюць яны нейкі шорах між кустамі і дрэвамі і падазраюць. У выніку падазрэнне яны паведамляюць у адпаведныя органы бяспекі. Тут сугеруецца думка дзецям, што і яны павінны займацца даносніцтвам.

Перада мною ляжыць невялікіх памераў кніжачка «Тарас на Парнасе» з падзагалоўкам «народная пазма». Тут прыблізна на пяцідзесяці бачынах друкуецца тлушча, якая прадназначаецца для дзяцей, недаспелае моладзі, непісьменных людзей і для ўсіх зубаскалаў, і тых, што ўмеюць маюццаца. Тут, як і сам тытул кажа, Тарас расказвае, як ён папаў на грэцкі Парнас, каго ён там спаткаў і што бачыў. Кніжачка друкуецца на дзвюх мовах, беларускай і расейскай. Ведама, падобная публікацыя, выдадзеная ў дваццацітысячным тыражы, ёсць шкоднаю для беларускае адукацыі. Але яна патрэбна для дэрэвалюцыйных як і паслярэвалюцыйных расейцаў. Чаму? Бо гэтым, як яны думуюць, даючы ў рукі беларускаму народу падобны друк, асягваюць некалькі мэтаў на адзін раз. Падобнае казачкаю яны накіроўваюць беларускую ўвагу нібы ў старажытна-грэцкі свет, але фактычна, вядуць нас да таго, каб мы не цікавіліся старажытна-грэцкаю літаратураю, бо там, бачыце, кажуць яны, усё гэтакае самае, як і ў гэтым тлустым апавяданні Тараса.

Калі б здарылася, што нехта асмялеў сярод беларусаў і захацеў бы ведаць болей з грэцкага свету, скажам — грэцкую філзафію, таму яны маюць адказ у тым сэнсе, што, бачыце, ёсць пераклад на расейскую мову і вы ведаеце гэтую культурную мову.

Характэрна. Калі ўпершыню ў Сіракузах, Нью-Ёрку, друкавалася першая кніжка з трыма дыялогамі Платона ў перакладзе на беларускую мову, тамтэйшыя ўкраінцы, даведаўшыся пра гэта, выражалі думку са шкадаваннем, што ў іх яшчэ няма падобнага перакладу. Пасля нейкага часу адзін з украінскіх прафесараў падараваў мне кніжку ў перакладзе з расейскае мовы на ўкраінскую «Легенды і мифы старадаўняй Грэцыі» з расейскага выдання, Кіеў, 1967. Значыцца, украінцы, як і беларусы, пра мифы старажытнае Грэцыі чытаць могуць, але да істотнае спадчыны Грэцыі дакранацца не смеюць.

Беларусь для мяне — гэта кампаўнд, на змест якога прыпадаюць гэтакія элементы: у першую чаргу гэта родны дом, сям'я, дзіцячыя гады, любоў да мяне і мая любоў да майго жывога асяроддзя. Падобнае з'явіцца ёсць натуральна і своеае для кожнага жывога існавання.

ПЕРАМОГУЦЬ УСЕ

Мы, каторыя стала жыем, скажам, у Слуцку і з дня на дзень бачым усе добраўладжэнне роднае зямлі, нашэе ўспрыманне перанасічаецца і пачынаецца псіхалагічны працэс недадзены таго, што наша Маці-Зямля распасцёрла перад намі.

Кантраст гэты асабліва тады стаецца спасярожным, калі чалавек, з тае ці іншае прычыны, пакідае родную зямлю на нейкі час або і назаўсёды. Два жыцці выступаюць, жыццё на лоне прыроды і жыццё мадэрнае. Адно сумуе па другім.

На Вашэ другое пытанне адносна зберажэння роднае мовы, я мог бы адказаць пытаннем, чаму гэта нашыя людзі ў сябе дома, на Бацькаўшчыне не захавалі найбольшае дарагаценнасці ў форме нашэе мовы.

Мне ніколі не прыходзіла на думку сцерагчы свае мовы, хіба што між іншым, як тэма. Мова мая беларуская была проста мне моваю, як нямецкая — немцу, эскімосу — эскімоскай ці амерыканцу — ангельскай або расейскай — расейскай.

Праўдападобна, падсведама мова перахоўвалася, дзякуючы любові да той зямлі, дзе радзіўся і гэтае самае любові, якая распасціралася на ўвесь абшар, які называўся Беларусь, а з часам, калі гістарычнае пазнанне Бацькаўшчыны паглыблялася, любоў гэтая распасціралася на тое паняцце і тую рэчаіснасць, якая называлася Вялікае княства Літоўскае.

Абагульняючы сказанае, трэба сцвердзіць адзін фактар, з якім спатыкаюцца ўсе эміграцыйныя рухі. Гэтым фактарам ёсць наўнаснасць агульнае адукацыі з аднаго боку і з другога — адсутнасць яе.

Для прыкладу, мы ведаем, што ў часе індустрыяльнае рэвалюцыі (чытайма — «трансфармацыі») у Злучаных Штатах адзін з яе этапаў прыпадае на пачатку нашага стагоддзя, шматлікія маладыя людзі нашэе нацыі пакінулі родны край і эмігрыравалі ў Паўночную Амерыку. Між імі, сярод іншых, у 1912 г. быў і мой родны брат Косцік (Канстанцін).

Калі апошняя хваля пасля Другога сусветнае вайны прыбыла сюды, яна тут і там спатыкала прадстаўнікоў эміграцыі з 1912 г. Усе спробы навізаць з імі беларуска-духовыя кантакты не ўвянчаліся поспехам. І сталася гэта з тае простае прычыны, што хваля гэтая ў сэнсе адукацыйным як і ў сэнсе нацыянальным, была хваляю анальфабэтаў. Калі мы спрабавалі гаварыць з імі пра Беларусь, яны проста не разумелі нас. Адночы я прыпадкова спаткаў аднаго тут амерыканца. Увага мая была звернута на яго з тае прычыны, што ён сярод спатканых нас быў маламоўным. Калі я знайшоўся з ім сам-насам, я падшоў да яго і пачаў гаварыць з ім. Ён быў мне прадстаўлены як чалавек з французскім прозвішчам, нахшталь Ніколя. Цяперак, у гутарцы са мною, пасля таго, які загаварыў да яго па-беларуску, ён сказаў мне, што ягонае сапраўднае прозвішча Няхай, і паходзіў ён з нейкае вёскі з-пад Менску. Быў ён тады недзе ў веку каля шасцідзесяці гадоў. Праз увесь гэты час ён мала меў нагоды гаварыць па-беларуску і пачуць ад некага беларускае слова. Быў ён вельмі рады, што спаткаў мяне. Пра Беларусь ён нічога не ведаў. Прычына ягонае нацыянальнае нясведмасці ляжала не ў «чужой» краіне, але ў ягонай адукацыі.

Як кантраст да ведамага нам у нас з'явіўся, хацеў бы супрацьставіць габрэйскай нацыі, якая на працягу не пару стагоддзяў, але на адлегласці двух тысячалеццяў, пераходзячы ад народа да народа, здабывала іхнія мовы і адначасна не згубіла аніводнага свайго слова, і бадай што аніводнага чалавека са свае нацыянальнай сям'і. Прычына сярод габрэяў ёсць тая, што яны мелі аграмадную сваю культуру, якая бараніла іх. Гэтае самае можна сказаць пра немцаў, французцаў. Гэтыя апошнія ў Канадзе маюць нават сваё «гаспадарства».

Хачу пры гэтай нагодзе зноў вярнуцца да таго, аб чым выражаўся ўжо

вышэй. Культура, у дадзеным выпадку, гэта не тая навука, якую чаляднік здабывае, вучачыся на шаўца, краўца, лекара ці муляра або інжынера. Праўдзівая адукацыя, яна толькі здольна ёсць утрымаць нас пры нацыянальным жыцці.

Зразумейшы гэту сутнасць нашэе справы, я прысяціў шмат часу і многа грошай, каб звярнуць увагу маіх сусудзічаў на адсутнасць у нас праўдзівае адукацыі.

Усе ведамыя нам культуры: расейская, нямецкая, французская, ангельская пачалі з таго, што звернута імі была ўвага на Атэны, выражаючыся агульна.

Тое, што была дабрам для іх, будзе гэтаксама дабрам і для нас. Я іншага выхаду не бачу. Калі Вы яго ведаеце, дайце мне ведаць, я буду ўдзячны.

З перспектывы часу варта яшчэ раз перагледзець справу.

Калі я першы раз спаткаўся са школьнаю граматаю, была гэта расейская грамата. Расейская была мая школа, расейскім быў першы мой падручнік Клаўдзіі Лукашэвіч — «Добрыя Сьмена». Ніхто з майго наваколля, у хаце ці па-за хатаю ніколі не звярнуў маю ўвагу на факт, што мы, беларусы, павінны чытаць па-беларуску і мець беларускую школу. Ніхто і ніколі не ўспамінаў пра беларускую гісторыю.

Будучы ў гэтым стане, Косцік выехаў у Амерыку. Апанас быў узятый у армію, натуральна, у расейскую. Падсведама людзі ў маім наваколі хіліліся ў бок «лепшага». І гэтым лепшым была расейская мова, была расейская царква. Быў 1914 год. Надыйшла Першая сусветная вайна, а з ёю расейская рэвалюцыя. Вось прыблізна ў гэтай атмасферы паехаў я ў Вільню. Тут пачаў адчуваць першы павеі беларускасці, хоць і ўплыў яго быў вельмі марудны. Усе іншыя з блізкае і далёкае радні засталіся там, у «Расей». І прыблізна гэтакое з'явіўся палажэнне рэчаў аставалася ўсюды. Нічога затым дзіўнага, што Маскве было лёгка затрымаць падобны стан і паглыбіць яго да гэткае ступені, што «народ нат імяны свайго ня знаў».

У першай кнізе маіх «Мэмуараў» я падаю абставіны, у якім я першы раз пачуў, што я беларус. Чалавек, каторы пытаў маю маму адносна нашэе нацыянальнасці, быў украінец.

Адночы ў часе міжваенным адведаў я места Пшэмысль. Я быў здзіўлены, калі, ідучы на вуліцы, я пачуў як людзі, што ідуць перада мною як і за мною — усе гавораць па-ўкраінску! І ў мяне адразу выступіў кантраст нашэе рэчаіснасці ў Вільні, дзе ніхто і ніколі, з малымі выняткамі, не чуў на вуліцы беларускае мовы. Гэта нічога, што Вільня знаходзілася ў асяроддзі, густа заселеным беларускімі вёскамі і людзі там ужывалі ў штодзённым жыцці беларускую мову.

Нехта сказаў, што калі кожны чалавек замяце вуліцу перад сваім домам — уся вуліца будзе чыстаю.

Гэтая самая максіма абавязвае кожнага з нас — хай кожны пачне гаварыць па-беларуску і па-беларуску за гаворыць увесь народ. Інакш какучы, народ будзе шчыльным, задзіночаным, адважным і сільным.

І калі ён гэтакім будзе, ніякая расейшчына яго не пераможа.

У дадзеным часе я канцэнтруюся над другою кнігаю маіх «Мэмуараў». Я спадзяюся, што напрыканцы г.г. кніжка выйдзе з друку.

Другою рэчаю на чарзе стаяць «Лепшыя думкі чалавека». Будзе гэта трэці томік.

Трэцяю рэчаю ёсць «Нямецка-беларускі слоўнік». 50 працэнтаў гэтае працы выканана, а рэшта памалу дарабляецца. Усе нашы выданні маюць той самы памер паперы. Слоўнік мае налічваць да 1000 бачын.

Апошняя з гэтых чаргі — гэта «Анаграфы» — часопіс нашэе арганізацыі, які, на жаль, не выходзіць перыядычна. Сюды назбіралася матэрыялу, які часамі стаецца неактуальным, але выдрукаваць яго трэба.

21 лютага 1990 г.

Публікацыя Леаніда ПРАНЧАКА.

(У публікацыі зроблены скарачэнні з дазволу доктара Яна Патроўскага).

Як вядома, ужо амаль два гады працягваецца конкурс на праект помніка ахвярам сталінскага генацыду ў Курапатах. На старонках перыядычнага друку за гэты час было выказана шмат цікавых меркаванняў і прапановаў. Мне хацелася б падзяліцца сваімі думкамі па гэтай важнай для ўсіх нас праблеме, выказаць сваю канкрэтную ідэю.

За апошнія семдзесят гадоў і ў нас на Беларусі, і па ўсім былым Саюзе ўзведзена безліч абеліскаў і скульптурных ансамбляў, пакладзена памятных камяней, адліта мемарыяльных шыльдаў. Сёння ўжо гэта нікому нецікава і, на жаль, мала каму патрэбна. Бо вельмі часта пры ідэалагічнай выверанасці ў іх адсутнічае мастацкая выразнасць. То ці варта зноў затрачваць высілки і і сродкі на штосьці падобнае ў Курапатах — у месцы нашай агульнай жалобы і неўтаймоўнага болю, у месцы, якое павінна пастаянна нагадваць жывым пра вялікую пакуту і цяжар, пра тую крыжовую дарогу, якую прайшлося прайсці тысячам бязвінных людзей. А каб гэтая згадка пастаянна жыла, каб памяць пульсавала разам з біццём нашых сэрцаў — павінен жыць помнік, які там будзе ўзведзены.

Мне ён уяўляецца своеасаблівым духоўным экуменічным цэнтрам у выглядзе капліцы. Сам жа помнік-капліца бачыцца ў выглядзе ліліі ці, можа, лотаса, г. зн., не традыцыйным збудаваннем, а такім дасканальным васьміграннікам, у якім вокны — вітражы з выяваю крыжовай дарогі нашага народа і наўсё — крыж. Святыня гэтая павінна быць агульнаю для вернікаў усіх канфесій — для каталікоў, праслаўных, уніятаў, пратэстантаў, іудзеяў і г. д., бо ў Курапатах пахаваны людзі ўсіх веравызнанняў. Вырашэнне такой задумкі даволі простае. У невялікім памяшканні помніка-капліцы робіцца ўзвышэнне. У часе набажэнстваў, калі збіраецца шмат людзей, агтар гэты можа быць бачны ўсім, дзякуючы таму, што ў сцяне галоўнага фасада капліцы будзе некалькі дзвярэй,

якія лёгка расоўваюцца. Гэта дасць маглі-васць удзельнічаць у набажэнстве вялікай колькасці людзей.

За алтаром — пакой для кожнай канфесіі. Ключы ад аднаго з іх — у праслаўнага святара, ад другога — у каталіцкага і гэтак далей. Калі ўзнікне патрэба, напрыклад, адправіць набажэнства праслаўнаму брату, ён прыходзіць, адчыняе свой пакой, бярэ крыж, абраз і ўсё, што яму неабходна ў такім выпадку. Абраз, дарэчы, можна павесіць на штору, там жа замацаваць іншую абавязковую атрыбутыку. Пасля набажэнства ўсё зноў збіраецца і заносіцца ў свой пакой. Гэтаксама робіць святар любой іншай канфесіі. Разам з тым такія асобныя канфесійныя пакойчыкі маглі б служыць своеасаблівай канцылярыяй кожнаму святару. Бо прыехаўшы за гадзіну-другую да набажэнства, ён мог бы і паспаядаць людзей і адказаць на пытанні тых, хто, можа, і не ходзіць ні да касцёла, ні ў царкву, а прыйшоў менавіта сюды. Час ад часу, скажам, у нейкую гадзіну, каля алтара могуць адпраўляцца супольныя набажэнствы.

Сама святыня бачыцца мне даволі высокаю, з вежаю, якая б узніслася над лесам і каб з яе кожны мог убачыць усе Курапаты, каб адкрылася панарама таго страшнага і святога месца. Наверсе помніка-капліцы — крыж з прыгожымі падсветкамі, можа быць устаноўлены і Вечны агонь.

У гэтай святыні я бачу таксама адкрытую галерэю на другім паверсе для таго, каб там маглі выступаць харавыя калектывы, выконваць духоўную музыку: такія своеасаблівыя хоры анельскія. Усё гэта, несумненна, прыцягала б людзей.

Пры ўваходзе ў Курапаты лес, на маю думку, трэба абавязкова ўзвесці браму-арку, бо гэта пачатак крыжовай дарогі.

Сам лес у Курапатах і тэрыторыя вакол яго вельмі запущаныя. Трэба было б навокал прабыць дарожкі, пасадзіць кветкі. Ад святыні таксама пракласці прамынімі ва ўсе бакі, да ўсіх захаваных сцёжкі. Каб лю-

дзі маглі пахадаць у спакой, падумаць...

Пэўна ж, на ажыццяўленне такога праекта патрэбны немалыя грошы. Эканамічная сітуацыя ў дзяржаве, як вядома, складаная. Але, калі будзе будавацца ў Курапатах сапраўды святыня, духоўны цэнтр, то можна заклікаць людзей рабіць ахвяраванні, працаваць на будаўніцтве, удзельнічаць у суботніках.

Калі архітэктараў зацікавіць мая гэтая ідэя, і яны зробяць цікавы праект, то фінансаванне часткова касцёл возьме на сябе. Што датычыць догляду гэтай святой мясціны, то ўтрымаць парадак на такой вялікай тэрыторыі таксама няпроста. Але і зноў жа, калі там будзе святыня і, калі, напрыклад, кожныя два месяцы пачаргова якаясь канфесія будзе адпраўляць сваё набажэнства, то заўсёды перад тым вернікі пойдучы туды і навідуць парадак. Увогуле, з часам можна было б устанавіць там дзяжурства па месцах. Бо, сапраўды, колькі ўжо за ўвесь апошні час было ў краіне грандыёзных задумаў, праектаў. І людзі брліся, выконвалі іх, а пасля неяк адразу кідалі ўсё, забывалі, аддавалі нябыту. Гэтак і ў дадзеным выпадку. Можна ўзвесці любы, самы арыгінальны помнік і... занядаць яго, успамінаць, хіба, у лепшым выпадку, раз на год.

І самае страшнае, пра што хацелася б сказаць. Конкурс ідзе ўжо даволі працяглы час. Прапанавана шмат праектаў, якія заслугаюць увагі і права на жыццё. На маю думку, каб нікому не было крыўдна, можна зрабіць наступнае. У Курапатах шмат захаваных, шмат магіль, а таму найбольш цікавыя помнікі можна было б адліць і паставіць на гэтых магілах. І такім чынам усе аўтары праектаў, усе ўдзельнікі конкурсу перамогуць у гэтай агульнай справе.

У самой жа святыні можна зрабіць план Курапатаў з іх аўтараў, каб людзі змаглі пайсці да кожнага і пабачыць.

Уладзіслаў
ЗАВАЛЬНЮК,
кандыд
(касцёл святых Алены
і Сымона).

ФОТАФАКТ

ВОІНАМ-«АФГАНЦАМ»

Скульптары У. Жбанаў і В. Каструкоў працуюць над помнікам нашым землякам, загінуўшым у Афганістане. Помнік для Светлагорска. Каля трохсот хлопцаў з гэтага горада ўдзельнічалі ў той вайне, дзесяць з іх не вярнуліся... Відавочна, што аўтары ў сваёй працы

абіраюцца на традыцыі савецкай манументальнай пластыкі, на вопыт утварэння ваенных мемарыялаў (Брэст, Валгаград, Кіеў...).

В. БОГУШ.

На здымку У. ПАНАДЫ — фрагмент помніка.

Саюз пісьменнікаў Беларусі вынавае глыбокае спачуванне пісьменніку Ніколу Малюку з прычыны напактаўшага яго гора — смерці МАЦІ.

Калентыў часопіса «Вясёлка» вынавае шчырае спачуванне супрацоўніку рэдакцыі Малюку Мікалаю Аляксандравічу з прычыны вялікага гора — смерці МАЦІ.

НОВЫ ШКОЛЬНЫ КУРС

Зноў, як у колішні перыяд адрэзіна беларускай сэнна з новай сілай паўстала пытанне аб увядзенні школьнага курса «Беларусказнаўства». Звышінтэрнацыянальная рабская палітыка ранейшых уладароў Беларусі патрабавала пакланення іншым, адмаўляла ў вывучэнні сапраўднай гісторыі свайго народа, яго быту, вялікай духоўнай спадчыны. Мы больш ведалі пра далёкія і чужыя народы, чым пра сябе.

Сёлета часовы творчы калектыв Міністэрства адукацыі (кіраўнік Аляксандр Лозна, кандыдат філалагічных навук) распрацаваў інтэграваны курс «Беларусказнаўства» для ўсіх класаў школ, ліцэяў, гімназій, які прапануецца для вывучэння па выбару. У першы зборнік, які выйшаў да новага навучальнага года, увайшлі тэмы: «Беларускія народныя гульні, карагоды» (1 клас), «Фальклор. Літаратурная апрацоўка фальклору» (2), «Беларуская лляліна» (3), «Беларускі народны календар. Старажытныя абрады, святы, забавы» (4). Акрамя метадычных рэкамендацый і праграм, змешчаны практычны матэрыял для настаўніка.

У наступных зборніках знойдзецца месца «Легендам і паданням зямлі беларускай», «Народнаму мастацтву», «Крайзнаўству», «Этнаграфіі», «Музыцы», «Дойлідству Беларусі». Новы курс, які распрацоўшчыкі мараць зрабіць у будучым абавязковым школьным прадметам, паслужыць справа выхавання нацыянальнай свядомасці дзяцей.

«БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА», № 8

Думаць, разважаць аб супярэчлівасці і своеасаблівасці вабнасці нашага сённяшняга часу, пільнай асэнсоўваць складаныя працэсы мінуўшчыны паранейшаму запрашае часопіс «Беларуская думка». І робіць гэта праз самыя розныя жанры. У нумары — творы Я. Брыля, П. Панчанкі, інтэр'ю А. Марціновіча з А. Мальдзісам «Вяртаць гісторыю народу»; нарыс А. Рогова «Фельдмаршал Паскевіч-Эрыванскі», спроба Э. Яснага зірнуць на нашу рэчаіснасць вачыма В. Легасава і амерыканскага прафесара Цэнтра мастацтваў і рамёстваў Бруна Лусата «Па лесвіцы ўніз»; гутарка А. Сілянкова з намеснікам старшыні праўлення Таварыства майстроў народнай творчасці Беларусі Ю. Івановым «Здаўле, як лшчэ сёння існуюць народныя рамёствы...»

Самы шырокі аспект праблем закрываецца ў артыкуле І. Сачанкі і А. Шарпы «Агульнаеўрапейскі дом: ідэя-фікцыя ці рэальнасць?», публіцыстычным роздуме Г. Лыча «Насілле над энаноміяй», нарысе М. Панасюка «Іванаў хутар», успамінах ветэрана журналістыкі А. Сімурава і іншых дапамагаляў, іных матэрыялах.

ЯКІМ ШЛЯХАМІ пойдзе развіццё гісторыі беларусаў у яе навуковым і папулярным уасабленнях? Гэтае пытанне ставяць перад сабою шматлікія навукоўцы і выкладчыкі, тэарэтыкі гістарычнай навукі і практыкі. Адзін з іх — кандыдат гістарычных навук А. Літвін, з якім гутарыў Ю. Залоска ў «Ліме» (22.05 г. г.). Гісторык працягвае занепакоенасць тым, што змены да большай разнаволанасці нашай ментальнасці «зусім не ёсць натуральныя, бо яны таксама навязваюцца грамадству», што існуе «заказ на

«байцоў» ідэалагічнага фронту гістарыяграфіі. Тады «папамі марксісцкага прыходу» з навуковымі ступенямі вырашалася «кому быць жывым і хвалімым, хто должен быць мёртвым і хулімым».

На зададзеныя жыццём тэмы можна пісаць як аб'ектыўна, так і дактрынальна. Калі нацыянальная гісторыя пішацца па чужых дактрынах, гэта, як мне здаецца, і ёсць шкода для нацыянальнай гісторыі. Калі ж яе пішуць зыходзячы з нацыянальнай канцэпцыі, то не бачу нічога ў гэтым дрэннага. Доктрынальнасць, вядома, узні-

СПРЭЧКІ, ПАЛЕМІКА

ГІСТАРЫЧНЫ МІФ ЦІ РАЗУМЕННЕ ГІСТОРЫІ?

новую зададзенасць у фармулёванні гісторыі, зададзенасць ад зваротнага. Але навука не будзе і тут, бо навука — гэта найперш праўдзівая інфармацыя і аналіз усяго комплексу фактаў, а не дактрыны ці ўстаноўкі».

Наконт першага сцвярдзення А. Літвіна варта задумацца. А што дрэннага ў большай пластычнасці, расказанасці і нармальнасці сучаснай ментальнасці? Ці гэта кепска, што такія перамены адбываюцца? Ці лепей было заставацца такімі, якімі мы былі раней? Наконт жа зададзенасці, то калі прыпомніць, то і Фукіцыд пісаў сваю «Гісторыю» зададзена, і Тацыт, і Тацішчаў, і Піцэта, і той жа Улашчык і іншыя. І атрымлівалася няблага. Толькі ўсё залежыць ад таго, што лічыць зададзенасцю. Тым гісторыкам, якія перапісваюць зараз скрыўленую за дзесяцігоддзі гісторыю, нішто грошай не плаціць за іхню працу. І раней не плацілі. Затое добра плацілі за напісанне зададзенай звышфальшывай гісторыі, гісторыі перакручанай, непраўдзівай. А тое, што А. Літвін спасылалася, што ён не зрабіў манаграфію за п'ятнаццаць год працы на гісторыка-партыйнай тэме, а іншыя пісалі іх, гэта, пажоў, наўрад ці апраўданне. Бо, апроч манаграфій, навукоўцы Гістпарта выпускалі і артыкулы, якія мала чым адрозніваліся ў той час ад манаграфій.

А. Літвін кажа, што, працуючы ў Гістпарце, ён, каб хацеў надрукаваць манаграфію, то зрабіў бы гэта, але ён «не хацеў падладжывацца пад афіцыйную танальнасць». Хто ж перашкаджаў шанюнаму аўтару інтэр'ю ўсе гэтыя п'ятнаццаць год, што ён працаваў у Гістпарце, абраць шлях А. Бембеля, А. Грыцкевіча, М. Ермаловіча, Г. Кахановіча, У. Конана, А. Мальдзіса, М. Ткачова, М. Чарняўскага. Ім ліха халіла, кожнаму ў сваёй меры. Адных бэсцілі і выкідалі з працы, як М. Прашковіча і А. Бембеля, другім давалі «капняка ўверх», каб яны «не псавалі» акадэмічнае паветра незалежнасцю сваёй думкі, іншым прапрацоўвалі ў ЦК КПБ, даводзілі да сардэчнай хваробы, а большасці проста перашкаджалі выдавацца. Але яны ўсё ж выдавалі, калі маглі, манаграфіі, артыкулы, ды не такія, што выдаваліся ў Гістпарце і ў іншых афіцыйных установах.

Наконт зададзенасці гісторыі сёння. Гэтае зададзенасць была раней. Толькі яе, у адрозненне ад сучаснай зададзенасці, надта добра аплачвалі, разбэшчваючы тагачасных афіцыйных гісторыкаў. Зараз жа гэтая зададзенасць — гэта грамадскі попыт не на зашмальчываныя сюжэты гісторыі з загадка вядомай афарбоўкай і трактоўкай, а на тэмы, якія знарок абміналіся адміністратарамі ад гісторыі, ці так фальсіфікаваліся, што з імі нецікава было знаёміцца, бо наперад усё было вядома. Быў і застаецца попыт на іншае — на адобраную ў нас спадчыну.

Скаргі на сучасную зададзенасць гістарыяграфіі ўяўляюцца мне сумам аб мінулых часах, страчаных пазіцыях, мананалістычных і прывабных для супрацоўнікаў —

кае тады, калі адмаўляюцца ад аб'ектыўнасці, ад рацыянальнага аналізу, гэта значыць ад такога спосабу, які высвятляе мінулае не схематычна, не аднабакова, а шматгранна.

Хацеў бы далей звярнуць увагу на нататку кандыдата гістарычных навук А. Краўцэвіча «Патрабаванне міфа» («ЛіМ», 17.04 г. г.), у якім прапануецца стварыць і ўвесці ў дзеянне агульную схему папулярнага варыянта канцэпцыі гісторыі Беларусі ў выглядзе новага міфа. Згодзен з аўтарам у тым, што адсутнасць новай нацыянальнай канцэпцыі гісторыі Беларусі адмоўна ўплывае на стварэнне нацыянальнай гістарычнай самасвядомасці беларусаў (бо ім навязвалі і працягваюць навязваць фальшывую рускацэнтральную міфалагію гісторыі, якая псуе розум моладзі). У гістарыяграфію гісторыі Беларусі, аднак, за мінулае стагоддзе трывала ўвайшло некалькі міфаў. Вось некаторыя з іх: аб чыста славянскім этнагенезе беларусаў; аб непадзельнасці адзінага ўсходнеславянскага этносу ў старажытнарускія часы (і адсюль аб вядучай ролі Кіевскага, а не Полацкага княства ў аснове ўтварэння Беларускага этносу і ягонай дзяржаўнасці); аб заваёве Беларусі літоўскімі князямі-захопнікамі; пра імманентную цягу беларусаў да кіравання з боку маскоўскіх валадароў; аб вызваленчых намерах Масквы пры заваёве Беларусі; аб цалкам адмоўным значэнні для жыхароў краю Берасцейскай уніі, каталіцызму і уніятаў наогул; аб прагрэсіўнай ролі падзелу Рэчы Паспалітай; аб масавым удзеле народа Беларусі ў руска-французскай вайне 1812 г. і шмат чаго яшчэ.

Вядома, што трэба вярнуць гісторыі яе аб'ёмнасць, але як пры гэтым не спакусіцца міфалагізаваць? У адказ на ідэалагізаваную хлусню мінулага, якая «уздымала», можна атрымаць такую ж «уздымальную» міфалогію, у якой лексема «камуністычнага» будзе заменена «нацыянальным».

Слушна ўвогуле адмовіцца ад «міфаў» і перайсці да рацыянальнага тлумачэння адпаведных крыніц і фактаў, якія ў іх адлюстраваны. Толькі не дзеля замены іх новымі міфамі, як гэта паспрабаваў зрабіць, напрыклад, у дачыненні да вайны 1812 г. гісторык М. Цуба ў «Ліме» за 7.06.1991 г. (цікавыя дасылалі да свайго водгук на артыкул М. Цубы ў «Ліме» за 20 верасня мінулага года).

Яшчэ прыклад. У змястоўнай добра напісанай карыснай кнізе І. Саверчанкі «Канцлер Вялікага княства» (Мінск, 1992), мне здаецца, занадта катэгарычна выказваецца думка пра тое, што «Вялікае княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае — гэта політычнае сярэдневечнае беларускае дзяржава, што існавала ў XIII—XVIII ст.» Гэтае тлумачэнне крыху разыходзіцца з прынятай навуковай трактоўкай Вялікага княства як беларуска-літоўскага літоўска-беларускага гаспадарства. Атрымліваецца, згодна І. Саверчанкі, што можна назваць каралеўства Галіцыю і Ладамерую ў складзе Аўстрыйскай літоўскай тэрыторыяй (калі б

гэта пісаў польскі гісторык), ці політычнай украінскай тэрыторыяй (калі б гэта рабіў украінскі даследчык). Альбо каб Бельгію фламандскі гісторык назваў політычнай фламандскай дзяржавай, а валонскі ягоны калега — політычнай валонскай дзяржавай. Такое пішацца аўтарам кнігі без уліку таго, што ў складзе Вялікага княства адміністрацыйнай мяжы між Беларуссю і Літвой не было да 1918 года, што літоўскія і беларускія паветы і паветы са змяшаным насельніцтвам уваходзілі ў склад адных ваяводстваў, а потым губерняў... Далей І. Саверчанка ўжывае такія выразы, як «беларускае рыцарства», «беларуская шляхта», «беларускія жаўнеры», «беларускія евангелікі», «беларускія радныя паны», «беларускі канцлер», «беларускае гаспадарства» і г. д. Ва ўсіх гэтых выпадках размова ў кнізе ідзе пра беларуска-літоўскія ці пра беларускія і літоўскія радныя паноў, шляхту, жаўнераў, рыцараў і г. д. Лічыць беларускімі пісьменнікамі, як гэта робіць І. Саверчанка, братаў Зізіняў, М. Смярыцкага цяжка, бо яны былі беларуска-украінскімі пісьменнікамі, і памянёны ў іх шэрагу Сільвестр Косаў увогуле быў украінскім пісьменнікам.

Дык што, кінемся абганяць адзін другога ў новай міфатворчасці? Пераасэнсаванне гісторыі можа падмяніцца прастай змайзнай знака з плюса на мінус...

На маю думку, пытанне аб «дэмакратычнай» ці «нацыянальнай» міфатворчасці — праблема не толькі гісторыкаў. Без рацыяналізацыі гістарычных ведаў выпрацаваць адэкватную дэмакратычнаму, нацыянальна свядомаму грамадству палітычную «вядомасць» немагчыма. Пошукі вінаватых увогуле маюць даўня традыцыю. Русіфікатарскія гісторыкі абвінавачвалі ва ўсіх бедках беларусаў — гэтых «маленькіх рускіх», аматараў польскіх інтрыг, а паланізатарскія колы даследчыкаў бачылі вінаватымі дзелячаў Расіі. А ці нельга прызнаць вінаватымі ў шматлікіх бедках саміх сябе? Г. зн. прызнаць сваю адказнасць за сваю гісторыю?

Гэтаму і перашкаджае міфалагізацыя. Таму прапаную звярнуцца да такога прызначэння аўтарытэта «левай думкі», як Ралан Барт, аўтар кнігі «Міфалогія», часткова перакладзенай на рускую мову. Міф і рацыянальнае навуковае пазнанне гісторыі — гэта рэчы супрацьлеглыя. Міф, згодна меркавання Ралана Барта, пазбаўляе рэч, аб якой ён апавядае, усялякай гістарычнасці; міф ёсць найбольш выніковым сродкам утрымання існаючага парадку, найпэўнейшым сродкам дысцыплінавання мас, бо ён «знішчае складанасць чалавечых учынкаў, прыдае ім прастату сутнасцяў і зацямяе ўсялякую дыялектыку, спыняе ўсялякія спробы пранікнуць па той бок непасрэднага назірання; ён стварае свет без супярэчнасцяў, таму, што ў ім няма глыбіні...» «Міф не ёсць ні хлуснёй, ні шчырым прызнаннем, ён ёсць скажэннем», — піша Р. Барт.

Дзе ж выйсеце — не міфатворчае, а рацыянальнае — з сённяшняга становішча ў гістарыяграфіі? На мой погляд, яно да прэзрыстасці відавочнае. Патрэбная падрыхтоўка спецыялістаў у сферы тэорыі і метадыкі гістарычнага крыніцазнаўства, гістарыяграфіі, метадаў гістарычнага даследавання, а пакуль што — звяртанне да дапаможнікаў А. Праншэйна, В. Мядушэўскага, Л. Пушкарова, М. Варшаўчыка па першай дысцыпліне, а па другой другіх — да дапаможнікаў І. Кавальчанкі і польскага спецыяліста Е. Тапольскага.

Калі ж і надалей будзе квітнець міфатворчасць на базе аматарства і саматужніцтва ў галіне пералічаных ведаў, тады да беларускай гістарыяграфіі надалей можна будзе стасаваць тыя словы, якія, на вялікі жаль, можна аднесці і да пераважнай большасці матэрыялаў спадчыны беларускай гістарыяграфіі апошніх шасцідзесяці гадоў.

Без рацыянальнага (заміж міфалагічнага) асэнсавання крыніц наша гістарыяграфія не зрушыцца з месца, бо дылетантызм у навуцы — справа малавыніковая.

Валянцін ГРЫЦКЕВІЧ,
дацэнт Пецярбургскага інстытута культуры, старшыня рады Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Пецярбурзе.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксандр АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОУ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Аляксандр ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОВ, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 18068 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Аляксандр МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылалася на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыі не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друку 3.09.92 у 18.10.

ЛІМ

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».